

**TSHEKATSHEKO YA DITENG LE POLOTO YA
GO ŠA BAORI KA D.P.S. MONYAISE**

P.T. SHIBURI

2007

**TSHEKATSHEKO YA DITENG LE POLOTO YA
GO ŠA BAORI KA D.P.S. MONYAISE**

KA

PIET THAPEDI SHIBURI

**E NEETSWE GO KGOTSOFATSA DITLHOKEGO TSA
DIKERII**

YA

MAGISTER ARTIUM

MO

LEFAPHENG LA PUO, DIKWALWA LE FILOSOFI

MOFATLHOSI: MME R.M. RAMAGOSHI

**MOTHUSIMOFATLHOSI: MOPOROFESARA M.J.
MOJALEFA**

YUNIBESITHI YA PRETORIA

PRETORIA

MOTSHEGANONG 2007

DITEBOGO

Sa ntlha ke rata go leboga Mme R.M. Ramagoshi go menagane ka kutlwelobotlhoko, botho le bopelotelele jo a nnileng le jona mo go nthotloetseng le go nkema nokeng go fitlha ke konosetsa tiro e. Ka nnete o motsadi yo o tshwarang thipa ka fa bogaleng. O motsadi tota yo o lorato yo o reetsang mathata a motho fa a latlhegile. Ruri o nneetse tlhokomelo e kgolo e tota e sa ntseng e nkgakgamaditse. Fa e kabo e se ka wena nkabo ke le wa ga mang. O motlhokomedi yo o bonolo yo o siameng. Ga nkitla ke go lebala mo botshelong jotlhe jwa me. O ntshedisitse noka e tletse. O ntshitse mo leganong la tau, o ntshitse mo seretseng, o nkinotse mo molelong o o bogale, o ne wa nkakatlela ka mabogo fa ke ne ke phepheulwa ke phefo ya mathata a lefatshe. Ka re go wena tshwara fela jalo ka maitsholo a mantle a. A Modimo a go okeletse malatsi mo botshelong.

Ke rata gape go leboga motlhatlheledi wa me, e leng, Moporofesara M.J. Mojalefa, yo e rileng ke le mo ditlalelong a ntshela, mme a nnaya thotloetso ya motsadi, gore ke kgone go goroga fa. Ka dikgakololo le bopelotelele jwa gagwe ke kgonne go wetsa tema e. Masego ke ao Sebata.

Ke leboga Rre D.M.G. Sekeleko, go tsaya matsapa a go buisa le go tlhatlhoba tiro e, gore e fitlhelele seemo se se batlegang. Lerato, bopelotelele le tshireletso ya gagwe mo puong ya Setswana ke tsone tse di dirileng gore tlhotlhomisi e, e bo e kwadilwe ka Setswana se se lolameng. Ka re namane e tona ya tholo Modimo a go okeletse.

Sa bone ke leboga badiri botlhe ba laeborari ya Yunibesithi ya Pretoria ka thuso ya bona e e senang bana ba phefo e ba nneetseng yona. Go lona ka re lo batho ba ba pelonomi ba ba reetsang fa motho a gamaregile, a gaeletswe. Fa ke ne ke lela lo ne lwa mphimola dikeledi. Lo ne lwa ntshegetska ka dinako tse di thata, ka dinako tsa dipula tsa matla-ka-dibe. Lo batho ba ba leng botlhokwa mo lefatsheng.

Ka lona ke ne ka kgona go wetsa tiro e ya me. Go lona gape ka re a Modimo a lo sireletse lo tswelole pele go thusa batho jaaka lo dirile mo go nna.

Sa boraro ke rata go leboga Mme Dorcus Kgwele moagisani wa me, gape e ne e le morutabana wa me fa ke sa ntse ke le moithuti wa kwa poraemari. O ne wa nthuta gore botshelo bo tlhoka kgotlelelo. O ne wa ntemosa fa thuto e le seikokotlelo sa motho mongwe le mongwe yo o nang le boitshoko. Kgakololo ya gago ka nnete e ne ya wela mo mmung o o nonneng ka ke fa ke kgonne go konosetsa tiro ya me. Mo go nna o sa ntse o le morutabana wa me e bile o tla tswelole pele go nna morutabana wa me. O ntshumetse lobone le ke sa ntseng ke tsamaya mo leseding la lona. Thuto ya gago ga e kitla e phimoga mo tlhaloganyong ya me. Ka nnete o montsamaisa-bosigo yo o molemo. Ke sa ntse ke tlile go tswelole pele go batla dikgakololo mo go wena. Le wena ka re a Modimo a go okeletse malatsi mo botshelong.

Sa bone ke rata go leboga batho ba ba latelang ba le bone ba nnileng le seabe mo katlegong ya me le fa e se bona fela-Makena Makapan yo o neng a nthotloetsa thata gore ke tswelole pele ka tiro ya me. Ka re go wena ke go leboga thata thata kgabo! ka nnete o nthusitse thata, Edward Thuntsane le wena ka re o nnile le seabe se segolo mo katlegong ya me, Seja Rapholo yo o nnileng le nna fa ke ne ke le mo bothateng jwa go ithuta, Siphon Manganyi, Lutamo Ramuedzisi, Peter Mashangoane mmogo le Jacob Mogale. Ka re borra ke a lo leboga.

Kwa bokhutlong ke lebisa ditebogo tsa me go motsadi wa me Johanna Mmanoko Shiburi yo o neng a se ke a fela pelo fa ke ntse ke mekamekane le tiro e. Go wena ka re o motsadi yo o nang le kutlwisiso le kgotlelelo. O mpontshitse lorato lwa botsadi. Tiro e ke e lebisa go wena ka gonne o seikokotlelo sa me. A Modimo a go atisetse malatsi mo botshelong. Ke tlabo ke dirile phoso e tonna fa nka se ke ka leboga Modimo le badimo ba gaetshe ba ba neng ba nkema nokeng go fitlha ke wetsa tiro e ya me.

8 SUMMARY

A representative example of Monyaise's work is his novel *Go ša Baori*, published in 1970. A survey of the literature reveals that this novel has already been investigated, by Malope R.M and (1986), Shole J. S.S (1988) who analysed only the dream found in this novel.

The chief aim of this investigation is thus to critically analyse the structure of the novel *Go ša Baori* at the level of content and plot, using two research methods, namely definition and interpretation, within the context of an adapted narratological model. This model conceives of a text according to three levels, namely content, plot and style, and focuses on the topic of the content, the theme of the plot and the atmosphere of the style. Thus this research study differs from the two previous investigations of *Go ša Baori* because it focuses on the content level of the text by examining the topic, and the plot level by analysing the theme.

The content of a text is coordinated by the topic to form a unified entity. The topic of the novel we are investigating is reflected in its title, namely *Go ša Baori*. The topic is thus of vital importance, and determines the arrangement and presentation of four important elements of content, namely character, time, place and events. These four elements are examined in more detail.

The characters of the novel can be grouped into two categories, namely kind-hearted person (Olebile) and quarrelsome person (Wapeipi). These two content characters are investigated using the concepts of intention, patronage, resistance, assistance and success.

Time and place together fall under setting. Setting can be defined as the natural and artificial environment in which characters in literature live and move (Roberts 1982:1). Time is then the period in which the events of the plot happen, and the order in which they happen. This can be expressed in various units, for example a day, month or year. Place denotes the geographical and topological position in

which the characters in the story are situated and the events of the plot take place. Bal (1985: 8) regards the place within which the characters find themselves as the 'frame'.

The last of the four elements, the events, together make up the plot of the drama, which Strachan (1988: 20) and Magapa (1997: 11) describe as the second level of the text. Here theme is the key. The theme of the novel *Go ša Baori* centres on jealousy and competitive spirit. The plot is examined by focusing on the special functions in the plot of the protagonist Olebile and the antagonist Wapeipi, and the events related to them are classified as representing either good or evil.

This study of *Go ša Baori* not only reveals how Monyaise creates his characters but also how he selects and shapes them for the purpose of dramatizing human life with all its varied manifestations. The actions that take place reveal essential character traits of the various characters, as do the words of the author as he describes Wapeipi as someone who makes up his mind at once and he is prepared to be hurt emotionally. While on the other hand, Olebile is a soft spoken man and very loving who shows his love to his fiancée by buying her a big diamond ring.

The plot is then examined according to the conflicts that occur in its various stages, namely the exposition, the development, the climax and the denouement. There are twelve distinct conflicts that can be identified occurring between characters in the events of the plot. Monyaise using three techniques, namely repetition, elision and motif, presents the events of the exposition, which form the first conflict that sets the plot going.

In the development, several other techniques are used to show the conflicting forces of character and events and to emphasize the message of the novel. The other conflicts, which are between other characters like the helpers, can be described as medium, and are not examined in great detail, though they are vital for creating suspense.

In the climax phase the techniques of focus, idioms and motif are examined, particularly in the conflict between the protagonist and the antagonist, which leads to the death of the protagonist caused by emotions and complications.

The conflict in the denouement phase is characterised by a very important technique, shadow to strengthen the theme of *Go ša Baori*. Here Monyaise uses this important technique, to strengthen the presentation of the theme of *Go ša Baori*. Overall, the most frequently used techniques are repetition, motif, idioms, elision, focus, rhetorical questions and foreshadowing.

This novel can be classified as a tragic novel, because at the end, the antagonist dies. Using this tragic ending, Monyaise tries to caution his audience against jealousy and a competitive spirit. Thus it is the theme that holds the audience to the end of the novel.

8.1 KEY CONCEPTS

1. structure
2. content
3. plot
4. adapted narratological model
5. topic
6. theme
7. technique
8. conflict
9. setting
10. tragedy

9 OPSOMMING

'n Verteenwoordigende voorbeeld van Monyaise se werk is sy novel, *Go ša Baori*, gepubliseer in 1970. Die literatuurondersoek het aan die lig gebring dat hierdie novel reeds deur Malope R.M en (1986), Shole J. S.S (1988) ondersoek is. Altwee beperk hulle ondersoek tot die droom wat in die novelle plaasvind.

Die hoofdoel van hierdie ondersoek is om die struktuur van die drama *Go ša Baori* krities te analiseer volgens inhoud en plot deur gebruik te maak van twee navorsingsmetodes naamlik definisie en interpretasie, binne die konteks van 'n aangepaste narratologiese model. Die model behandel 'n teks volgens drie vlakke naamlik inhoud, plot en styl en fokus op die onderwerp van inhoud, die tema van die plot en die atmosfeer van die styl. Daarom verskil hierdie studie van die twee vorige studies oor *Go ša Baori*, omdat dit fokus op die inhoudsvlak van die teks deur die onderwerp en die plot deur middel van die tema te ondersoek.

Die inhoud van 'n teks word gekoördineer deur die onderwerp om 'n verenigde entiteit te vorm. Die onderwerp van die drama wat ondersoek word, word in die titel *Go ša Baori* gereflekteer. Die onderwerp is van die grootste belang en bepaal die volgorde en aanbieding van vier belangrike inhoudselemente naamlik karakter, tyd, plek en handeling/gebeure. Hierdie vier elemente word in meer detail ondersoek.

Die karakters van die drama kan in twee kategorieë verdeel word naamlik sagmoedige/vriendelike persoon (Olebile) en die bakleierige/opstandige persoon (Wapeipi). Hierdie twee inhoud karakters word ondersoek deur gebruik te maak van intensie, beskerming, weerstand, bystand en sukses.

Tyd en plek ressorteer onder ruimte. Ruimte word gedefinieer as die natuurlike en kunsmatige omgewing waarbinne karakters in literatuur werk en beweeg (Roberts 1982: 1). Tyd is die periode waarin die gebeure van die plot plaasvind asook die volgorde waarin dit gebeur. Dit kan verdeel word in verskeie eenhede soos

byvoorbeeld `n dag, maand of jaar. Plek dui op die geografiese en topologiese posisie waarbinne die karakters in die storie gesitueer is en die gebeure van die plot plaasvind. Bal (1985: 8) beskou die plek waarbinne karakters hulself bevind as die “raam”.

Die laaste van die vier elemente, die gebeure, vorm die plot van die novelle wat Strachan (1988: 20) en Magapa (1997: 11) beskryf as die tweede vlak van die teks. Tema is hier die sleutel. Die tema van die novelle *Go ša Baori* sentreer jaloesie en `n mededingorde gees.

Hierdie studie van *Go ša Baori* dui nie net aan hoe Monyaise sy karakters skep nie, maar ook hoe hy hulle selekteer en vorm gee vir die doel om die menslike kondisie te dramatiseer met al sy verskeie manifestasies. Die aksies wat plaasvind ontbloom essensiële karaktereienskappe van die verskeie karakters asook die woorde van die skrywer toe hy Wapeipi beskryf as iemand wat net een keer besluite neem sonder om te redeneer en wat bereid is om emotioneel seer te kry. Aan die ander kant het ons Olebile wat `n saageaarde persoon is wat liefdevol is en hy wys dit deur `n groot diamantering vir sy verloofde te koop.

Die plot word ondersoek volgens die konflikte wat in verskillende fases plaasvind naamlik die eksposisie, die ontwikkeling, die klimaks en die ontknoping. Daar is twaalf onderskeie konflikte wat geïdentifiseer kan word tussen karakters in die gebeure van die plot. Monyaise maak gebruik van drie tegnieke naamlik herhaling, elisie en motief om die gebeure binne die eksposisie bekend te stel, wat die eerste vorm is om die plot aan die gang te sit.

In die ontwikkeling word verskeie ander tegnieke gebruik om die konflikterende kragte in karakter en gebeure aan te toon en om die boodskap van die novel te beklemtoon. Die ander konflikte tussen ander karakters soos die helpers kan as middelmatig beskryf word en word nie in detail bespreek nie, alhoewel hulle belangrik is om spanning te skep.

In die klimaksfase word die tegniek van fokus, idiome en motief ondersoek veral betreffende die konflik tussen die protagonis en die antagonist wat tot die dood van die protagonis lei en wat veroorsaak word deur emosies en komplikasies.

Die konflikte in die ontknoping is gekarakteriseer deur 'n belangrike tegniek, naamlik skaduwee om die tema van *Go ša Baori* te versterk. Oorhoofs is die tegnieke wat die meeste gebruik word herhaling, motief, idiome, elissie, fokus en retoriese vrae.

Hierdie novella kan geklassifiseer word as 'n tragiese teks, aangesien die antagonist aan die einde sterf. Deur gebruik te maak van die tragiese einde poog Monyaise om sy gehoor te waarsku teen jaloesie en 'n mededingende gees. Dit is die tema wat die gehoor tot aan die einde van die novelle geboei.

9.1 SLEUTELKONSEPTE

1. struktuur
2. inhoud
3. plot
4. aangepaste narratologiese model
5. onderwerp
6. tema
7. tegniek
8. konflik
9. verhaalruimte
10. tragedie

DITENG

TSEBE

KGAOLO YA NTLHA	1
1.1 MATSENO.....	1
1.2 MAIKAELELO	1
1.2.1 Malope, R. M.: <i>Tshekatsheko-tsenelelo ya dipadi tsa ntlha tse tlhano tsa ga D. P. S. Monyaise (1977)</i>	1
1.2.2 Mogapi, K.: <i>Tshekatsheko ya dikwalo: Padi (1982)</i>	4
1.2.3 Shole, J. S. S.: <i>Time relations in selected novels of Monyaise, Mmileng and Marope: A Structuralist Analysis (1997)</i>	6
1.2.4 Mothoagae, M. K. le ba bangwe: <i>Go ša baori: Thanolo ya ga Moilwa (1991)</i>	6
1.2.5 Mothoagae, M. K. le ba bangwe: <i>Go ša baori: Thanolo ya ga Malope (1991)</i>	7
1.2.6 Mothoagae, M. K. le ba bangwe: <i>Go ša baori: Thanolo ya ga Shole (1991)</i>	7
1.3 MOKGWA WA PATLISISO.....	8
1.3.1 Mokgwa wa go tthalosa.....	8
1.3.2 Mokgwa wa go ranola	9
1.4 TSAMAISO YA DIKGANG	10
 KGAOLO YA BOBEDI.....	 12
2.1 TLHALOSO YA DIKGOPOLO	12
2.1.1 Matseno	12
2.1.2 Diteng.....	12
2.1.2.1 Setlhogo	13
2.1.2.1 Kakaretso ya diteng tsa <i>Go ša baori</i>	13
2.1.2.3 Setlhogo sa <i>Go ša baori</i>	15
2.1.2.4 Dielemente tsa diteng	16
2.1.3 Thulaganyo	18
2.1.3.1 Thitokgang	20
2.1.3.2 Moakanyetso	21
2.1.3.3 Thaetlele.....	23

2.1.4	Mokwalelo	26
2.1.5	Tshenolo	27
2.1.5.1	Kgotlhang.....	29
2.1.5.2	Kgogedi.....	30
2.1.6	Phuthologo.....	31
2.1.7	Setlhoa	32
2.1.8	Tharabologo.....	33
2.1.9	Kakaretso	33
KGAOLO YA BORARO		35
3.1	TIRISO YA DIELEMENTE TSA DITENG.....	35
3.1.1	Matseno	35
3.1.2	Banelwa	35
3.1.2.1	Mongangisiwa.....	35
3.1.2.2	Mongangisi	36
3.1.3	Ditiragalo tsa <i>Go ša baori</i>	55
3.1.3.1	Ditiragalotshwanelo.....	55
3.1.3.2	Ditiragalo ka botsona.....	56
3.1.4	Tshosobanyo	60
3.1.5	Tikologo.....	61
3.1.5.1	Nako.....	61
3.1.5.2	Lefelo	66
3.1.6	Kakaretso	69
KGAOLO YA BONE.....		71
4.1	TIRISO YA DIKGATO TSA THULAGANYO LE SEMELO SA.....	71
MOANELWA		71
4.1.1	Matseno	71
4.1.2	Tlhaloso ya tshenolo ya <i>Go ša baori</i>	71
4.1.3	Tshosobanyo ya ditiragalo tsa tshenolo ya <i>Go ša baori</i>	71
4.1.4	Dielemente tsa tshenolo.....	72
4.1.4.1	Banelwa ba poloto	72

4.1.4.2 Ditiragalo tsa poloto	75
4.1.4.3 Tikologo ya poloto	76
4.1.5 Semelo sa baanelwa	77
4.1.5.1 Dipharologantshotshwanelo	77
4.1.5.2 Dipharologantshotlaleletso	77
4.1.6 Molwantshiwa: Olebile	78
4.1.6.1 Tlhaloso ya mokwadi.....	78
4.1.6.2 Tlhaloso ya moanelwa	85
4.1.6.3 Puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe.....	92
4.1.6.4 Tlhaloso ya mokwadi.....	96
4.1.6.5 Tlhaloso ya moanelwa	99
4.1.6.6 Puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe.....	103
4.1.7 Molwantshi : Wapeipi	107
4.1.7.1 Tlhaloso ya mokwadi.....	107
4.1.7.2 Tlhaloso ya moanelwa	109
4.1.7.3 Puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe.....	109
4.1.7.4 Tlhaloso ya mokwadi.....	109
4.1.7.5 Tlhaloso ya moanelwa	113
4.1.8 Tshosobanyo ya go akaretsa	116
KGAOLO YA BOTLHANO	118
5.1 DITIRISO YA DITIRAGALO TSA <i>GO ŠA BAORI</i>.....	118
5.1.1 Matseno	118
5.1.2 Ditiragalo tsa tshenolo ya <i>Go ša baori</i>	118
5.1.3 Ditiragalo	118
5.1.3.1 Ditiragalo tsa tshenolo ya <i>Go ša baori</i>	119
5.1.4.1 Nako ya tshwanelo	122
5.1.4.2 Nako ya atemosefere	123
5.1.4.3 Nako ya sekai/setshwantsho	124
5.1.5 Lefelo.....	124
5.1.5.1 Lefelo la tshwanelo.....	124
5.1.5.2 Lefelo la atemosefere.....	125

5.1.5.3 Lefelo la sekai/setshwantsho.....	125
5.1.5.4 Tshosobanyo	126
5.1.6 Phuthologo.....	126
5.1.6.1 Dikgotlhang tsa phuthologo.....	127
5.1.7 Setlhoa	137
5.1.7.1 Ditiragalo tsa setlhoa sa <i>Go ša baori</i>	137
5.1.7.2 Dithekeniki tsa setlhoa.....	138
5.1.8 Tharabologo	139
5.1.8.1 Ditiragalo tsa tharabologo ya <i>Go ša baori</i>	140
5.1.8.2 Dithekeniki tsa tharabologo	140
5.1.9 Kakaretso	143
KGAOLO YA BORATARO	145
6.1 BOKHUTLO	145
6.1.1 Matseno	145
6.1.2 Kgaolo ya ntlha	145
6.1.3 Kgaolo ya bobedi	145
6.1.4 Kgaolo ya boraro.....	146
6.1.5 Kgaolo ya bone	147
6.1.6 Kgaolo ya botlhano	148
METSWEDI.....	150
7.1 SEKWALWA SE SE SEKASEKILWENG.....	150
7.2 METSWEDI YA TSHEKATSHEKO	150
8 SUMMARY	154
8.1 KEY CONCEPTS.....	156
9 OPSOMMING.....	157
9.1 SLEUTELKONSEPTE.....	159

KGAOLO YA NTLHA

1.1 MATSENO

Monyaise o kwadile dipadi tse tlhano e leng *Omphile Umphi Modise* (1960), *Marara* (1961), *Ngaka Mosadi Mooka* (1965) *Bogosi Kupe* (1967) le *Go ša baori* (1970). Ke mongwe wa bakwadi ba ba neng ba le botlhokwa ba ba kwadileng dipadi tsa Setswana. O ne a nna mongwe wa bakwadi ba ba botlhokwa go tlhophiwa ke ba *Van Schaik* ka taolo ya Lefapha la Thuto. Ke teng mo sekgeleng se se reeletseng ka Sol. T. Plaaje ('*Sol Plaatje Merit Award*'), Monyaise a neetsweng mpho ya tlotlo mo bokwading jwa gagwe. O ne gape a neelwa sekgele ke ba Lefapha la Botsweretshi le Setso. Ka jalo, Monyaise ke mokwadi yo o botlhokwa mo dikwalong tsa Setswana. Botlhokwa jwa gagwe bo ya go tthatlhojwa ka go sekaseka padi ya *Go ša baori*.

1.2 MAIKAELELO

Maikaelelo a patlisiso e, ke go sekaseka sebopego sa padi ya *Go ša baori* go totilwe diteng le poloto tsa kanedi e.

Go lemosegile fa basekaseki ba ba latelang: Malope R. M., Mogapi K. le Shole J. S.S., ba sekasekile toro mo go *Go ša baori*. Mo karolong ya patlisiso e, re ile tthatlhoba ditshekatsheko tsa bona.

1.2.1 Malope, R. M.: *Tshekatsheko-tsenelelo ya dipadi tsa ntlha tse tlhano tsa ga D. P. S. Monyaise (1977)*

Malope fa a sekaseka poloto ya padi e *Go ša baori*, o e kgaoganya ka dikarolo di le pedi, e leng, (a) karolo ya toro le (b) karolo ya maibi a kidibalo.

(a) Karolo ya toro

Malope a re karolo ya toro e kgaolwa fa gare ke karolo ya maibi. Fa a tswelela pele o tlhalosa gore fa maibi a fela, go tswelela toro gape pele moanelwa yo o lorang a phaphama.

Mosekaseki o tlhalosa fa toro e tlhagelela jaaka lorato magareng ga Potso, Kedibone le Kerotse. Toro e, mo baanelweng ba bararo ba, go ya ka mosekaseki, e tsena ka ntlha ya kotsi, mme e tswelile pele morago ga yona kotsi e.

O kaya fa Potso a utlwa lentswe le a sa tlhaloganyeng sentle gore ke la ga mang, mme le mmita. Malope a re Potso o leka go araba potso ya gore lentswe ke la ga mang ka go tlhagisa semelo sa baanelwa ba babedi ba ka go kaya fa Kedibone e le mosadi tota wa mosalagae (tshiamo) fa Kerotse ena e le mosetsana yo o ithatlang menate le dikgaisano tsa modikwadikwane (bosula).

Ditiragalo tsa toro pele ga maibi

Go latela ditiragalo tse toro e theilweng godimo ga tsona. Go ya go lebelelwa ditiragalo tse di tlhagelelang mo torong pele ga maibi.

- Potso o eletsa fa lentswe le a le utlwang e ka nna la ga Kedibone, mosetsana yo o mo ratang thata.
- Kedibone o tsamaya le makgoa fa Potso a sala a ratana le Kerotse.
- Kopano ya ga Potso le baratani ba gagwe.
- Potso o tlhapela Kerotse diatla.
- Lorato lwa ga Potso le Kerotse lo felela kwa marakanelong a ditsela.

Ditiragalo tsa toro morago ga maibi

Go latela ditiragalo tse di tlang morago ga maibi.

- Potso o mo kidibalong.
- Potso o lora mosetsana a mo etetse kwa kokelong.
- Go ya ka Potso jaanong lentswe lele ga e sa tlhole e le la ga Kedibone ke la ga Mmoni.
- Potso o tlhakatlhakane.

(b) Karolo ya maibi

Mabapi le karolo ya maibi Malope a re, go ka twe ke toro mo gare ga toro e nngwe.

Go latela jaanong ditiragalo tsa maibi.

- Diale o tsamaisa sekolo.
- O ngadisiwa ke Mmoni, o tlogela sekolo.
- O romela Motlagole go tla go thusa go tsamaisa sekolo.
- Motlagole le ena o a ngala, o tlogela sekolo.
- Diale o boela gape mo sekolong.
- Ba ipaakanyetsa dikgaisano tsa kwa Benoni.
- Mawelana a Tshwane a romela setlhodi go tla go ba thibela go ya dikgaisanong.
- BoDiale ba a ba ikgatholosa, mme ba tswelela ka go ipaakanyetsa dikgaisano tse ba di fenyang kwa Benoni.
- Ba ipaakanyetsa dikgaisano tsa kwa Tshwane tse le tsona Mawelana a le kang go ba thibela go di tsenela.
- Ba thusiwa ke Magapele go fitlha kwa Tshwane ba bo ba fenyang dikgaisano.
- Fa ba boela gae ba fitlhela sejanaga sa bona se sentse.
- Sello o a ba sireletsa.
- Ba boela gape go ipaakanyetsa dikgaisano tsa makgaola-kgang tsa kwa Teemaneng.
- Wapeipi, moeteledipele wa Mawelana o setse a ba eteletse pele.

- O itsalanya le barulaganyi ba dikgaisano maikaelelo e le go tsietsa boDiale.
- Fa boDiale ba goroga kwa Teemaneng, ba fitlhela Wapeipi a setse a ba beetse serai.
- Mo dikgaisanong tse, ba kwa Teemaneng ba fenya ka tsietso.
- BoSello ba lemoga tsietso e.
- Ba neelwa sejana se e seng sona.
- Wapeipi o tlhokafala mo kotsing ya sejanaga, mme sejanaga se a thubega.
- Fa boDiale ba goroga kwa gae, Olebile o neela mowa.

Mo tshekatshekgong ya gagwe ya poloto, Malope o aroganya toro ka maibi le toro gore e nne le dikarolo di le pedi.

Patlisiso e ya go lebelela dithekeniki tse di dirisitsweng ke Monyaise fa a rulaganya toro mo go *Go ša baori*.

1.2.2 Mogapi, K.: *Tshekatsheko ya dikwalo: Padi (1982)*

- **Diteng**

Fa a sekaseka padi e, *Go ša baori*, Mogapi ga a supe a sekaseka diteng, mme o neela kakaretso ya tsona fela.

- **Poloto**

Fa a sekaseka poloto ya padi e, o ikaega ka dikarolo tse di latelang: thitokgang, ditiragalo, baanelwa le tikologo setaele.

- **Thitokgang**

Mabapi le ntlha e ya thitokgang, mosekaseki o e tlhalosa a e ikaegile godimo ga setlhogo sa padi se se kayang fa molelo o fisa baori ba ona.

- **Ditiragalo**

Mogapi o tlhalosa fa poloto ya padi e, e na le dikarolo di le pedi. A re karolo ya ntlha, e ka ga Potso le bakapelo ba gagwe, fa karolo ya bobedi e le ka ga Olebile le sekolo sa gagwe sa modikwadikwane. Mosekaseki o ya lolololo ka ga ditiragalo tse di amanang le karolo ya ga Potso le ditiragalo tse di lebaganeng le karolo ya ga Olebile le sekolo sa gagwe sa modikwadikwane.

- **Banelwa**

Mabapi le ntlha e ya banelwa mo go *Go ša baori*, mosekaseki o kaya Olebile e le ena fela moanelwamogolo. O tswelela pele go tlhalosa fa go na le banelwa ba bangwe ba ba dirang gore moanelwamogolo a tswelele sentle, mme a tle a bonagale. Mogapi o kaya banelwa ba tshwana le Mmoni, Diale, Motlagole, Mapule, Leta, mmaDiale ga mmogo le setlhopha sa Mawelana e le bangwe ba banelwa ba ba dirang gore Olebile a bonagale sentle.

- **Tikologo**

Tikologo e arotswe ka dikarolo di le pedi, e leng , nako le lefelo. Mabapi le nako o tlhalosa fa ditiragalo di tsamaelana le se banelwa ba se dirang. A re mafelo a a tlhagelelang mo pading e, ke a metsesetoropo.

- **Setaele**

Fa a bua ka ga setaele, o akaretsa dibuka tsa ga Monyaise le tsa bakwadi ba bangwe gore puo ya tsona e a ngoka. Ka jalo, ga a bue sepe ka ga setaele sa *Go ša baori*.

Mogapi ga a bontshe botlhokwa jwa thitokgang le jwa poloto. Mosekaseki ga a bontshe thulano, dithekeniki, boanedi ga mmogo le tikologo ya thulaganyo.

1.2.3 Shole, J. S. S.: *Time relations in selected novels of Monyaise, Mmileng and Marope: A Structuralist Analysis (1997)*

Shole o sekasekile dipadi tse di latelang: *Bogosi Kupe, Go ša baori, Lehudu le Fa a lelela legodu*, mme a lebile dinako tsa tsona. Ka jalo, go ka twe fa a sekaseka dipadi tseo tse nne, o tsepamisa nako go feta dikarolo tse dingwe tsa diteng. O golaganya nako le ditiragalo.

A re nako e bonagala fa ditiragalo di latelana. O bontsha gape ka moo boleele le bokhutshwane jwa ditiragalo bo laolwang ke nako ka teng le ka moo nako e ka lemogegang ka teng fa go boelediwa ga ditiragalo. Mosekaseki o fa dikao tsa mefuta e ya nako go tswa mo dibukeng tse. Shole o tswela pele ka go arola ditiragalo mo go *Go ša baori* ka dikarolo di le tharo, e leng, (a) kanedi ya ntlha ya ga Potso, (b) kanedi ya ga Olebile le (c) kanedi ya bobedi ya ga Potso.

Maikaelelo a gagwe e ne e le go sekaseka nako ya diteng mo dipading tseo fela. Patlisiso e ya go lebelela tikologo ya diteng ka botlalo go akarediwa gape le dielemente tse dingwe tsa diteng, e leng, baanelwa le ditiragalo. Go tswela pele patlisiso e ya go tlatlhoba le poloto ka botlalo, mo go *Go ša baori*.

1.2.4 Mothoagae, M. K. le ba bangwe: *Go ša baori: Thanolo ya ga Moilwa (1991)*

BoMothoagae ba dirile tshekatsheko e khutshwane ya ga Moilwa ka ga *Go ša baori*. Ba re Moilwa a re dipoloto tsa *Go ša baori* di na le maphata a le mabedi. Lephata la ntlha le lebagane le ditiragalo tsa toro, fa lephata la bobedi le lebagane le ditiragalo tsa maibi. Ba tswela pele go tshwaela fa Moilwa a sa totobatse gore ditiragalo tsa toro le tsa maibi ke dife le go se supe gore a kwa ntle ga tsa toro le tsa maibi, a go na le tsa nnete, tsa motho fa a thantse.

Basekaseki ba, ba tlhalosa fa Moilwa a kaya fa maphata a mabedi a, a golagannwa ke dilo di le pedi, e leng, (a) Potso le (b) modikwadikwane. Ba kaya

fa Moilwa a tlhalosa gore Potso o tlhagelela mo dikarolong ka bobedi le modikwadikwane fela jalo.

1.2.5 Mothoagae, M. K. le ba bangwe: *Go ša baori: Thanolo ya ga Malope* (1991)

Fa, basekaseki ba sekasekile tshekatsheko ya ga Malope mabapi le *Go ša baori* bokhutshwane. Ba re Malope o kaya fa ditiragalo tsa padi e, di ka tlhalosiwa ka dikgato di le nne, e leng: tiragalo ya kotsi ya sejanaga, tiragalo ya maitlhommo ya sekolo sa ga Olebile le Mmoni, tiragalo ya kwa kokelong le tiragalo ya fa Potso a thanya mo maitlhomong.

1.2.6 Mothoagae, M. K. le ba bangwe: *Go ša baori: Thanolo ya ga Shole* (1991)

Tshosobanyo ya boMothoagae ke e khutshwane gonne ba ne ba dira tshosobanyo ya ga Shole. BoMothoagae ba tlhalosa fa go ya ka Shole ditiragalo tsa *Go ša baori* di ka kgaoganngwa ka ditiragalo tse di latelang, e leng, lemorago, nnete/boammaaruri, nnete, tlhaloso ya maitlhommo, nnete le tlhaloso ya boammaaruri ka mooki.

Lemorago: Potso pele a tsena mo torong o ne a itse baanelwa ba kwa modikwadikwaneng. Mo torong o ratana le Mmoni.

Nnete/boammaaruri: Potso o a teketiwa, o a tlhakatlhakana e bile o ya bookelong. Potso o leka go tlhalosa se se mo diragaletseng ka go tlhakatlhakana.

Nnete: Potso o tlhakatlhakanya Mmoni le Kedibone kgotsa Kerotse, mme o gopola ditiragalo tsa modikwadikwane.

Tlhaloso ya maitlhommo: Go tlhalosiwa ditiragalo tse di lebaganeng le sekolo sa modikwadikwane, loso lwa ga Olebile le bolwetse jwa ga Mmoni jwa tlhogo.

Nnete: Potso o utlwa lentswe gape.

Tlhaloso ya boammaaruri ka mooki: Tlhaloganyo ya ga Potso e boile, mme ke gone a bonang gore motho yo o tllileng go mo lekola ke Mmoni. O a gakgamala

gonne o itse Mmoni a lwala. Mooki o mo tlhalosetsa ka ga se se mo diragaletseng le dilo tsotlhe tse a neng a di bua.

1.3 MOKGWA WA PATLISISO

Go bothokwa go tlhalosa mareo a mabedi go ya ka mokgwa wa patlisiso a a tla dirisiwang mo patlisisong, e leng:

- go tlhalosa
- go ranola

Mareo a mabedi a, a na le go tlhola ketsaetsego ka ntlha ya fa a batlile go tshwana. Mo puong ya ka metlha, mafoko a, a dirisiwa jaaka makaelagongwe, fela mo patlisisong e, a tla dirisiwa jaaka mareo a mabedi a a farologaneng.

1.3.1 Mokgwa wa go tlhalosa

Serudu (1987: 25) a re go tlhalosa: *‘Ke go tšweleša ka mantšu sepego, seemo goba kamano ya selo se tee le tše dingwe.’*

Serudu o gatelela gore sengwe le sengwe se tlhalosiwa go lebilwe sebopego sa sona. Ka jalo, sebopego se bothokwa fa go tlhalosiwa selo se se rileng.

Plato (X895 DE) ena o oketsa kgopolo ya go tlhalosa ka ditsela tse pedi: (a) o gatelela fa dielemente tsa selo di le bothokwa fa go tlhalosiwa, ka gonne ke tsona tse tlhaloso e ikaegileng godimo ga tsona (b) gape a re kwa ntle ga dielemente, matshwao le ona a na le thuso mo tlhalosong ya selo se se rileng gore se tlhaloganyege sentle.

Cicero (1804:189) ka mo ntlheng e nngwe, o bona dipharologantsho jaaka dilo tse di ka tlhalosang se mongwe a ratang go se tlhalosetsa batho. O tswelela pele ka

gore fa go tlhalosiwa go tshwanetse ga elwa tlhoko kakaretso ya kgopolo e e rileng ka botlalo.

Robinson (1972:15-16) ena o ikeme ka botlhokwa jwa metheo ya karoganyetso ya go tlhalosa e mebedi e leng: (a) maikaelelo a go tlhalosa le (b) mokgwa wa go tlhalosa. A re ka maikaelelo a go tlhalosa, mongwe o rata go supa gore o dira eng kgotsa o rata go tswelletseng, fa ka mokgwa wa go tlhalosa, e le tsela e go tlhalosa e e tsayang go fitlhelela maikaelelo ka go tlhalosa sengwe ka botlalo.

Ke ka ntlha e Komati (2000:3), Mosehla (2000:4) le David (2000:3) ba rumang ka gore go tlhalosa, go bua ka go tlhagisa dipharologantsho ka maikaelelo a go bonagatsa sebopego sa selo gore se itsege.

Mo patlisisong e, go ya go tlhalosiwa mareo le dikgopolo tse di rileng.

1.3.2 Mokgwa wa go ranola

Fa a tlhalosa thanolo, Rudolph (1954:1) a re: *'Interpreting is not the mere translation of words from one language into the other, but it requires the ability on the part of the interpreter to convey the right meaning of that he interprets.'*

Le fa nopolo e, e lebege e kete e rathile sekgwa ka ntlha ya fa e amana le go ranola kwa kgotlatshekelong, boammaaruri ke gore, go ya ka Rudolph go ranola le mo thutong ya dikwalwa, go sa ntse go na le maikaelelo a a tshwanang, e leng, go dira gore babuisi ba tlhaloganye sekwalwa.

Kgopolo e, e tswelletseng pele ke Serudu (1987:25) le Kgatla (2000:18) fa ba re go ranola go lebagane le go sekaseka dikakanyo tsa sekwalwa go supa fa se tlhaloganyega.

Ke ka ntlha e Mojalefa (1995:11) a reng go botlhokwa gore fa go sekasekiwa dikwalwa, mosekaseki a tlhaloganye mareo otlhe a tshekatsheko sentle gore a tle a kgone go di (dikwalwa) ranola ka bokgoni kwa ntle ga go dira diphoso.

Kgopolo e, e tiisiwa ke Wales (1995:256) fa a re gore setlhangwa (text) se tle se tlhaloganyesege, go tshwanetse ga nna le thanolo e e lebaganeng le puo. Wales o gatelela gape gore go tle go kgonwe go tlhatlhojwa sekwalwa go fitlhelela tshedimosetso e e siameng, go tshwanetse ga nna le thanolo e e rileng mo dikwalweng.

Go ka rumiwa ka mafoko a batiori ba ba latelang: Harris (1992:172), Scholes (1985:53), Fowler (1982:47) le Peck le Coyle (1984:31) ba ba dumalanang gore thanolo e supa tshedimosetso e e senolang bokao ka go dirisa mafoko a a thusang go senola bokao ba sekwalwa gore se tlhaloganngwe sentle.

Go ya go dirisiwa mareo a mabedi a fa go sekasekiwa *Go ša baori*.

1.4 TSAMAISO YA DIKGANG

Mo kgaolong ya ntlha go tlhalositswe kgotlhang. Basekaseki ba bangwe jaaka Malope, Mogapi, Shole le boMothoagae ba sekasekile *Go ša baori* ba ikaegile ka toro/maibi a a tlhagelelang fa. Morago ga moo, go ne ga latela mokgwa wa patlisiso mo go neng ga buiwa ka ga go tlhalosa le go ranola jaaka mareo a a yang go dirisiwa jaaka mareo a a farologaneng.

Kgaolo ya bobedi e ya go tlhokomela tlhaloso ya dikgopolo tse di latelang diteng, poloto le dikgato tsa thulaganyo, e leng, tshenolo, phuthologo, setlhoa, tharabologo le mokwalelo.

Kgaolo ya boraro yona e ya go lebelela tiriso ya dielemente tsa diteng, e leng, baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo.

Mo kagolong ya bone go ya go tlatlhojwa tiriso ya dikgato tsa thulaganyo go totilwe baanelwa le dimelo tsa bona.

Mo kgaolong ya botlano gona go ya go tlhokomelwa tiriso ya ditiragalo tsa tshenolo, phuthologo, setlhoa le tharabologo ya *Go ša baori*.

Kgaolo ya borataro e lebagane le tshosobanyo ya dikgaolo tse tlhano tsa lokwalopatlisiso lo.

KGAOLO YA BOBEDI

2.1 TLHALOSO YA DIKGOPOLO

2.1.1 Matseno

Mo kgaolong e, go ya go tlhalosiwa dikgopolo tse di latelang, e leng, diteng, thulaganyo, mokwalelo, tshenolo, phuthologo, setlhoa le tharabologo. Go ya go tlhokomelwa gape le tshosobanyo ya diteng tsa *Go ša baori*, le dielemente tsa diteng.

2.1.2 Diteng

Diteng ke letlalo la ntlha la sekwalwa. Baldick (1990:132) o tlhalosa diteng jaana: *‘Content is what is said in a literary work.’*

Puo ya ga Baldick e gatelela gore diteng ke sekwalwa. Sekwalwa se ke dikgang. Ke ka ntlha e Groenewald (1993:4) a bonang dikgang tsa diteng jaana: *‘Letlalo la diteng ke ditaba ge di lemogwa ka botšona, pele ga ge mongwadi a bolela/ngwala ka ga tšona, pele ga ge a di hlaloša.’*

Kgankgolo e ratori yo a e tswelletsang ke gore ga se mokwadi yo o tlamang dikgang tsa diteng, o fitlhela di ntse di le teng, mme a kwale ka tsona. Ke ka ntlha e a reng: *‘ke tše di sego tša rulaganywa ke mongwadi. Di a latelana gomme tatelano yeo e laolwa ke melao yeo motho a e tlwaetšego, ke tatelano yeo e kwalago’* (1993:2)

Groenewald o gatelela botlhokwa jwa tatelano ya ditiragalo tsa dikgang. Mohlala (1994:25) o ema tatelano e nokeng. Ke ka ntlha e Strachan (1988:85) a reng ditiragalo di diragala ka go latelana. Groenewald (1993:4) o konosetsa ka gore dikgang tsa diteng di gokaganngwa ke setlhogo gore di nne selo se le sengwe. Ka jalo, setlhogo se botlhokwa fa go sekasekiwa diteng.

2.1.2.1 Setlhogo

Mojalefa (1993:33) le Mohlala (1994:25) ba akaretsa tlhaloso ya setlhogo ka gore ke kgang e e buiwang. Mabapi le kgang e, Marggraff (1996:61) o tlaleletsa ka go re ke tshosobanyo ya diteng. A re: ‘*When a point is reached at which the reality cannot be abstracted any further, when a final abstraction is reached, then one refers to the topic of the story.*’

Marggraff o konosetsa ka go re setlhogo ke tshosobanyo ya diteng e e feletseng e e sa tlholeng e tswelala pele. Ka jalo, setlhogo se botlhokwa. Mabapi le botlhokwa jwa setlhogo Groenewald (1991:12) le Mojalefa (1994:2) ba re se logaganya le go gokaganya ditiragalo tsa diteng gore di nne selo se le sengwe. Mojalefa (1995:3) o konosetsa botlhokwa jo ka dintlha tse di latelang:

- setlhogo se laola ditiragalo;
- se laola tikologo;
- se laola mo dikgang di simologang le mo di felelang teng; le
- go lemosa mmuisi ditiragalokgolo le baanelwabagolo.

Go tla tlhokomelwa gore se se botlhokwa fa go sekasekiwa diteng ke setlhogo ka gonne se gokaganya dikgang tsa diteng gore di bue kgang e le nngwe e e utlwagalang.

2.1.2.1 Kakaretso ya diteng tsa *Go ša baori*

Mo pading e ya *Go ša baori* go buiwa ka ga Potso le baratani ba gagwe, e leng, Kedibone le Kerotse, gape le ka ga Olebile le sekolo sa gagwe sa modikwadikwane.

Potso o ratana le Kedibone e bile go boitumelo jo bogolo magareng ga bone. Ga go lebege fa sengwe se ka tla, mme sa ba tsena ka bogare sa ba kgaoganya. Kedibone o tsaya loeto le Makgoa a gagwe sebaka sa dibeke tse pedi. Potso o

iphithlela a le mo bodutung jo bogolo fa Kedibone a se teng. O tlelwa ke kakanyo ya go itlosa bodutu le Kerotse, mosetsana wa modikwadikwane.

E rile fa a sa ntse a itumeletse monate wa lorato lwa ga Kerotse, ke fa Kedibone a goroga pele ga letsatsi le a le beileng. E rile go utlwa ka ga kgorogo e ya mokapelo wa gagwe, o ne a tshoga. O ne a sa itse gore o ya go dira jang gore Kedibone a se ke a itse le go bona gore o ratana le Kerotse, mme o ne a tlelwa ke leano la go ba tla ka bobedi. Go ne ga diragala gore ka letsatsi le lengwe a rakane le Kedibone fa a neng a itebetse teng, a itumetse, a na le Kerotse, mme a tshwanelwa ke gore a itlhophele yo o neng a mo rata magareng ga bone, ke fa a itlhophele Kerotse.

E ne ya re ka letsatsi le lengwe go le bosigo, a tswa modikwadikwaneng le Kerotse, a teketwa ke batho a bo a isiwa kwa kokelong. Fa a le kwa kokelong o ne a lora lentswe la mongwe wa baratani ba gagwe le mmita. O eletsa fa lentswe leo e ka nna la ga Kedibone, mosetsana yo o neng a mo rata thata. Fa lentswe leo le boa gape o le kaya e le la ga Mmoni.

Olebile o simolola sekolo sa modikwadikwane ka ngwaga wa 1950 kwa motseng wa Sofia. E ne e kete o mo metlaeng kgotsa o itshamekela fela ka a ne a se na kakanyo ya go tsenela dikgaisano. Fa a sa ntse a re o mo motshamekong ka ga go simolola sekolo, ke fa Diale a itelekela, mme a fitlha a ikwadisa go nna mongwe wa ditokololo tsa sona.

Ka ntlha ya kitso e e tseneletseng ya modikwadikwane mo go Diale, Olebile a simolola go kgatlhegela go tsenela dikgaisano. O ne a simolola go romela barutwana ba le mmalwanyana gonne a ne a lekelela fela. Fa a sa ntse a re o mo boitumelong, mathata a mo aparela. Barutwana ba gagwe ba ngala ka monokela go fitlha go ngala Diale, yona konokono ya sekolo sa gagwe. Fa a sa ntse a re o a itlhogoga e bile a rata go tswala sekolo, ke fa go goroga Motlagole yo le ena e neng e le setswerere mo modikwadikwaneng. E rile a le mo boitumelong, ke fa Motlagole le ena a ngala.

Diale le Motlagole ba ne ba boela gape mo sekolong. Olebile le Mmoni mosadi wa gagwe ba ne ba tlhaselwa ke bolwetse. Diale o ne a fetoga motlhokomedi wa sekolo sa ga Olebile. Ba ne ba ipaakanyetsa dikgaisano tsa kwa Benoni tse ba neng ba di fenya morago ga gore Mawelana a leke go ba kgoreletsa. Dikgaisano tsa kwa Tshwane le tsona ba ne ba di fenya le fa Mawelana a ne a ba tlhorontsha.

Ba ne ba ipaakanyetsa dikgaisano ya kwa Teemaneng e mo go yona ba neng ba fiwa sejana se e seng sona e le gape ka ntlha ya boferefere jwa Wapeipi, moeteledipele wa Mawelana. Olebile o ne a tlhokafala morago ga tsona dikgaisano tse.

Lebaka la tshosobanyo e, ke go leka go kaela mmuisi gore a tle a kgone go latela tshekatsheko ya *Go ša baori*. Kgato e e latelang ke go lebelela thitokgang ya padi e ya ga Monyaise.

2.1.2.3 Setlhogo sa *Go ša baori*

Go setse go tlhalositswe mo tsebeng ya 11-12 gore setlhogo ke kang e e buiwang. Gape go ka twe ke tshosobanyo ya diteng e e feletseng e e sa tlholeng e tswelela pele le gore se lebagane le go gokaganya ditiragalo tsa diteng gore di nne selo se le sengwe.

Setlhogo sa padi e, fa se feleetse sa re: Molelo o fisa baori ba ona. Fa o simolola mathata, o tshwenya batho, ka moso mathata a, a tla go fetogela. Wapeipi kwa bofelong jwa padi e, o bolawa ke go leka go thibela sekolo sa ga Olebile gore se se ke sa tsenela dikgaisano. Setlhogo sa padi e ke kgotlhang ka gonne ditiragalo tsotlhe tse di diragalang mo go yona di lebagane le kgotlhang. Potso o mo kokelong, mme o lora a utlwa lentswe la mongwe wa baratani ba gagwe le mmitsa.

Olebile le sekolo sa gagwe sa modikwadikwane ke ditiragalo tsa toro ya moanelwa fela jaaka dikgaisano tsa kwa Benoni, Tshwane le Teemaneng le ditiro tsotlhe tse Mawelana le Magapele a di dirang. E rile fa mooki a se na go

tlhalosetsa Potso ka ga dilo tsotlhe tse a neng a di bua, o ne a tswa a tsamaya, ke fa Potso a tlhalosa fa tsotlhe e le maitlhommo. Lefoko le maitlhommo le totobatsa gore ditiragalo tse di amang kgotlhang tsa padi e, di ka ga toro.

2.1.2.4 Dielemente tsa diteng

Jaanong go latela tlhaloso ya dielemente tsa diteng. Go ya go simololwa ka elemente ya baanelwa, go latele ditiragalo, mme go konoseduwe ka nako le lefelo.

- **Baanelwa**

Fa a tlhalosa baanelwa, Serudu (1989:31-32) a re ke batho ba mokwadi a ba dirisang mo sekwalweng, e ka nna mo pading, kgankhutshweng kgotsa motshamekong. O tswela pele gona mo ditsebeng tse di fa godimo ka gore moanelwa ke:

Seakanywa sa mongwadi seo se nago le boitshwaro, maikutlo, “bomotho”, seo se di tšweletšago ka poledišano le tiro. Ga se motho wa nama le madi, eupša ke kemedi ya mothotsoko yo a phelago goba yo a ka phelago. Gape mongwadi a ka diriša le diphoofolo goba baanegwa ba gagwe. Le ge go le bjalo diphoofolo tšeo di emela batho...

Mojalefa (1995:6) le Ronen (1994:143) bona ba re baanelwa ke batho ba ba tshelang mo lefatsheng la sekwalwa. Fa e le Bal (1980:14-15) ena a re go botoka gore ba bidiwe batshameki go na le gore ba bidiwe batho. Strachan (1988:11) o tswelatsa kgang e pele ka go re: ‘*akteurs word beskou as instansies wat handelings verrig. Hulle is nie noodwendig menslik nie want ‘n hond, of masjien ... kan byvoorbeeld as akteur optree.*’

- **Ditiragalo**

Marggraff (1994:62) o tlhalosa ditiragalo ka go re: ‘*An event can be defined as a manifestation of something taking place, the length of which can differ, having a*

beginning and an end ranging from concrete physical actions to abstract thoughts, feelings or speculations.'

Marggraff o tthalosa fa ditiragalo di na le tshimologo le bokhutlo. Strachan (1988:7) ena o tswelatsa pele kgang e ka gore tsona ditiragalo tse di diragalela baanelwa, e bile di diriwa ke bona baanelwa ba, gape o tswelela pele ka gore di lemogiwa ka phetogo.

Mojalefa (1995:4) o akaretsa ka go re: *Mongwadi o phetha mo diteng di thomago gona le mo di felago gona. Sephetho seo se laolwa ke sererwa.'*

Se se botlhokwa ke gore ditiragalo di na le tshimologo le bokhutlo mme go simologa le go khutla ga tsona go laolwa ke stlhogo.

- **Nako**

Mojalefa (1994:56) a re fa go buiwa ka nako, ga go supuwe lebaka le le tsewang ke mokwadi fa a anela dikgang kgotsa a kwala bontsi le boleele jwa ditsebe tsa sekwalwa. O tiisa kgang e ka gore nako e re thusa go lemoga lebaka le ditiragalo di diragalang mo go lona mmogo le mokgwa o di salanang morago ka teng, go simolola mo nakong e e fetileng, go fitlha mo nakong ya gompiano le go tseenelela mo nakong e e tlang. O tswelela pele go gatelela mosola wa nako ka gore e ela tlhoko mabaka jaaka motsotso, ura, kgwedi, jalo jalo. Gape ka yona nako e, go lemogiwa tatelano e e rileng ya ditiragalo. Ke ka ntlha e Marggraff (1994:63) a reng: *'The time of the sotry relates to the time which is occupied by the events (narratological time) and the epoch/period in which the events take place (historical time).'*

Puo e ya Marggraff e tthalosa gore nako ya kanedi (*'narratological time'*) ke boleele jwa kanelo ya ditiragalo gore di ka tswa di tsere dingwaga di le kae, di le lesome kgotsa lesometlhano, fa nako ya hisetori (*'historical time'*) yona e le paka eo ditiragalo di diragetseng ka yona gore ke ya bogologolo kgotsa ya sešweng.

- **Lefelo**

Lefelo ke elemente ya bone e bile ke ya bofelo ya diteng. Fa a tswelletsa pele kgopolo e, Cohen (1973:27) a re: *'setting embraces the totality of an environment.'*

Ka go rialo, go supiwa mo batshameki ba tshelang teng, ba dirang ditiro tse di rileng le mo ba diragalelwang ke ditiragalo tse di rileng. Fa a ema kgopolo e nokeng, Marggraff (1994:64) a re: *'Place is considered to be the physical spot at which events take place, and at which characters are positioned.'*

Mojalefa (1995:9) fa a lebaganya mafelo a hisitori a re: *'Felo e bolela mafelo ao baanegwa ba phelago gona, le mo ditiragalo tsa sengwalo di diregago gona. Mafelo ao a laetša histori.'*

Strachan (1988:16) o tlhalosa mafelo a a hisitori ka go a lebaganya le a tlhago: (algemene "ruimte"). A re: *'Wanneer dit om die geskiedenis gaan, word die term "plek" gebruik. Die (in literêre krige) meer algemene "ruimte" word vir die verhaal gereserveer.'*

Brooks le ba bangwe (1975:10) ba konosetsa ka go re: *'A story occurs, after all, in a particular place, and places provoke, however minimally, certain feelings.'*

BoBrooks ba gatelela gore mafelo a lebagane le maikutlo.

2.1.3 Thulaganyo

Pfister (1988:197) le Hawthorn (1992:238-239) ba re "Russian Formalists" ba tlhalosa gore thulaganyo ke *suzet*. Pfister (1988:197) o tswelletsa tlhaloso e pele ka go re: *Plot is for the presentation what story is for the subject of the presentation.'*

Fa, mosekaseki o gatelela ntlha ya gore thulaganyo ke tlhagiso ya ditiragalo. Tlhagiso e ya ditiragalo Baldick (1990:170) o e kaya e le tatelano ya ditiragalo tse di tlholwang ke mabaka, maikaelelo e le go tlhola kgatlhego e e rileng mo mmuising. O tswela pele go e kaya e le tatelano ya ditiragalokgolo tse di ka sosobanngwang go tswa mo kanelong. Baldick (1990:171) fa a nopola mosekaseki yo mogolo wa Magerika, e leng, Aristotle a re: *'A plot should have a beginning, a middle, and an end, and that its events should form a coherent whole.'*

Se se botlhokwa ke gore ditiragalo tsa poloto di tshwanetse go golaganngwa go nna selo se le sengwe. Fa a tswela pele a re: *'Plots vary in form from the fully integrated or "tightly knit" to the loosely episodic. In general, though, most plots will trace some process of change in which characters are caught up in a developing conflict that is finally resolved.'*

Puo ya mosekaseki yo, e gatelela gore thulaganyo e theilwe godimo ga kgotlhang. Kgotlhang e, e tswelatsa maikutlo a mokwadi mo baanelweng. Ke ka ntlha e Abrams (1981:139) a reng: *'The plot in a dramatic or narrative work is the structure of its actions, as these are rendered and ordered towards achieving particular emotional and artistic effects.'*

Abrams o totobatsa gore thulaganyo e tswelatsa maikutlo a mokwadi. Dikgopolo tsa basekaseki ba, di konosediswa ke Groenewald (1991:22) fa a re:

Mongwadi o ikgethela ditabataba le ditiragalo tše a ratago go di šomiša ge a ngwala sengwalo. Ge a (mongwadi) rata a ka oketša ka dihlošo tše dingwe tše di sa kwanego le diteng gomme ditaba tše ka moka di rulaganywa gore di lebane le maikemišetšo/tebanyo ya gagwe, ...

Groenewald a re dikgang di fiwa tiro ka gonne baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo (dielemente tsa diteng) di kaya ditshwantsho. O tswela pele ka gore se se botlhokwa ke dikgang le ditiragalo tse mokwadi a itlhophelang tsona le

thulaganyo ya tsona gore di lebagane le moko wa dikgang kgotsa maikaelelo a mokwadi.

2.1.3.1 Thitokgang

Mojalefa (1993:74) o tthalosa kgopolo e gore ke karolwana kgotsa motheo o o laolang go rulaganngwa ga dikgang gore e nne sekwalwa. Mabapi le motheo oo o laolang go rulaganngwa ga dikgang gore e nne sekwalwa, Maibelo le ba bangwe (1991:1) ba tlaleletsa ka gore ke kgankgolo e mokwadi a batlang go e tlhagisa. Ba re: *'Mongwadi ge a šetše a epa thutse ke gore o na le tabathito yeo a nyakago go e tšweletša go re lemoša kgonthe ye e itšego bophelong. Tabathito ye e ka ba le ditabathitwana.'*

Boratori ba, ba gatelela gore yona thitokgang e ka tlhagelela ka dikarolwana tse pedi. Puo e, e tthalosa gore thitokgang ke thuto e e loileng e mokwadi a e rutang mmuisi ka gonne e lebagane le botshelo. Ke ka moo Baldick (1990:225) a e golaganyang le maikaelelo ka go re: *'The theme of a work may be announced explicitly, but more often it emerges indirectly through the recurrence of motifs.'*

Fa e le Pretorius le Swart (1982:4) le Cassidy (1984:39) bona ba tthalosa thitokgang ka gore ke thanolo ya botshelo mo kanelong.

Fa mokwadi a rulaganya dikgang go tsamaelana le maikaelelo a gagwe, go tlhagisa molaetsa, go ka twe ke poloto. Tiro ya thitokgang ke go tshwaraganya ditiragalo tsa poloto gore e nne selo se le sengwe.

Abrams (1985:111) o kaya thitokgang ka go re: *'Theme is sometimes used interchangeably with "motif", but the term is more usefully applied to a general claim, or doctrine, whether implicit or asserted, which an imaginative work is designed to incorporate and made persuasive to the reader.'*

Fa mokwadi a kwala sekwalwa maikaelelo a gagwe ke go ruta mmuisi ka ga se a se kwalang. Ka jalo, fa mmuisi a buisa sekwalwa, o tshwanetse go lemoga

molaetsa o mokwadi a mo nayang ona. Ke ka ntlha e Serudu (1989:33) a reng: *'Ke kgopolokgolo eo mokwadi a ratang go e tswelletsa mo sekwalweng sa gagwe.'*

Beckson le Ganz (1989:281) bona ba tlhalosa thitokgang ka tsela e e latelang:

Ka nako e nngwe fa e dirisiwa go kaya setlhogo sa buka, lereo le thito-kgang le dirisiwa kgapetsakgapetsa go totobatsa kgankgolo. Thitokgang e ka tlhagisiwa ka tlhamalalo kgotsa ya se tlhagisiwe ka tlhamalalo. Fa e sa totobala, e ka kgona go ntshiwa mo bukeng.

Boratori ba, ba tiisa gore thitokgang ke kgopolokgolo e sekwalwa se theilweng mo go yona. Ke ka ntlha e Mojalefa (1996:10) a rumang ka gore thitokgang ke molaetsa, tebaganyo kgotsa thuto e mokwadi a ratang go e ruta mmuisi mabapi le kgang e e rileng. Groenewald (1996:10) o akaretsa ka gore thitokgang e bothlokwa thata ka gonne e laola go rulaganngwa ga dikgang tsa thulaganyo gore e nne sekwalwa, gape e farologana le setlhogo. O supa pharologano magareng ga thitokgang le setlhogo ka tsela e:

- Thitokgang e lebagane le letlalo la thulaganyo;
- Thitokgang e tshwaraganya dithekeniki tsa thulaganyo gore di lebane; le gore thitokgang ke kgankgolo (molaetsa) e e leng pinagare ya dikgang gore e nne sekwalwa.
- Setlhogo se lebagane le letlalo la diteng;
- Setlhogo se golaganya dikgang tsa diteng gore di nne kgang e le nngwe; le
- setlhogo ke kakaretso ya bofelofelo ya dikgang tsa diteng.

2.1.3.2 Moakanyetso

Mojalefa (1994:63) o tlhalosa moakanyetso gore ke motheo kgotsa freime e go ka tweng kanelo e bopilwe godimo ga yona. Phala (1999:56) le Groenewald (1993:15) ba tswelletsa kgang e pele ka go re moakanyetso ke lenaneo la paterone ya motheo wa kanelo. Moakanyetso o ke lenaneo la ditheo tse di bothlokwa tse di laolang thulaganyo ya sekwalwa gore go tle go bonagale thitokgang, ke gore

moakanyetso (wa sekwalwa sengwe le sengwe) o tswelletsa tebaganyo (moko) ya mokwadi. Tiro ya moakanyetso ke go laola mofuta wa sekwalwa, ke gore o thusa go lemosa gore sekwalwa se wela mo mofuteng ofe. Ka jalo, fa go twe sekwalwa ke sa boitshwaro, matlhotlhapelo kgotsa botseka, jalo jalo, se tla bo se tlhophilwe go ya ka lenaneo la mofuta o wa sekwalwa.

Go na le pharologano magareng ga thitokgang le moakanyetso, e Mojalefa (1995:12) a e bontshang ka go re: *‘Moko wa ditaba o lebane le tebanyo ya mongwadi, mola moakanyetšo o lebane le thulaganyo ya sengwalo.’*

Lebaka (1999:65) o tlaleletsa ka gore moakanyetso o, o na le dikgato tsa thulaganyo e e rileng, mme kgato e nngwe le e nngwe e lebagane le matlhakore a mabedi mo go tlhophiwang le le lengwe la ona. Matlhakore a a lebagane le moanelwamogolo (molwantshiwa) yo babuisi ba inyalanang le ena. Ka jalo, dikgato tsa moakanyetso di re moganediwa ke:

- motho wa maemo kgotsa wa ka metlha;
- motho yo o bokoa kgotsa yo o tlhokang bokoa;
- motho yo o ikokobetsang kgotsa yo o sa ikokobetseng;
- motho yo o amogelwang kgotsa yo o sa amogelweng.

Mo, go tla lemogiwa gore kwa ntle ga go laola mofuta wa sekwalwa, moakanyetso gape o laola semelo sa moanelwamogolo (thwadi) ka gonne ka ona go kgonwa go itsewe gore ke motho wa mofuta o o ntseng jang. Ka jalo, ka metlha fa go sekasekiwa semelo sa moanelwa ofe kapa ofe, go tshwanetswe go lekolwa moakanyetso wa sekwalwa seo, e seng jalo go tla nna thata go ntsha dintlha tsotlhe tse di bopang semelo sa moanelwa yo. Tiriso ya tiori e, e tla tlhokomelwa kwa pele fa go sekasekiwa semelo sa moanelwa.

2.1.3.3 Thaetlele

Holman (1972:529) o tthalosa thaetlele jaana: *'Title is the distinguishing name attached to any written production, a book, a section of a book, a chapter, a SHORT STORY, a POEM etc.'*

Mo, go gatelelwa gore thaetlele ke leina le le fiwang buka gore e itsege ka lona. Ke ka ntlha e Longmans (1968:1211) a emang kgopolo e ya ga Holman nokeng ka go re ke: *'a word, phrase or sentence used to designate a book,... thus distinguishing it from others and often indicating the nature of its contents.'*

Puo ya ga Longmans e gatelela gore leina la buka le ka nna ka lefoko, sekapolelo kgotsa polelo. Mojalefa (1997:97) o tla ka kgopolo e nngwe ya gore thaetlele e aroganya e bile e tlhaola dikwalwa. Wilsmore (1987:405) ena o tshwantshanya thaetlele le leinakgwebo ("trademark") fa a re: *'The way in which titles are used artistically is illuminated by comparing them with common law trademark.'*

Puo e ya ga Wilsmore e tiisa ntlha ya gore ka molao leinakgwebo ga le a tshwanela go dirisiwa ke mang kapa mang fa e se beng ba lona fela. Ka jalo, leina la sekwalwa fela jaaka leinakgwebo, le botlhokwa thata mo dikwalweng. Go ya go lebelelwa botlhokwa jo jwa leina la buka.

- **Botlhokwa jwa thaetlele**

John Fisher (Wilsmore, 1987:403) mabapi le botlhokwa jwa thaetlele a re: *'Attending to titles, even subtitles, is in some instances absolutely essential to understanding, evaluating, and interpreting.'*

Thaetlele e thusa mmuisi go utlwisisa, go sekaseka mmogo le go ranola buka. Wilsmore (1987:402-8) fa a rulaganya maikaelelo a gagwe ka ga kgonagalo ya mesola e mengwe e thaetlele e ka nngang le yona o tthalosa gore, maikaelelo a

gagwe ke go tllaola sekwalwa, hisitori le tshimologo ya sona mmogo le tiro ya thaetlele e lebaganeng le tlhagiso ya histori ya sona.

Wilsmore o tiisa ntlha ya gore thaetlele e tllaola hisitori ya sekwalwa. Ke ka ntlha e Lekganyane (1997:57) a reng sekwalwa se tshwanetse go laolwa ke maikaelelo a mokwadi ka go fa sekwalwa se leina. Ke ka lebaka le go yang go kgonwang go lemogiwa botlhokwa jwa thaetlele. Fa a tswelela pele a re dithaetlele tsotlhe tsa sekwalwa sefe kgotsa sefe, di botlhokwa thata ka ntlha ya gore ke seripa sa sekwalwa.

Go ka rungwa ka gore thaetlele e nyalana thata le sekwalwa, mme Wilsmore (1987:407) o tiisa kgang e ka go tlhalosa gore dithaetlele di na le ditiro tse pedi e leng, tiro ya go ranola le ya go taa leina le gore tiro e nngwe le e nngwe ya yona e thusa gore sekwalwa se buisege sentle.

Se, se kaya gore thaetlele e fa karabo e le nngwe e e kgotsofatsang, le fa sekwalwa se ka nna le ditlhaloso tse di farologaneng. Kwa ntle ga go amogela gore tlhaloso e nngwe le e nngwe ke tiro e e farologaneng le e ya pele.

Mojalefa (1995:95) a re go ka akaretswa mosola wa thaetlele ka go re:

- e na le tlhotlheletso fa godimo ga sekwalwa;
- e na le tiro ya tlhagiso;
- e kgona go tlhalosetsa mmuisi se buka kgotsa motshameko o buang ka ga sona; le
- go lemosa/sedimosetsa mmuisi ka ga se se yang go fitlhelwa ka fa bukeng.

- **Mefuta ya thaetlele**

Mojalefa (1995:95) o bua ka ga mefuta e le metlhano ya thaetlele, e leng:

(i) Tsa mokgwa wa Victoria tsa maboko a makhutshwane: Tsona ke maboko a makhutshwane a go bokiwa ke batho ba Victoria kwa bogare jwa Aforika.

(ii) Tsa setlhogo: Tsona di lebagane le setlhogo mo sekwalweng. Sekao: *Motimedi* ka Moloto (1970).

(iii) Tsa thitokgang: Tsona di lebagane le thitokgang mo bukeng. Sekao: *Go ša baori* ka Monyaise (1970).

(iv) Tsa nopolo ka fa gare thata mo moleng wa ntlha wa tlhabeletso.

(v) Tsa sekatshisinyo ke tse di lemosang mmuisi ka ga se a ka rakanang le sona ka fa gare ga buka. Sekao: *Bogosi Kupe* (1967).

Go ya ka mefuta e e tlhalosiwang ke Mojalefa fa godimo, padi e, *Go ša boari*, e lebagane le mofuta wa boraro. Thaetlele e *Go ša baori* e tswa mo seaneng se se reng: Molelo o fisa baori ba one! Bontsi jwa baanelwa ba padi ba ne ba itsenya mo modikwadikwaneng o o neng wa ba tlholela mathata.

Potso o ne a teketwa ke batho kwa marakanelong a mebila a tswa modikwadikwaneng. Ke modikwadikwane gape o o neng wa fedisa lorato lwa gagwe le Kedibone. Olebile o ne a tlhoiwa ke batho ba tshwana le Wapeipi ka ntlha ya sekolo sa gagwe sa modikwadikwane.

Motlagole o ne a ngala ka ntlha ya modikwadikwane ka gonne Mmoni mosadi wa ga Olebile a ne a belaela gore o ratana le Olebile. Modikwadikwane o ne gape wa tsenya lefufa mo go Mapule kgatlanong le Motlagole. Lorato lwa ga Leta le Same lo ne lwa ya kwa bokhutlong ka ntlha ya modikwadikwane.

Wapeipi o tlhokafala mo kotsing ya sejanaga a tlhaga kwa dikgaisanong tsa Teemaneng kwa a neng a ile go leka go kgoreletsa Olebile gore a se ke a fenywa. Modikwadikwane o dira gore Legae e nne segole ka a ne a na le Wapeipi fa kotsi e e kailweng fa godimo e diragala ka gonne o ne a dumela go dirisiwa ke Wapeipi.

Loso lwa ga Olebile le lone lo tlholwa ke modikwadikwane ka a ne a ikgatholosa ditaello tsa ngaka tsa gore a se ke a tsamaya mo serameng, mme ene a gapeletsa go ya kwa dikgaisanong tsa makgaolakgang tsa Teemaneng.

Ka jalo, go ka rungwa ka gore thaetlele e, *Go ša baori*, ke molelo fa baanelwa e le baori ba one.

2.1.4 Mokwalelo

Mo patlisisong e, go ya go lebelelwa letlalo la boraro la sekwalwa, e leng, mokwalelo ka bokhutshwane ka gonne maikaelelo a tshekatsheko e, ke go tlotla ka matlalo a mabedi a ntlha, e leng, diteng le thulaganyo fela. Fa Groenewald (1992:20) a buka ka mokwalelo jaaka letlalo la boraro la sekwalwa, o le tlhalosa ka go re: *'Letlalo la mongwalelo le bonagatša sengwalo gore mmadi a se lemoge, gore a kgone go se bala. Letlalo leo le lebane le polelo ya mongwadi. Ka polelo yeo mmadi o kwešiša sengwalo, o kwešiša tebanyo ya mongwadi.'*

Se se tlhalosiwang ke ratori yo ke gore mokwalelo ke puo e mokwadi a e dirisang go tthagisa molaetsa wa gagwe, gape le gore maikaelelo a gagwe a tlhaloganngwe ke mmuisi. O tswela pele ka gore puo e, e na le mesola e le mebedi e e latelang: e bonagatša thulaganyo e bile e tthagisa phisego ya mokwadi gonne a rata gore mmuisi a itsalanye le maikaelelo a gagwe.

Groenewald (1993:5) o gatelela ntlha ya gore mokwadi o itsalanya le mmuisi ka dithekeniki tsa thulaganyo le tsa mokwalelo.

Go ya ka tshwaelo e, puo e kgona go aga botsalano magareng ga mokwadi le mmuisi, mme botsalano jo, bo senolwa ke mokgwa o puo le mafoko a dirisiwang

ka teng. Mojalefa (1995:40) o tiisa ntlha e ka gore ka yona puo e, mokwadi o dira botsalano le mmuisi gonne mokwalelo o ntsha khuduego.

Go ya ka dikakanyo tse di tlhagisitsweng fa godimo fa, go ka wetswa ka go re mokwalelo o itebaganya le mokgwa o mokwadi a itlhalosang ka ona ka go dirisa puo, mafoko le medumo e e farologaneng. Mokgwa o, o gologanya mokwadi le mmuisi e bile o aga kgogedi mo sekwalweng.

2.1.5 Tshenolo

Fa a tlhalosa kgopolo e, tshenolo, Mojalefa (1997:32) a re ke matseno a dikgang tse mokwadi a yang go di anela mmuisi. Ke gore ke dikgang tsele tsa diteng, tse di baakantsweng ke mokwadi fa a simolola go kwala sekwalwa. Kgang e, e tiisiwa ke Holman (1972:214) fa a re: *‘Exposition is the introductory material which creates tone, gives the setting, introduces the characters, and supplies other facts necessary to an understanding of the play.’*

Le fa ena a bua ka go tsepamisa motshameko/tiragatso, tlhaloso ya tshenolo e ka lebagantshiwa le padi, kgankhutshwe, jalo jalo. Gape malebana le se se tlhalositsweng, mokwadi a ka kgona go alela babuisi, baanelwa, go tswelletsa le tikologo e ba tshelang mo go yona le nako e ditiragalo di diragalang ka yona. Cohen (1973:69) fa a gatelela kang e, a re: *‘Exposition, ... provides the necessary background material for a reader. It establishes the setting, creates the basic information about the pasts of characters, and delineates vital contexts for the events which will soon begin to unfold.’*

Se Cohen a lehang go se netefatsa fa, ke gore tshenolo e fa tlhaloso ya ditiragalo tse di diragetseng le tse di yang go latela kwa morago, ke gore e tlhalosa maemo a dikgang. Puo ya ga Cohen e tlaleletswa ke Maibelo le ba bangwe (1994:1) ka gore tshenolo ke tlhagiso ya dikgang e e tsweleditsweng mo tshimologong ya sekwalwa gore bothata jwa kanelo e, bo tle bo iponagatse sentle. Bothata joo ba buang ka ga jona fa ke kgotlhang.

Kgang e ya kgotlhang mo go tshenolo e tlhalosiwa ke Serudu le ba bangwe (1990:152) ka gore gona fa mokwadi o tlhoma maemo kgotsa o tswetsa le lebaka le a le lebagantshang le moganediwa ('*Protagonist/Protonis*'), mme le ya go tlhola tharaano kgotsa kgotlhang mo kanelong. Gape o tshwanetse go tswetsa tiragalo e e tlohang kgotlhang e. Mokwadi o tshwanetse go ala dikgang ka kelotlhoko le ka nepagalo gore mmuisi a tle a kgone go utlwisisa ditiragalo tse di yang go latela kwa morago.

Ka jalo, fa mokwadi a dirile se, mmuisi o tla lemoga kgotlhang fa e tswela magareng ga baanelwa le tikologo ya bona kgotsa kgotlhang magareng ga baanelwa.

Groenewald (1991:30) o akaretsa dikgang tse di tlhalositsweng ka go re:

Mongwadi o rulaganya dikanegelo le dipapadi tseo ka tsela ya go tlhaloša:

- *Kalotaba;*
- *go utolla baanegwathwadi;*
- *felo fao ba dulago gona;*
- *nako yeo ditaba di tlogo direga ka yona;*
- *thulano/bothata le mathomo a ditiragalo gore moko wa ditaba o tle o bonale le gona o tšweletšwe pele.*

Fa Mojalefa (1995:19) a tlaleletsa mafoko a ga Groenewald, o tswela pele ka go tlhalosa mosola wa tshenolo ka tsela e: '*Kalotaba e fapantšha ditaba tša sengwalo le tseo e sego tša sengwalo, ke gore tseo e lego tša diteng gore di lebane le moko wa ditaba. Gape kalotaba e bopa goba e hlola maatlakgedi.*'

Brooks le ba bangwe (1975:7) le Mojalefa (1996:14) ba ruma kakaretso e ya ga Groenewald ka gore mo go tshenolo, mokwadi o tshwanetse go itsise babuisi baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo, tse e leng dielemente tsa tshenolo. Ke gore

gona fa tshimologong ya tshenolo, mokwadi o ikopanya le dielemente tse fa a kwala sekwalwa.

Ka go rialo, go ka akarediwa ka gore tshenolo ke tshimologo ya ditiragalo tsa kanelo. Ke matseno a dikgang tse di rulagantsweng ke mokwadi mo tshimologong ya sekwalwa. E tlhalosa maemo a dikgang tse mokwadi a ratang go di tsweletsa mo babuising, e ka nna ditiragalo tse di fetileng kgotsa tse di tlang go diragala moragonyana. Gona fa mokwadi a ka kgona go itsise babuisi baanelwa, mafelo a ba tshelang mo go ona le nako ya ditiragalo. Tshenolo e tlhagisa kgotlhang magareng ga baanelwa, gape e tlhola kgogedi.

Tlhaloso ya dikgopolo tse pedi tse, kgotlhang le kgogedi e ya go tlhokomelwa.

2.1.5.1 Kgotlhang

Kgopolo e, kgotlhang, e tlhalosiwa ke Serudu (1989:48-49) ka go re: *‘Ke kgakgano ye e bago gona gare ga baanegwa papading, pading goba mo go kanegelokopana. E ka ba gare ga baanegwa ba babedi goba ditlhopha tša baanegwa. Gape thulano e ka ba gare ga moanegwa le tikologo ya gagwe.’*

Go se utlwane go go tlholegang magareng ga baanelwa go tsewa jaaka motheo o mogolo wa kanelo. Conradie (1974:7) fa a tiisa se, a re: *‘Dit is moeilik om werklik gang in die handelinge te kry sonder dat daar een of ander probleem en gevolglik stryd of botsing is.’*

Ena o gatelela gore kgotlhang ke motswedi wa tiragatso. Ka jalo, go ka twe kgotlhang e botlhokwa thata ka gonne e tsweletsa thitokgang pele, e leng, molaetsa wa mokwadi. Mojalefa (1995:22) o bontsha botlhokwa jo jwa kgotlhang ka gore katlego ya sekwalwa sefe kapa sefe, e letse mo magetleng a tiriso e ntle ya go nna le bothata. Yona kgotlhang e, e bonagala sentle fa e tlhokomelwa fa gare ga matlhakore a mabedi a: le le siameng le le le sa siamang. Kgang e ya go farologana ga matlhakore e totobatswa ke Groenewald (1976:22) fa a re: *‘konflik*

is 'n voorvereiste vir spanning, en ontstaan waar goed en boos, deug en ondeug, krag en swakheid teenoor mekaar gestel word.'

Ka jalo, fa kgotlhang e le fa gare ga baanelwa, ke gore yo mongwe a emela go siama, fa yo mongwe a emela go se siame, mmuisi ena gantsi o inyalana le moanelwa yo o siameng, mme o nyatsa yo o sa siamang. Serudu (1989:49) o tswelera pele ka go tlhalosa tsela e nngwe ya gore kgotlhang e na le matlhakore a mabedi, e leng, kgotlhanggare (*'internal conflict'*) le kgotlhangntle (*'external conflict'*). Fa a tlhalosa dikgopolo tse a re:

- Kgotlhang ya ka fa gare e lebagane le fa moanelwa a lwa le dikgopolo tsa gagwe mabapi le kang e e rileng.
- Kgotlhang ya ka fa ntle yona e supa phapano e e leng pepeneneng magareng ga baanelwa. E ka nna go betsana ka mabole, go rogakana kgotsa go ba tlhabana ka marumo.

Fa go akaretswa go ka twe kgotlhang ke go se utlwane go go nnang teng fa gare ga baanelwa ba babedi kgotsa go feta fa, kgotsa kgotlhang magareng ga moanelwa le tikologo ya gagwe. Ke tiragalo e e thusang go godisa bothata jo bo tsweletswang mo go tshenolo ya sekwalwa. Yona e botlhokwa thata ka gonne ke motheo wa kanelo, gape e lebagane le matlhakore a mabedi, e leng, le le siameng le le le sa siamang. Kgotlhang e kgona gape go tlhotlheletsa mmuisi gore a tswelera pele ka go buisa sekwalwa ka gonne a rata go itse molaetsa wa mokwadi. Phisego e e pateletsang mmuisi go buisetsa kwa pele ke kgogedi.

2.1.5.2 Kgogedi

Groenewald (1991:23) a re kgogedi e simolola fa mokwadi a rulaganya dikgang gore go nne le kgotlhang/bothata. Ka go dira jalo, o tsosa kgatlhego ya mmuisi gonne a batla go itse mo kgotlhang e, e yang go felela teng. Mosidi (1994:66) o tlhalosa kgogedi e Groenewald a buang ka ga yona ka go re: *'Ke tsela ye*

bohlokwa yeo mongwadi a e dirišago ya go lootša kgahlego ya mmadi goba motheeletši gore a se kgaotše go bala go iša pele goba go theeletša.

Fa a tlaelelsa puo ya ga Mosidi, Cuddon (1991:937) o tihalosa kgogedi gore ke: *'A state of uncertainty, anticipation and curiosity as to the outcome of a story or play, or any kind of narrative in verse or prose.'*

Ena o gatelela gore kgogedi ke lebaka la mo magareng, le le dirang gore mmuisi a rate go itse pheletso ya dikgang. Ke gore ke phisego e e tlotlheletsang mmuisi gore a buisetse kwa pele ka gone o eletsa go tthaloganya thitokgang. Groenewald (1993:16) o tswelala pele ka go re kgogedi e na le matlhakore a mabedi a: *'La mathomo le lebane le tše mmadi a di tsebago (di lebane le sererwa le diteng), la bobedi le lebane le tše mmadi a sa di tsebago (di lebane le moko wa ditaba le thulaganyo).'*

Ka bokhutshwanyana go ka rungwa ka go re kgogedi ke tsela e e dirisiwang ke mokwadi go godisa phisego ya mmuisi gore a nne le kgatlhego ya go tswelala pele go buisa sekwalwa. Phisego e ke yona e e tla pateletsang mmuisi gore a rate go itse tse a sa di itseng, e leng, molaetsa wa mokwadi.

2.1.6 Phuthologo

Brooks le ba bangwe (1975:8) ba tihalosa phuthologo ka tsela e e latelang: *'Complication implies resistance to movement towards solution of the problem from which the plot stems.'*

BoBrooks ba gatelela gore phuthologo e tlhagelela fa baanelwa ba ba leng mo dingangisanong ba se na maikaelelo a a ka lebisang kwa tharabololong ya bothata. Mojalefa (1995:17) o tiisa kang e ka go re e bua ka go diragala le go raraana ga dikgang. Puo ya ga Mojalefa e tlaelelwa ke Lazarus le ba bangwe (1983:71) ka tsela e: *'In any rising action, the tension in a scene arises from the conflict or prospective conflict between a character and various obstacles.'*

Go raraana mo ga dikgang boLazarus ba re ke kgotlhang e e leng magareng ga baanelwa. Ka go rialo, kgotlhang e e tlholwa ke dikgato tsa ditharaano kgotsa dingangisano tse di godisang bothata go fitlha kwa setlhoeng magareng ga maikaelelo a molwantshiwa le baanelwathusi. Ke ka fa Shole (1988;19) a reng:

Mabaka a a gakatsang le go gotetsa kamano a tlhagelela ka ditiro le dipuo tsa baanelwa ba bangwe. Thwadi e goletwa ke bokete jwa go dira thato ya yona, mme e bile maikemisetso a go dira a a tota. E tsena mo tselegong. Morero o raraanela pele.

Le ena o tshwana le boLazarus o gatelela kgotlhang e e kgoreletsang katlego ya molwantshiwa. Groenewald (1993:21) o ruma ka go re phuthologo e na le tiro e e botlhokwa ya go godisa kgogedi gore thitokgang e tseletswe sentle. Ka tsela e mokwadi a ka dirisa dithekeniki tse di rileng go tseletsa pele molaetsa wa gagwe. Dithekeniki tse, di lemogiwa ka mokgwa o mokwadi a rulaganyang dielemente ka teng.

2.1.7 Setlhoa

Lawson (1965:269) fa a nopola Barret o tlhalosa setlhoa jaana: *'The climax is that point in a play at which the action reaches its culmination, most critical stage in its development after which the tension is relaxed or unraveled.'*

O tiisa gore setlhoa se lebagane le bokhutlo jwa phisego. Ke ka ntlha e Serudu le ba bangwe (1985:118) ba reng fa e le mogala go ka twe o ngangegile ka tsela e e leng gore o ka kgaoga ka nako e nngwe le e nngwe. Ke bokhutlo jwa ngangego, ke kgato ya go tsaya tshwetso. MacDonell le ba bangwe(1979:548) ba ruma ka go re: *'The climax takes place where the reader experiences the greatest emotional response to a character's problem, when the situation is such that the conflict must be resolved one way or another.'*

Se se kaya gore setlhoa ke bofelo jwa kgotlhang, ke gore fa go felelang mathata teng, ga go sa tlhole go tla nna le kgogedi e nngwe gape.

2.1.8 Tharabologo

Mabapi le tharabologo, Mojalefa (1995:25) le Altenbernd le Lewis (1966:24) ba re ke mo dikgang di feleleng teng. Tlhaloso ya boMojalefa e tlaeleletswa ke Fowler (1991:58) ka tsela e e latelang: *‘Denouement denotes the neat end of a plot, the final resolution of all conflicts in a play, the tying up of loose ends, usually in the last act or even scene.’*

Se se gatelelwang fa, ke go rarabololwa ga bothata jo bo neng bo tsositse tlhogo bo sa kgone go boela morago kgotsa go fetela kwa pele. Fa Baldick (1990:55) a ruma tlhaloso ya kgopolo e, a re ke: *‘The clearing up or untying of the complications of the plot in a play or story, usually a final scene or character in which mysteries, confusions, and doubtful destinies are clarified.’*

O bua gore ke fa mathata otlhe a a farologaneng a rungwang teng. Ke gore dikgang di fitlhile kwa bokhutlong.

2.1.9 Kakaretso

Mo kgaolong e, ya bobedi go tlhalositswe dingwe tsa dikgopolo tse di latelang: kgotlhang, diteng, thulaganyo, mokwalelo, tshenolo, phuthologo, setlhoa le tharabologo. Go kailwe fa kgotlhang e le go sa utlwaneng go go tlhagelelang magareng ga baanelwa. Go builwe gore kgotlhang e botlhokwa thata ka gonne e tlhagisa thitokgang, e leng, molaetsa wa mokwadi. Diteng di kailwe e le letlalo la ntlha la sekwalwa. Gape go kailwe fa diteng e le sekwalwa. Malebana le thulaganyo go tlhalositswe gore ke tlhagiso ya ditiragalo. Tlhagiso e ya ditiragalo, e supilwe e le tatelano ya ditiragalo tse di tlholwang ke mabaka, maikaelelo e le go tlhola kgatlhego e e rileng mo mmuising. Go tilwe se se botlhokwa ke gore ditiragalo tsa thulaganyo di tshwanetse go golagannngwa go nna selo se le sengwe.

Mokwalelo ona o ne wa supywa gore ke puo e mokwadi a e dirisang go tlhagisa molaetsa wa gagwe, gape le gore maikaelelo a gagwe a tlhalogannngwe ke mmuisi.

Go lemositswe fa tshenolo e le matseno a dikgang tse mokwadi a yang go di anela mmuisi. Ke gore ke dikgang tsele tsa diteng, tse di baakantsweng ke mokwadi fa a simolola go kwala sekwalwa. Ka jalo, fa mokwadi a dirile se, mmuisi o tla lemoga kgotlhang fa e tlhagelela magareng ga baanelwa. Phuthologo yona e tlhagelela fa baanelwa ba ba le mo dingangisanong ba se na maikaelelo a a ka lebisang kwa tharabololong ya bothata. Ke gore ke go diragala le go raraana ga dikgang. Go fela ga kgotlhang go kailwe e le setlhoa. Ke gore ke bokhutlo jwa phisego. Tharabologo e supile gore ke mo dikgang di felelang teng. Se se neng sa gatelelwa fa ke gore ke go rarabololwa ga bothata jo bo neng bo tsositse tlhogo.

KGAOLO YA BORARO

3.1 TIRISO YA DIELEMENTE TSA DITENG

3.1.1 Matseno

Jaanong go ya go lebelelwa ka fa dielemente tse tsa diteng di dirisiwang ka teng mo go *Go ša baori* ka go latela lenane le:

- baanelwa
- ditiragalo
- tikologo
- kakaretso

3.1.2 Baanelwa

Baanelwa ke batho kgotsa batshameki ba mokwadi a ba dirisang mo sekwalweng. Go ya ka Mojalefa (1995:6), baanelwa ba ba arotswe ka dikarolo tse pedi gore go tle go lemogwe kamano magareng ga bona. Dikarolo tse pedi tse ke baanelwabagolo le baanelwabannye. Mojalefa (1995:6) o arola baanelwabagolo ba ka ditlhopha di le pedi, e leng: mongangisi le mongangisiwa. Baanelwabagolo ba amaganngwa ke setlhogo, mme kamano e ya bona e lebagane le bongangisi le bongangisiwa. Go ya go tlhokomelwa baanelwabagolo fela.

3.1.2.1 Mongangisiwa

Mojalefa (1995:6) fa a tlhalosa mongangisiwa a re ke moanelwamogolo yo bogolo jwa ditiragalo tsa kanedi di buang ka ga gagwe mme, ena o dira tshiamo. Go ya ka *Go ša baori*, mongangisiwa ke Olebile.

Olebile ga a batle go bona bokamoso jwa bašwa bo tlhakatlhakane. O simolola sekolo sa modikwadikwane ka maikaelelo a go ribolola ditalente tse bašwa ba nang le tsona. Selo se, se tliša kgatlhego e kgolo mo go bona ka gonne ba tla go

ikwadisa mo sekolong. Olebile o ba tlhokomela ka dinako tsotlhe jaaka bana ba gagwe ka gonne o batla go bona ba atlegile.

O ba letla go tsenela dikgaisano gore ba tle ba itshupe, ba bonwe ke batho. Ntlha e, le yona e tliša boitumelo jo bogolo mo go bona. Ba lwa ka thata gore ba tle ba fenyē mo dikgaisanong. Go fenyā ga bona mo dikgaisanong go ba tiisa mooko. Katlego ya bona e a mo itumedisa gonne e le maikaelelo a gagwe go ba bona ba tsamaya mo tseleng e e siameng ka le ena a e rata.

Go ya ka tlhaloso e, Olebile o dira tshiamo ka jalgo mmuisi o a mo rata. Fa a tlhorisiwa ke baanelwa ba bangwe mmuisi ga a batle ka gonne o mo utlwela botlhoko.

3.1.2.2 Mongangisi

Go ya ka Mojalefa (1995:6) mongangisi le ena ke moanelwamogolo yo ditiragalo tsa kanedi di theilweng godimo ga gagwe. Ke moanelwamogolo yo o ganetsang mongangisiwa mo maikaelelong a gagwe a mantle. Ka jalo, mongangisi ke moanelwamogolo yo o nang le swele yo o sa siamang. Mmuisi fa a buisa ka ga gagwe o tlhoa ditiro tsa gagwe ka gonne o bosula. Mo pading e, mongangisi ke Wapeipi.

Wapeipi o batla go bona botshelo jwa ga Olebile bo tlhakatlhakane. O mo romela ditlhodi go tla go mo reka ka madi gore a se ke a tsenela dikgaisano. Maikaelelo a gagwe ke go bona sekolo sa ga Olebile se tswetswe. Senokwane sa gagwe se senya sejanaga sa bana ba ga Olebile fa ba le kwa dikgaisanong tsa kwa Tshwane. O tabogela kwa Teemaneng go ya go kgoreletsa Olebile.

Tshekatsheko e ya go tlhokomela kamano ya baanelwa ba diteng. Lesele (1989:44) fa a tlhalosa kamano ya baanelwa ba diteng, a re ke ka mo baanelwa ba, ba tshedisanang ka teng.

Fa go sekasekiwa kamano ya baanelwa, go ya go dirisiwa lenaneo le le latelang le le dirisiwang ke basekaseki ba ba tshwanang le Groenewald (1991), Mojafela (1997), Thobakgale (1996) le ba bangwe ba ba latelang tsela ya patlisiso ya naratholoji ('*narratological model*'), e leng: tebaganyo, bokgontshi, boganetsi le bothusegi.

- **Tebaganyo**

Go ya ka Mojalefa (1995:7), fa go buiwa ka ga tebaganyo, go supiwane gore baanelwa ba babedi ba diteng, e leng mongangisi le mongangisiwa, ba a lebagangwa. Gona mo tebaganyong e, mongangisi o kgatlhanong le maikaelelo a mongangisiwa. Tebaganyo e tshalosa maikaelelo a mongangisi kgotsa mongangisiwa, ke gore se moganetsi kgotsa moganediwa a batlang go se fitlhelela kwa bofelong. Tebaganyo ya mongangisiwa, e leng, Olebile ke go lwela tswelolepele mo setšhabeng.

- **Bokgontshi**

Bokgontshi ke selo sengwe le sengwe se se susumetsang kgotsa se kgontshang baanelwa go tswelolepele maikaelelo a bona, mme fa a bua ka bona bokgontshi joo, Mojalefa (1995:7) a re: '*bo lebagane le seakangwa.*'

Kgopolo e e botlhokwa mo, ke go re bokgontshi bo lebagane le se moanelwa a se akanyang, e seng se a se bonang ka matlho a nama kgotsa a ka se tshwarang ka diatla jaaka lorato, lefufa, bobee, jalo jalo. Olebile o kgontshiwa ke lorato.

- **Bothusi**

Mojalefa (1995:7) o tshalosa bothusi ka go re ke sengwe le sengwe se se thusang mongangisiwa mo maikaelelong a gagwe. Fa a tswelolepele a re bo na le dintlha tse tharo, e leng: seakangwa/diakangwa, motho/batho mmogo le selo/dilo. Olebile o thusiwa ke diakangwa tse di latelang: kgotlelelo le bonolo.

O thusiwa gape ke batho ba ba latelang: Mmoni, Diale, Motlagole, Leta, Mapule, Sello, Morapedi, Mmê mma Diale, mmaagwe Motlagole, ngaka Bodila, Mosimane wa Olanti, Sehume mmogo le Same. Sejanaga, ofisi, sekolo mmogo le setinkane ke dilo tse di mo thusang.

- **Boganetsi**

Fa a bua ka ga boganetsi Mojalefa (1995:7) a re: *‘Bo ka ba ka tsela ya senaganwa goba ka tsela yeo e sego senaganwa.’*

Ka mafoko a mangwe, boganetsi le bona bo na le dintlha tse tharo, e leng: seakangwa/diakangwa, motho/batho le selo/dilo. Olebile o ganetswa ke lefufa la ga Wapeipi. Bolwetse le bona bo a mo ganetsa. O ganetswa gape ke batho ba ba latelang: Matong, Matlole, Legae, makolwane, setlhodi mmogo le lekolwane la Tshwane.

Dilo di tshwana le sejanaga, saga, terene, pampiri, dijo, mogala mmogo le more o o segisang mala le tsone di a mo ganetsa.

- **Bothusegi**

Mabapi le bothusegi, Mojalefa (1995:7) a re: *‘Bo lebane le mongangišwa goba mongangiši yoo mafelelong a atlegago.’*

Mo bothuseging, go tiisiwa katlego ya mongangisiwa kgotsa mongangisi. Olebile le setšhaba ba atlegile.

- **Tiriso ya kamano ya baanelwa**

Jaanong go ya go lebelelwa tiriso ya kamano ya baanelwa.

- **Mongangisiwa: Olebile**
- **Tebaganyo: Go lwela tswelolepele mo setšhabeng**

Olebile ke motho yo o ratang tlhabologo le boitumelo mo botshelong. Selo se, se mo gapeletsa go simolola sekolo sa modikwadikwane. Bašwa mo go ena ke batho ba ba botlhokwa e bile o batla go ba bona ba atlegile. Ka jalo, o ba ngokela mo sekolong sa gagwe go tla go ikwadisa gore ba tle ba nne ditokololo tse di feleletseng tsa sekolo.

Olebile ga se setswerere mo modikwadikwaneng fela ga a tlelwe ke letshogo fa a tshwanetse go ruta bana ba gagwe. O batla go bona ditalente tsa bona di tlhagelela, di bonagala. Bana ba gagwe le bone ba itumelela tsela e a eletsang gore ba tsamaye mo go yona. O a itse e bile o a dumela gore modikwadikwane ke nngwe ya dilo tse bašwa le setšhaba ba di ratang thata.

O ba letla go tsenela dikgaisano ka gonne a itse gore ke batho ba ba ratang go tlhagelela gore ba bonwe le go bogelwa ke batho. Go fenywa ga sekolo sa gagwe mo dikgaisanong go ba tiisa moko e bile go tlisa tswelolepele mo setšhabeng.

- **Bokgontshi: Lorato lwa go tlhabolola setšhaba**

Olebile o rata go bona go na le dilo tse di ntle mo setšhabeng. Lorato lo, lo mo tlisetsa kakanyo ya go simolola sekolo sa modikwadikwane. O kopa bašwa go tla go ikwadisa mo sekolong sa gagwe e bile o ba tlhokomela sentle jaaka bana ba gagwe. Ga a batle go ba utlwiswa botlhoko.

O ba ruta modikwadikwane gore go tle go nne le tswelolepele mo setšhabeng. Lorato lo, lo dira gore a itsege mo barulaganying ba dikgaisano tsa modikwadikwane. Olebile o tsenela dikgaisano gore a tle a fitlhelele maikaelelo a gagwe. Bangwe ba barutwana ba gagwe ba letlelelwa go ruta ba bangwe.

- **Bothusi**

Bothusi bo ya go sekasekiwa jaaka bo lebagane le diakangwa, batho mmogo le dilo.

- **Diakangwa**

Diakangwa tse di latelang di ya go tlhalosiwa: kgotlelelo le bonolo

- **Kgotlelelo**

Mawelana a ga Wapeipi a lwa ntwala ya go leka go kgoreletsa Olebile gore a se ke a tsenela dikgaisano, mme Olebile o kgotlelela kgatelelo e. Barutwana ba gagwe ba a ngala mo sekolong fela o a kgotlelela e bile ga a tswale sekolo. Go lwala ga gagwe le gona ga go mo tlietse kakanyo ya go tswala sekolo. Olebile gape o kgotlelela ditiro tsotlhe tse di maswe tse Wapeipi a mo dirang tsona jaaka go tsietsa ga Wapeipi kwa kgaisanong ya Teemaneng.

- **Bonolo**

Ka ntlha ya bonolo jwa gagwe ga a bule kgetse kgatlhanong le se Wapeipi le Mawelana ba mo dirang sona. Olebile o amogela sentle barutwana ba ba tlang go ikwadisa mo sekolong e bile o a ba tlhokomela mme selo se, se mo thusa go tswelletsa maikaelelo a gagwe a go tlahabolola setšhaba. Go supa gore o bonolo o letlelela Diale go nna motlhokomedi le molaodi wa sekolo sa gagwe fa a lwala. O ruta bana ba gagwe modikwadikwane gore ba tle ba nne le seabe mo go tlahabololeng setšhaba. Olebile o naya barutwana ba gagwe tšhono ya go tlagisa bokgoni jwa bona ka go ba letlelela go tsenela dikgaisano.

- **Batho**

Bana ba ga Olebile ba ngala mo sekolong, mme kgotlhang e, ga e mo itumedise fela Mmoni o mo kgothatsa ka go mmolelela gore a le bale ka ga mathata a. Mafoko a, a ga Mmoni, a mo thusa go tswelela pele go lwela tokafalo mo

setšhabeng. Mmoni o mo thusa gape go mo ema nokeng ka go mo apeela e bile a tla mo sekolong go bogela bana ba ga Olebile fa ba le mo modikwadikwaneng ka gonne o batla go bona maikaelelo a ga Olebile a atlega.

Fa Olebile a lwala, Diale o sala a kakatlela sekolo sa gagwe ka mabogo a mabedi e le go thusa Olebile gore dikeletso tsa gagwe tsa go tlisa diphetogo mo setšhabeng di tle di atlege. Gape o thusa Olebile ka go tla dirai tse Mawelana a lehang go mmeela tsona. O dira gore sekolo sa ga Olebile se fenyee mo dikgaisanong gore se Olebile a batlang go se fitlhelela se tle se bonagale.

Motlagole ga a batle go utlwa sepe ka ga sekolo sa ga Olebile e bile ga a tshabe go lwa le setlhodi se se lehang go ba reka ka madi gore ba se ke ba tsenela dikgaisano tsa kwa Tshwane go atlegisa dikakanyo tsa ga Olebile mabapi le go tokafatsa matshelo a batho.

Leta ena fa barutwana ba ba ikantsweng ba ngala, o lwa ntwala e kgolo go bona gore ba boela mo sekolong gore Olebile a tle a thusege mabapi le diphetogo tse a batlang go di tlisa. O dira jalo ka Diale le Motlagole ba ba lehang go ngala. Fa Olebile a lwala Leta o kopa leka lengwe gore le mo tshwarise Olebile gore a tsennngwe mo sejanageng a isiwe kwa go ngaka Bodila gore a tle a alafiwe gape a fole gore dikakanyo tsa gagwe ka ga go tokafatsa setšhaba di tle di nne le bokao.

Mapule o thusa Olebile ka go intsha mooki le mosireletsi mo sekolong. Fa yo mongwe wa bona a tlaselwa ke bolwetse, o ntsha dipilisi go mo phekola, mme selo se, se thusa Olebile mo maikaelelong a gagwe a go tlabolola setšhaba gore bana ba gagwe ba tshale ba itekanetse mo mebeleng ka ntlha ya se Mapule a se dirang. Lekolwane le tla go leka go ba kgoreletsa, mme le fa gape Mapule o thusa Olebile ka go le kgamisa bojalwa kwa ga Mathule gore Olebile a tle a fitlhelele dikeletso tsa gagwe.

Fa ba le kwa dikgaisanong tsa kwa Teemaneng, Sello o tswela kwa ntle go iphokisa phefo, mme o bona mosimane le mosetsana, bagaisani ba Teemaneng. O

Iwantsha mosimane yo le go tshwara mosetsana yo o lehang go tshaba. Mosetsana yo, o mo tlhalosetsa mabapi le go tsietsa ga Wapeipi mo kgaisanong. Ka ntlha ya tshedimosetso e, Olebile o kgona go thusega ka gonne boferefere jwa Wapeipi bo a lemogiwa.

Morapedi le ena o thusa Olebile mo kgaratlhong ya gagwe ya go tlhabolola setšhaba ka go kopa gore ba lekole maotwana a kwa pele a sejanaga go fitlhela ba lemoga gore se sentswe fa ba le kwa dikgaisanong tsa Tshwane. Le fa Olebile a se teng, fela o a thusega gonne barutwana ba gagwe ba kgona go goroga ka pabalesego. Fa ba babalesegile ba tla kgona go tlhagisa ditalente tsa bona gore ba tle ba itshedise le go thusa ba bangwe, e leng, selo se Olebile a batlang go se fitlhelela.

Fa Olebile a lwala, mmê mmaDiale o dumela gore a okelwe kwa ga gagwe gore dikeletso tsa ga Olebile di tle di atlege. Mmaagwe Motlagole le ena o ema Olebile nokeng mo maikaelelong a gagwe a go tokafatsa setšhaba ka go gapeletsa Motlagole gore a boele kwa sekolong.

Mosimane wa Olanti ke setswerere mo modikwadikwaneng, mme ka ntlha ya bona botswerere jo, Olebile o kgona go thusega ka gonne sekolo sa gagwe se kgona go fenywa mo dikgaisanong.

Sehume, morulaganyi wa dikgaisano tsa modikwadikwane mo Teransefala, o ema Olebile nokeng mabapi le kakanyo ya gagwe ka ga botshelo ka go mo rotloetsa gore a tsenele dikgaisano. Olebile o kgona go thusega ka gonne o tsenela dikgaisano e bile o a fenywa.

Same le ena o kgona go thusa Olebile go tseweletsa maikaelelo a gagwe a go tlhabolola setšhaba ka go sireletsa boLeta bana ba ga Olebile kgatlhanong le dinokwane tsa Sofia ka go ba tsenya mo sejanageng. O kgona go thusega ka gonne boLeta ba tsewelela go nna ditokololo tsa sekolo. Baanelwa botlhe ba ba neng ba thusa Olebile, ba tlhotlheletsa kgotlhang e e leng magareng ga Olebile le

Wapeipi ka gonne ba sa nolofaletse Wapeipi gore a tlhole bonolo kwa dikgaisanong.

□ Dilo

Olebile o a lwala. O tsenngwa mo sejanageng go isiwa ngakeng, mme sejanaga se, le sona se kgona go mo tshegetsa go tseweletsa kgaratlho ya gagwe pele mabapi le dilo tse dintle mo botshelong.

Ka fa teng ga ofisi ya ga Olebile go na le tafola. Olebile o dirisa tafola e go tlhobosetsa Sehume gore ga a kgone go tsenela dikgaisano tse di rulagantsweng. Ka jalo tafola e, le yona e a mo thusa mabapi le se a batlang go se fitlhelela. Ofisi yona e mo thusa ka go tsamaisa sekolo. Ka yone, o kgona go rulaganya dilo tsa gagwe sentle, a tsenele dikgaisano, mme a fenye.

Barutwana ba ga Olebile ba dirisa sekolo go ikatisa kgotsa go ithuta modikwadikwane. Sona sekolo se, se thusa Olebile go tseweletsa se a batlang go se fitlhelela mo botshelong, e leng, go ruta bana motshameko wa modikwadikwane.

Setinkane le sona se thusa Olebile mo go se a batlang go se bona se diragala mo setšhabeng. O fepa barutwana ba gagwe ka mmino fa ba le mo modikwadikwaneng ba ikatisa gore ba tlhagise bokgoni jwa bona. Fa ba kgona ba tla fenya.

• Boganetsi

Boganetsi bo ya go sekasekiwa jaaka bo lebagane le diakangwa, batho mmogo le dilo.

□ Diakangwa

Diakangwa tse di latelang di ya go tlhalosiwa: bolwetse le lefufa.

- **Bolwetse**

Olebile o tsenwa ke bolwetse e bile o isiwa kwa go ngaka Bodila go alafiwa pele a isiwa kwa kokelong. Bolwetse jo, bo mo ganetsa go tseweletsa pele maikaelelo a gagwe a go tokafatsa setšhaba ka gonne ga a kgone go ya kwa sekolong go bona gore go diragala eng. Le fa e le gore o na le sengwe se a batlang go se ruta bana ba gagwe fela o a retelelwa ka ntlha ya bokoa jwa mmele. Ntlha e, ke yona e e tlhotlheletsang Wapeipi go ipona a atlegile mo maikaelelong a gagwe. Fa sekolo se ka tlholwa ke go ya kwa dikgaisanong, ga a kitla a tsholetsa letsogo ka gope go batla go thibela sekolo sa ga Olebile.

- **Lefufa**

Wapeipi o lefufa. Ga a batle go bona Olebile a atlega mabapi le go tokafatsa setšhaba. O mo romela setlhodi go tla go mo reka ka madi gore a se ke a tsenela dikgaisano. O batla go bona sekolo sa ga Olebile se tswetswe. Lefufa le, le dira gore a reke Matong ka madi gore a senye sejanaga sa barutwana ba ga Olebile fa ba tsenetse dikgaisano tsa kwa Tshwane gore se Olebile a ratang go se direla setšhaba a se ke a se fitlhelela.

Wapeipi o tabogela kwa Teemaneng go itsalanya le morulaganyi wa dikgaisano tsa dipina mo motseng wa Teemaneng le tikologo ya one e le gape go leka go ema Olebile kwa pele gore bontle jo a batlang go bo direla setšhaba a se ke a kgona go bo dira. Wapeipi o tswelela pele mabapi le go kgoreletsa Olebile mo maikaelelong a gagwe ka go thapa Legae go tsena mo boemong jwa ga Mmami.

- **Batho**

Matong o ganetsa Olebile mabapi le kakanyo ya gagwe ya go tokafatsa setšhaba ka go senya sejanaga sa barutwana ba ga Olebile fa ba le kwa dikgaisanong tsa kwa Tshwane.

Matlole ena o kgatphanong le Olebile mo go se a batlang go se bona se diragala mo setšhabeng ka go letlelela morwa wa gagwe, e leng, Matong go rekiwa ka madi ke Wapeipi le ditsala tsa gagwe le go mo lebelela fela fa a tsene ka fa tlase ga sejanaga sa bana ba ga Olebile a se senya.

Legae le ena o leka go ema Olebile kwa pele gore a se ke a atlega ka go dumela go thapiwa ke Wapeipi go tsena mo boemong jwa ga Mmami.

Makolwane a Teemaneng le ona a nna le seabe mo go lekeng go thibela Olebile mabapi le dilo tse a batlang go di bona di tlhagelela mo botshelong ka go tsosa modumo gore bana ba ga Olebile ba tle ba gakiwe fa ba le mo modikwadikwaneng.

Setlhodi se lwa nwa e kgolo go batla go kgoreletsa Olebile mo go se a batlang go se direla setšhaba ka go ba solofetsa madi gore ba se ke ba tsenela dikgaisano tsa kwa Benoni.

Lekolwane la Tshwane le lona ga le batle go bona Olebile a tswetsa pele maikaelelo a gagwe a go tlhapolola setšhaba. Ka jalo, le tla kwa go bona mme le fitlha le ba kopa go bogela maikaelelo e le go tlhomamisa gore ba ipaakanyeditse dikgaisano tsa Tshwane gore ba tle ba rulaganye tsela ya go ba kganela go e tsenela.

❑ Dilo

Sejanaga sa ga Wapeipi se ganetsa Olebile mabapi le go tliša bontle mo setšhabeng ka go thusa Wapeipi go tabogela kwa Teemaneng go ya go leka go kgoreletsa boOlebile. Olebile o ganediwa gape ke saga e Matong a e dirisang go senya sejanaga sa bana ba gagwe fa ba le kwa dikgaisanong tsa kwa Tshwane.

Terene le yona e nna le seabe mo go ganetseng Olebile mabapi le tlhapololo e a batlang setšhaba se nna le yona ka go tliša Legae kwa Teemaneng go tla go tsena boemong jwa ga Mmami.

Pampiri e Legae a e ntshang go e neela mokgweetsi go mo supetsa kwa a yang teng le yona e kgoreletsa Olebile mo kakanyong ya gagwe ya go direla setšhaba. Ka yona pampiri eo, mokgweetsi o kgona go itse kwa Legae a yang teng go fitlha a mo gorosa. Se, se dira gore leano la ga Wapeipi le atlege ka gonne Legae o tsenela dikgaisano.

Dijo tse di akodisang Mmami gore a se ke a tsenela dikgaisano tsa kwa Teemaneng le tsona di kgoreletsa Olebile ka gonne fa a akotse thata o tla palelwa ke go tsholetsa maoto sentle fa a le mo modikwadikwaneng ka ntlha ya bokete jwa mmele wa gagwe gape o tla felelwa ke maatla.

Mogala o Wapeipi a o dirisang go leletsa Legae gore a tle a tsene boemong jwa ga Mmami, o ganetsa Olebile go tseweletsa dikeletso tsa gagwe tsa go tliša diphetogo mo setšhabeng.

More o o segisang mala o Wapeipi a o dirisang go tshelala Mmami mo dijong le ona o leka go kganela Olebile go tllabolola matshelo a batho mmogo le setšhaba. Fa motho a nwele more o o segisang mala o nna bokoa mo mmeleng, o latlhegelwa ke matlhagatlhaga e bile a ka se kgone go dira sepe.

- **Bothusegi: Olebile le setšhaba**

Morago ga gore Olebile a kgaratlhe, a bogisiwa ke Wapeipi le ditsala tsa gagwe, kwa bofelong o a atlega fa sekolo sa gagwe se fenywa mo dikgaisanong tsotlhe tse tharo, e leng, Benoni, Tshwane le Teemaneng. O kgona go fitlhelela maikaelelo a gagwe a go tllabolola setšhaba.

Sekolo sa ga Olebile sa modikwadikwane se nnile le tllabologo mmogo le diphetogo mo setšhabeng ka gonne barutwana ba gagwe ba ne ba tswelala ka go se tllhokomela morago ga loso lwa gagwe. Gape ba ka kgona go simolola dikolo tsa bona tsa modikwadikwane ka gonne ba rutilwe sentle e bile ba na le kitso e e

lekaneng. Ka jalo, Olebile le setšhaba, go akarediwa le barutwana, ba atlega mo maikaelelong a ga Olebile a go tlhabolola setšhaba sa gaabo.

Mongangisi: Wapeipi

- **Tebaganyo: Go thibela tswelelopele mo setšhabeng**

Wapeipi ke motho yo o sa batleng tlhabologo le tswelelopele mo setšhabeng. Selo se, se mo pateletsa go thibela Olebile gore a se ke a kgona go tokafatsa setšhaba sa gaabo. O romela Olebile ditlhodi go tla go mo reka ka madi gore a se ke a tsenela dikgaisano. Wapeipi o batla go bona sekolo sa ga Olebile se tswetswe. Gape o reka senokwane gore se senye sejanaga sa barutwana ba ga Olebile fa ba le kwa dikgaisanong tsa Tshwane. O tabogela kwa Teemaneng go ya go kgoreletsa Olebile gore a se ke a fenyaa.

- **Bokgontshi: Lefufa**

Wapeipi o kgatlhanong le diphetogo mo botshelong. Ka jalo, o fufegela batho ba ba ratang tlhabologo le diphetogo mo setšhabeng. Lefufa le le mo tlisetsa kakanyo ya go lwantsha Olebile gore a tle a retelewe ke go tokafatsa setšhaba sa gaabo.

Lona lefufa le, le dira gore a romele Olebile ditlhodi go tla go mo reka ka madi gore a se ke a nna le seabe mo dikgaisanong. Gape lefufa le, le mo tlhotlheletsa go reka senokwane ka madi gore se senye sejanaga sa bana ba ga Olebile, e bile o sianela kwa Teemaneng go ya go rulaganya go thibela Olebile gore a se ke a fenyaa dikgaisano.

- **Bothusi**

Bothusi bo ya go sekasekiwa jaaka bo lebagane le diakangwa, batho mmogo le dilo.

❑ **Diakangwa**

Diakangwa tse di latelang di ya go sekasekiwa: bonokwane le bogale.

• **Bonokwane**

Ke bonokwane jo bo dirang gore Wapeipi a romele Olebile ditlhodi gore maikaelelo a gagwe a go thibela tswelopele mo setšhabeng a tle a atlege. Bona bonokwane jo, bo sa ntse bo mo thusa go reka senokwane ka madi gore se senye sejanaga sa bana ba ga Olebile, e bile o ya kwa Teemaneng go ya go rulaganya go tsietsa Olebile gore dikeletso tsa gagwe mabapi le go thibela tllhabologo di tle di atlege.

• **Bogale**

Wapeipi o bogale. Fa a batla gore sengwe se diriwe, o batla gore se diriwe ka bonako. O galefela Matlole gore a dumele go dirisana le bona go lwantsha Olebile gore a tle a fenye mo ntweng e ya gagwe ya go kganela diphetogo le tokafalo ya setšhaba, e leng, se Olebile a se lwelang. Bogale jo, gape bo mo thusa go pateletsa Matong go dumela go rekiwa ka madi gore a senye sejanaga sa barutwana ba ga Olebile.

❑ **Batho**

Matong o thusa Wapeipi mo kgaratlhong ya gagwe ya go kganela diphetogo mo setšhabeng ka go dumela go rekiwa ka madi gore a senye sejanaga sa bana ba ga Olebile fa ba le kwa dikgaisanong tsa Tshwane.

Matlole le ena o thusa Wapeipi go tswelela pele go thibela tllhabologo le tswelopele mo setšhabeng ka go letlelela morwa wa gagwe, e leng, Matong go rekiwa ka madi ke Wapeipi le ditsala tsa gagwe le go mo lebelela fela fa a tsene ka fa tlase ga sejanaga sa barutwana ba ga Olebile a se senya.

Legae o thusa Wapeipi go tswelletsa pele maikaelelo a gagwe a go ema tlabologo kwa pele ka go dumela go thapiwa ke Wapeipi go tsena mo boemong jwa ga Mmami.

Wapeipi gape o emiwa nokeng ke makolwane a Teemaneng a a tsosang modumo gore bana ba ga Olebile ba gakiwe fa ba le mo modikwadikwaneng gore dikeletso tsa Wapeipi mabapi le go ema diphetogo kwa pele di tle di atlege.

Setlhodi le sona se mo thusa mo go kgaratlheng go thibela diphetogo ka go dumela go ya go reka Olebile ka madi gore a se ke a tsenela dikgaisano.

Lekolwane la Tshwane le lona le nna le seabe mo go emeng Wapeipi nokeng mabapi le dikeletso tsa gagwe tsa go kganela tswelelopele ka gonne le dumela go ya go tlhotlhomisa fa barutwana ba ga Olebile ba ipaakanyeditse dikgaisano tsa Tshwane gore Wapeipi a tle a kgone go rulaganya tsela ya go ba kganela go di tsenela.

□ Dilo

Sejanaga se thusa Wapeipi mo ntweng ya gagwe kgatlhanong le tswelelopele e Olebile a e lwelang ka gonne o se dirisa go ya kwa Teemaneng go ya go kgoreletsa Olebile.

Saga e Matong a e dirisang go senya sejanaga sa barutwana ba ga Olebile le yona e ema Wapeipi nokeng go tswelela go kgaratlha kgatlhanong le diphetogo tse Olebile a batlang go bona di tlhagelela mo setšhabeng.

Terene le yona e a mo thusa ka gonne e tliša Legae kwa Teemaneng go tla go tsena boemong jwa ga Mmami gore sekolo sa ga Olebile se se ke sa fenywa mo dikgaisanong.

Pampiri e Legae a e ntshang go e neela mokgweetsi go mo supetsa kwa a yang teng le yona e ema Wapeipi nokeng go tswelela pele go leka go kganela maikaelelo a ga Olebile a go tokafatsa setšhaba. Ka yona pampiri e, mokgweetsi

o kgona go itse kwa Legae a yang teng go fitlha a mo gorosa. Selo se, se dira gore leano la ga Wapeipi le atlege ka gonne Legae o kgona go tsenela dikgaisano jaaka Wapeipi a rulagantse.

Wapeipi o thusiwa gape ke mogala o a o dirisang go leletsa Legae gore a tle a tsene boemong jwa ga Mmami.

More o o segisang mala o Wapeipi a o tshelelang Mmami gore a se ke a tsenela dikgaisano, o mo ema nokeng mabapi le ntwaga gagwe ya go thibela ditlhabologo mo setšhabeng. Fa motho a nwele more o o segisang mala o nna bokoa mo mmeleng, o latlhegelwa ke matlhagatlhaga, e bile a ka se kgone go dira sepe.

Wapeipi o emiwa nokeng gape ke dijo tse di akodisang Mmami gore Legae a tle a dirisiwe. Fa Mmami a akotse o tla retelelwa ke go tsholetsa maoto sentle fa a le mo modikwadikwaneng, gape o tla felelwa ke maatla, ka jalo, motho fa a ntse jaana ga a tshwanelwa go dirisiwa mo dikgaisanong.

- **Boganetsi**

Boganetsi le bona bo ya go sekasekiwa jaaka bo lebagane le diakangwa, batho mmogo le dilo.

- **Diakangwa**

Diakangwa tse di latelang di ya go tlhalosiwa: Kgotlelelo le bonolo.

- **Kgotlelelo**

Kgotlelelo ya ga Olebile e ganetsa Wapeipi go tswelela pele go thibela ditlhabologo tse ena Olebile a di lwelang. Wapeipi o leka go mo romela ditlhodi fela o a retelelwa ka gonne ditlhodi tse ga di atlege ka ntlha ya kgotlelelo e Olebile a nang le yona. Wapeipi o leka go tsietsa kwa dikgaisanong tsa kwa

Teemaneng fela dikeletso tsa gagwe tsa go ema ditlhabologo tse Olebile a di batlang kwa pele di a retela ka ntlha ya kgotlelelo e ya ga Olebile.

- **Bonolo**

Bonolo jwa ga Olebile le bona bo ganetsa Wapeipi go lwa kgatlhanong le diphetogo tse Olebile a di kgaratlhelang. Olebile ga a mmege kwa mapodising. Go amogela barutwana ba ba tlang go ikwadisa mo sekolong ga Olebile le go ba tlhokomela jaaka bana ba gagwe go dira gore maano a ga Wapeipi a retele ka gone sekolo sa ga Olebile se tswelala pele go tokafala. Go letlelela Diale go nna motlhokomedi le molaodi wa sekolo fa ena Olebile a lwala go sa ntse go thibela Wapeipi go tswelatsa maikaelelo a gagwe pele. Wapeipi o emiwa kwa pele gape ke go tsenela dikgaisano ga Olebile.

- **Batho**

Wapeipi o ganetswa ke Mmoni go tswelatsa ntwala ya gagwe ya go ema diphetogo kwa pele ka gone Mmoni o kgothatsa Olebile fa barutwana ba gagwe ba ngala mo sekolong ka go mmolelela gore a lebele mathata a. Go tsaya matsapa ga Mmoni go ya kwa sekolong go bogela bana ba ga Olebile le gona go ganetsa Wapeipi go tswelala go lwantsha Olebile ka ntlha ya gore fa Mmoni a bogetse Olebile, Olebile o tia moko.

Diale le ena o kgoreletsa Wapeipi go kgaratlha kgatlhanong le ditlhabologo tse Olebile a eletsang di ka diragala mo setšhabeng ka go tlhokomela sekolo sa ga Olebile fa a le mo bolwetseng. Diale gape o kgoreletsa Wapeipi mo maikaelelong a gagwe a go thibela diphetogo mo setšhabeng ka go dira gore sekolo sa ga Olebile se fenye mo dikgaisanong. Wapeipi o ganetswa ke go tla dirai tsa Mawelana ke Diale.

Motlagole le ena o kganela Wapeipi go tswelala pele ka dikeletso tsa gagwe tsa go ema ditokafalo tsa setšhaba kwa pele ka go se tshabe go lwa le setlhodi se se

lekang go ba reka ka madi gore ba se ke ba nna le seabe mo dikgaisanong tsa Tshwane.

Wapeipi o ganetswa ke Leta mo ntweng ya gagwe ya go netefatsa gore maikaelelo a gagwe a go ema diphetogo kwa pele a atlega ka ntlha ya fa Leta a dira gore bana ba ba ngalang ba ga Olebile ba boele mo sekolong gape. Leta o sa ntse a kgoreletsa Wapeipi ka go isa Olebile kwa ngakeng gore a tle a alafiwe a fole gore ditlhabologo tse a di lwelang di tle di bonagale.

Mapule le ena o ema Wapeipi fa pele ka go intsha mooki le mosireletsi mo sekolong. Fa mongwe wa bona a lwala o ntsha dipilisi go mo alafa, e bile o kgamisa lekolwane le le lekang go ba kgoreletsa bojalwa kwa ga Mathule.

Sello o ganetsa Wapeipi go tswelera pele mabapi le dikeletso tsa gagwe tsa go kganela ditokafalo tsa setšhaba ka go batlisisa le go lemoga tsietso ya ga Wapeipi kwa dikgaisanong tsa Teemaneng.

Morapedi le ena o nna le seabe mo go kgoreletseng Wapeipi ka go kopa gore ba lekole maotwana a kwa pele a sejanaga go fitlhela ba lemoga gore se sentswa fa ba le kwa dikgaisanong tsa Tshwane. Maikaelelo a ga Wapeipi ke gore sejanaga se se sentsweng se tle se menoge ka bana ba ga Olebile, fa ba menogile ba tla tswa dikgobalo tse di tla mo thusang go tswelera maano a gagwe a go thibela ditlhabologo ka ntlha ya fa ba tla retelelwa ke go ipaakanyetsa dikgaisano kgotsa go menoga ga sejanaga go ka tlhola dintsho, mme selo se, se lere boitumelo jo bogolo mo go ena.

Mmê mmaDiale o ganetsa Wapeipi go kganela ditlhabologo ka go amogela gore Olebile a okelwe kwa ga gagwe gore a tle a fole, mme go fola ga gagwe go dira gore a tswelera pele go lwela diphetogo, e leng, se Wapeipi a sa se batleng.

Mmaagwe Motlagole ena o kgoreletsa Wapeipi ka go pateletsa Motlagole go boela kwa sekolong sa ga Olebile gore Olebile a tle a atlege mme Wapeipi a tle a

se ke a atlega. Fa Motlagole a boetse kwa sekolong, sekolo se tla kgona go tia le go tsenela dikgaisano.

Wapeipi o kganelwa ke ngaka Bodila ka go alafa Olebile fa a lwala. Ntlha e, e dira gore Wapeipi a kgoreletsege mo go thibeleng ditokafalo mo setšhabeng. Fa Olebile a fodile o tla tswelera go kgaratlhela diphetogo.

Mosimane wa Olanti ke setswerere mo modikwadikwaneng, mme bona botswerere jo, bo ema Wapeipi kwa pele ka gonne sekolo sa ga Olebile se fenywa dikgaisano ka ntlha ya gagwe.

Sehume, morulaganyi wa dikgaisano tsa modikwadikwane mo Teransefala, le ena o na le seabe mo go ganetseng Wapeipi mabapi le go thibela ditlhabologo mo setšhabeng. O rotloetsa Olebile go tsenela dikgaisano tse Olebile a di fenyang.

Wapeipi o kgorelediwa ke Same yo o sireletsang boLeta bana ba ga Olebile kgatlhano le dinokwane tsa Sofia ka go ba tsenya mo sejanageng sa gagwe, mme a tsamaya ka bona. Se, se kgoreletsa Wapeipi ka gonne boLeta ba tswelera go tiisa sekolo sa ga Olebile.

❑ Dilo

Sejanaga se ganetsa Wapeipi mabapi le go lwa kgatlhano le diphetogo tse Olebile a di batlang. Se kgona go isa Olebile kwa ngakeng gore a tle a alafiwe, mme a fole.

Ofisi le tafola le tsona di ganetsa Wapeipi go tswelera pele maikaelelo a gagwe a go thibela ditlhabologo ka ntlha ya fa Olebile a di dirisa go tsamaisa sekolo sa gagwe gore a tle a tsenele dikgaisano gore ditokafalo tse a eletsang go ka di bona di diragala mo setšhabeng di tle di bonagale.

Sekolo se, sa ga Olebile, le sona se na le seabe sa go kgoreletsa Wapeipi mo ntweng ya gagwe ya go thibela ditlhabologo ka gonne bana ba ga Olebile ba ithuta

modikwadikwane mo go sona. Go ithuta modikwadikwane ga bona mo sekolong se, go tla dira gore maano a ga Wapeipi a se ke a atlega, mme se, se tla dira gore Olebile a atlege.

Setinkane le sona se kgoreletsa Wapeipi go ema ditokafalo tse Olebile a di lwelang kwa pele ka go fepa barutwana ba ga Olebile ka mmimo fa ba le mo modikwadikwaneng ba ikatisa gore ba tthagise bokgoni jwa bona. Fa ba kgona ba tla fenywa, mme se, se tla dira gore maano a ga Wapeipi a retele.

- **Bothusegi**

Wapeipi ga a thusege ka gonne maano a gagwe a a a dirisang go lwantsha Olebile a a retela. O leka go dirisa ditlhodi go phutlhamisa maikaelelo a ga Olebile a go tlhabolola setšhaba, mme ditlhodi tse, di a retelelwa. O reka Matong ka madi gore a senye sejanaga sa barutwana ba ga Olebile, le teng fa o a retelelwa. Go tabogela ga gagwe kwa Teemaneng go ya go rulaganya go tsietsa Olebile le gona ga go mo tswela mosola ope.

Tshosobanyo

Go tthalositswe gore baanelwa ba diteng ke ba le babedi, e leng, mongangisiwa le mongangisi. Mongangisiwa go twe ke moanelwamogolo yo bogolo jwa ditiragalo bo buang ka ga gagwe, mme o dira ditiro tse di siameng. Ka fa letlhakoreng le lengwe, go umakilwe gore mongangisi ena ke moanelwamogolo yo o ganetsang le ditiro tse dintle tsa mongangisiwa. Baanelwabagolo ba, ba amanngwa ke setlhogo, mme kamano eo e lebagane le bongangisiwa le bongangisi. Fa go sekasekiwa kamano e ya baanelwabagolo ba diteng, go latetswe lenane le: tebaganyo, bokgontshi, boganetsi le bothusegi.

3.1.3 Ditiragalo tsa *Go ša baori*

Ditiragalo ke dilo tsotlhe tse di diragalelang baanelwa e bile di diriwa ke bona. Fa go ya go batlisisiwa ditiragalo tsa diteng, setlhogo se tshwanetse go tlhokomelwa ka gonne ke sona se se laolang ditiragalo tse.

Ditiragalo di arotswe ka dikarolo tse pedi, e leng, (i) ditiragalotshwanelo le (ii) ditiragalo ka botsona.

3.1.3.1 Ditiragalotshwanelo

Mojalefa (1995:4) a re ditiragalotshwanelo ke ditiragalo tse gantsi di nang le dikarolwana tse tharo, e leng, (a) karolwana ya tiragalotshwanelo ya ntlha, (b) karolwana ya tiragalotshwanelo ya fa gare le (c) karolwana ya tiragalotshwanelo ya bofelo. A re ditiragalo tse, di botlhokwa ka gonne e le tsona tse di bopang sekwalwa. O ruma ka gore ditiragalotshwanelo di laolwa ke setlhogo, ke gore setlhogo se botlhokwa fa go buiwa ka ga ditiragalotshwanelo. Tshekatsheko e ya go lebelela ditiragalotshwanelo tsa *Go ša baori*.

- **Karolwana ya tiragalotshwanelo ya ntlha: Olebile o simolola sekolo sa modikwadikwane.**

Olebile o simolola sekolo sa modikwadikwane ka ngwaga wa 1950 mo holong ya Mathabe, mo motseng wa Sofia. O eletsa go bona setšhaba sa gaabo se tllhabologile. Barutwana ba tla ka monokela go tla go ikwadisa gore ba tle ba nne ditokololo tse di tletseng tsa sekolo. Le fa Olebile e se setswerere mo modikwadikwaneng, fela ga a ikobonye go ruta bana ba gagwe modikwadikwane. O letlelela bangwe ba barutwana ba gagwe go nna le seabe mo go ruteng ba bangwe.

- **Karolwana ya tiragalotshwanelo ya fa gare: Modikwadikwane o mo tsholela mathata.**

Sekolo sa ga Olebile se setse se itsege mo bathong e bile se a tshabega. Go tshabega ga sona go dira gore Olebile a rakane le mathata. Fa ba ntse ba tswelotse ba ipaakanyetsa dikgaisano tsa Benoni, Wapeipi o romela setlhodi go tla go ba reka ka madi gore ba se ke ba tsenela dikgaisano tse. Fa ba ipaakanyetsa dikgaisano tsa kwa Tshwane, Wapeipi o kopa Matlole gore a mo thuse go kganela sekolo sa ga Olebile go nna le seabe mo go yona. O reka Matong ka madi gore a senye sejanaga sa bana ba ga Olebile fa ba le mo dikgaisanong tse tsa mo Tshwane.

- **Karolwana ya tiragalotshwanelo ya bofelo: Olebile o a atlega e bile o a tlhokafala.**

Olebile o ipaakanyetsa dikgaisano tsa Benoni mme sekolo sa gagwe se a e fenywa. Ba ipaakanyetsa dikgaisano tsa Tshwane mme le yona ba a e fenywa. Olebile o ipaakanyetsa dikgaisano tsa makgaolakgang tsa Teemaneng. Le fa Wapeipi a leka ka mathaithai a gagwe go mo kgoreletsa, fela Olebile o kgona go fenywa. Ka jalo, kwa bofelong o a atlega, le fa a fentse o nna le matlhotlhapelo ka gonne o a tlhokafala.

Ditiragalotshwanelo ke dipinagare tsa kanedi ka gonne kanedi e theilwe godimo ga tsona e bile di laolwa ke thitokgang.

3.1.3.2 Ditiragalo ka botsona

Fa go buiwa ka ga ditiragalo ka botsona, go ya ka Lebaka (1999: 46-47) go tsepamisiwa ditiragalo tse dinnye tse di bopang ditiragalotshwanelo. Ke gore ditiragalo tse, tse dinnye, di tlhalosa ditiragalotshwanelo ka botlalo. Pinagare e, e botlhokwa e go lemogiwang ka yona gore ga go sa tshole go buiwa ka ga ditiragalotshwanelo, go sekasekiwa ditiragalo ka botsona, ke ya phetogo. Ka jalo,

phetogo e, e ya go tlhokomelwa jaaka go fetoga (i) moanelwa, (ii) nako le (iii) lefelo.

- **Phetogo ya baanelwa**

Go ya go nopolwa dikao di le mmalwa mo go *Go ša baori*, mabapi le phetogo ya baanelwa:

Bana ba ga Olebile ba mo mabenkeleng mo Teemaneng. Fa ba ntse ba tshotse kgang, go goroga monna le basetsana ba babedi mme ba tlogela tse ba di buang ba reetsa kgang ya monna yo le mongwe ba ba buang ka ga kgaisano ya Teemaneng (dits. 108 – 109).

Tiragalo ya ntlha: bana ba ga Olebile ba mo mabenkeleng ba tshotse kgang.

Tiragalo ya bobedi: go tsena monna le basetsana ba babedi mo lebenkeleng.

Tiragalo e ya ntlha, e fetoga tiragalo ya bobedi ka ntlha ya phetogo ya baanelwa ka gonne mo tiragalong ya ntlha go tlhagelela bana ba buisana fa mo tiragalong ya bobedi go tlhagelela baanelwa ba bangwe go tlaleletsa bana ba mo tiragalong ya ntlha.

- **Phetogo ya nako**

Ka Matlhatso ka nako ya mahube a naka tsa kgomo bana ba ga Olebile ba tloga go leba Teemaneng mme ba goroga fa di bolola (ts.105).

Tiragalo ya ntlha: bana ba ga Olebile ba phakela mo mesong pele letsatsi le tswa go leba Teemaneng.

Tiragalo ya bobedi: bana ba ga Olebile ba fitlha letsatsi le setse le tswile.

Tiragalo ya ntlha e fetoga tiragalo ya bobedi ka ntlha ya phetogo ya nako ka gone tiragalo ya ntlha e diragetse mo mesong pele letsatsi le tshaba, fa tiragalo ya bobedi e diragetse letsatsi le setse le tswile ka lona letsatsi le.

- **Phetogo ya lefelo**

Olebile o simolola sekolo sa modikwadikwane kwa motseng wa Sofia. O fudugela kwa Gauteng kwa bana ba gagwe ba ngalang ka monokela teng (dts.5-6).

Tiragalo ya ntlha: Olebile o simolola sekolo sa modikwadikwane kwa Sofia.

Tiragalo ya bobedi: Olebile o fudugela kwa Gauteng.

Tiragalo e ya ntlha, e leng, go simologa ga sekolo sa modikwadikwane kwa **Sofia**, e fetoga tiragalo ya bobedi, e leng, go fudugela ga sekolo sa modikwadikwane kwa **Gauteng** ka ntlha ya phetogo ya mafelo, e leng, Sofia le Gauteng.

Ka bokhutshwane go ka twe fa go buiwa ka ga ditiragalo ka botsona go tlhokomelwa thata phetogo ya ditiragalo, mme yona e lebagane le go fetoga ga dielemente tsa diteng, e leng, baanelwa, nako le lefelo.

Jaanong go ya go lekolwa ditiragalo tse di tlhagelelang mo go ditiragalotshwanelo go ya ka dikarolwana tsa ditiragalotshwanelo tse e leng: (a) karolwana ya tiragalotshwanelo ya ntlha, (b) karolwana ya tiragalotshwanelo ya fa gare le (c) karolwana ya tiragalotshwanelo ya bofelo. Tsepamo ya patlisiso e, ke go nopola dikao di le mmalwa fela ka gone fa go ka fiwa dikao tsotlhe, patlisiso e, e tla nna e kgolo thata.

□ **Karolwana ya tiragalotshwanelo ya ntlha: Olebile o simolola sekolo sa modikwadikwane**

Ditiragalo tsa karolwana ya tiragalotshwanelo ya ntlha di ya go akarediwa ka mokgwa o o latelang:

- Olebile o simolola sekolo sa modikwadikwane ka ngwaga wa 1950 mo holong ya Mathabe, mo motseng wa Sofia;
- o simolola ka basetsana ba baratara le basimane ba barobedi;
- maikaelelo a gagwe ga se go tshabanela mokgele wa bommamodi jwa modikwadikwane mo Aforika-Borwa;
- ga a na kitso e e tseneletseng ya modikwadikwane;
- o romela ditlhopho di le pedi kwa kgaisanong ya Benoni e se ka leina la sekolo;
- sengwe se boa se tshotse maemo a bosupa;
- Olebile o tia moko;
- o simolola go romela ditlhopho ka bontsinyana;
- barulaganyi ba dikgaisano tsa modikwadikwane ba simolola go mo itse;
- Olebile o tsaya bangwe ba barutwana ba gagwe go ya go tsaya malebela; le
- go letlelela barutwana go ruta ba bangwe.

□ **Karolwana ya tiragalotshwanelo ya fa gare: Modikwadikwane o mo tlholela mathata.**

- Olebile o fudugela kwa Gauteng;
- barutwana ba gagwe ba ngala mo sekolong ka monokela go akaretsa Diale le Motlagole bona batshepiwa ba gagwe;
- Olebile o simolola go etsaetsega;
- Wapeipi o mo romela setlhodi go tla go mo reka ka madi;
- Wapeipi o romela Matong go ya go senya sejanaga sa bana ba ga Olebile fa ba le mo dikgaisanong tsa Tshwane; le
- gore Wapeipi o tabogela kwa Teemaneng go ya go mo kgoreletsa.

□ **Karolwana ya tiragalotshwanelo ya bofelo: Olebile o a atlega e bile o a tlhokafala.**

- Olebile le barutwana ba gagwe ba ipaakanyetsa dikgaisano tsa Benoni;
- sekolo sa ga Olebile se fenyha dikgaisano tse;
- ba ipaakanyetsa dikgaisano tsa Tshwane tse le tsona ba di fenyang;
- ba ipaakanyetsa dikgaisano tsa makgaolakgang tsa Teemaneng tse kwa bokhutlong ba di fenyang; le
- gore fa ba goroga kwa gae, Olebile o a tlhokafala.

Go builwe gore setlhogo se lemosa motho ditiragalokgolo e bile se tlaola dikarolwana tsa tsona, kwa ntle ga mesola e e setseng e kailwe ya setlhogo, go sa ntse go na le mosola o mongwe wa sona, e leng, go latelantsha ditiragalo tsa dikarolwana, go simolola ka karolwana ya tiragalotshwanelo ya ntlha, go fitlha ka ya bofelo. Go fa sekao, ditiragalo tsa karolwana ya go atlega ga Olebile (karolwana ya tiragalotshwanelo ya bofelo) di ka se tle kwa pele ga tsa karolwana ya tiragalotshwanelo ya fa gare (modikwadikwane o mo tlholela mathata) kgotsa tsa tla kwa pele ga karolwana ya tiragalotshwanelo ya ntlha (Olebile o simolola sekolo sa modikwadikwane). Ditiragalo tse di jaaka dikarolwana tse tsa ditiragalo, le tsona di laolwa ke dielemente, e leng, nako le lefelo. Ke gore fa nako kgotsa lefelo le fetoga, tiragalo le yona e a fetoga. Ka jalo, go botlhokwa go tlhalosa tikologo.

3.1.4 Tshosobanyo

Go tlhalositswe gore ditiragalo ke dilo tsotlhe tse di diragalelang le go diragadiwa ke baanelwa mo sekwalweng. Di arotswe ka dikarolo di le pedi, e leng, ditiragalotshwanelo le ditiragalo ka botsona. Ditiragalotshwanelo di builwe gore ke ditiragalo tse gantsi di nang le dikarolo di le tharo, e leng, karolwana ya ditiragalotshwanelo tsa ntlha, karolwana ya ditiragalotshwanelo tsa fa gare le karolwana ya ditiragalotshwanelo tsa bofelo. Fa go buiwa ka ditiragalo ka botsona go twe, ke tse di tsepamisang ditiragalo tse dinnye tse di bopang

ditiragalotshwanelo. Ke gore ditiragalo tse dinnye tse, ke tsona tse di tlhalosang ditiragalotshwanelo ka botlalo.

3.1.5 Tikologo

Serudu le ba bangwe (1990:83) fa ba tlhalosa kgopolo e, ba re tikologo ke: 'lefeloleo ditiragalo tša padi di diragalago go lona.'

BoSerudu ba gatelela gore ditiragalo le lefelo di a amana ka gonne lefelo ke motswedi wa ditiragalo.

Potter (1967:27) o tswelletsapele tlhaloso e ya boSerudu ka go re tikologo e na le makalana a le mabedi, e leng, (i) nako le (ii) lefelo. Ka gonne dikgopolo tse, tse pedi, di setse di tlhalositswe, jaanong go tla sekasekiwa tikologo ya *Go ša baori* malebana le mefuta e, e mebedi.

3.1.5.1 Nako

Phala (1999:46) a re nako e arotswe ka mefuta e le meraro, e leng: nako ya ditiragalo, nako ya hisetori le nako e e rileng.

- **Nako ya ditiragalo**

Mojalefa (1995:26) fa a tlhalosa nako ya ditiragalo a re ke nako e e sa akanngweng. O tswelletsapele go e kaya e le nako e mokwadi a e buang ka tlhamalalo e bile a re e na le tshimologo le bokhutlo. Go ya go nopolwa dikao di se kae tsa mofuta o wa nako.

- Ka **ngwaga wa 1950** Olebile o simolola sekolo sa modikwadikwane mo holong ya Mathabe, mo motseng wa Sofia (ts. 5).
- Ka **tsatsi la gompiano, kgwedi le dibeke di le pedi** pele ga dikgaisano, Diale a ja motho nko e sa butswa (ts. 37).

- Go ne go sa setse sebaka sa **ura**, mokoloko wa batho ba ba tsileng dikgaisanong o dikologile holo gabedi, e bile bangwe ba eme mo mmileng (ts.54).
- **Beke** pele ga dikgaisano a lemoga gore o tshwanetse go ba iketlela (ts. 76).
- E ne e le **ura ya boraro kgotsa ya bone** Olebile le mogatse ba tshwere mafoko a go phamoga ga Motlagole, mme ba sa kgone go a konelela (ts. 17).

Jaanong go ya go tlhalosiwa dingwe tsa dikao tse di filweng fa godimo go ya ka fa di dirisitsweng ke Monyaise, ka gonne maikaelelo ke go tlhalosa dikao di le mmalwa fela ka gore fa go ka tlhalosiwa dikao tsotlhe, patlisiso e, e tla nna e kgolo thata.

Ka ngwaga wa 1950 go diragala tiragalo e e botlhokwa, e leng, ya go simologa ga sekolo sa modikwadikwane e e tlhagelelang mo torong ya ga Potso.

Ka ura ya boraro kgotsa ya bone go diragala gape tiragalo e e botlhokwa, e leng, kangang ya ga Olebile le Mmoni mosadi wa gagwe e e ka ga go ngala ga Motlagole mo sekolong. Potso, mo torong, ka ura ya boraro kgotsa ya bone, o dumela gore katlego mo mothong ga e tle bonolo, motho o tshwanetse go rakana le mathata mo botshelong, mme o tshwanetse go a rarabolola gore a tle a bone katlego jaaka Olebile a dira jalo.

Beke pele ga dikgaisano tsa Tshwane, Diale o bona go le botlhokwa go iketlela barutwana ba ga Olebile. Ka yona nako eo, Potso o dumela gore fa motho e le moeteledipele wa batho, ga a tshwanela gore letsatsi lengwe le lengwe a nne bogale, o tshwanetse gore a nne bonolo ka gonne katlego e tsamaelana le bonolo, ke ka ntlha e a ratang go tshwana le Diale yo o sa feleleng bana ba ga Olebile pelo.

- **Kelo ya nako ya ditiragalo tsa *Go ša baori***

Fa go tthatlhabiwa kelo ya nako ya ditiragalo, go ya go lebelwa nako e e tlhagisiwang ke mokwadi le nako e e akanngwang.

- **Nako e e tlhagisiwang ke mokwadi**

E ne e le **ngwaga wa bobedi** Potso le Kedibone ba ntse ba ratana. (ts. 3) Kedibone o tsamaya le Makgoa a gagwe sebaka sa **dibeke tse pedi** (ts. 3). **Beke** morago ga gore Kedibone a tsamae, Potso o sala a ratana le Kerotse (ts. 3). Ka **ngwaga wa 1950** Olebile o simolola sekolo sa modikwadikwane (ts.20). Dikgaisano tsa Benoni di ne di rulaganyeditswe ka **kgwedi ya Ferikgong** isago (ts.20). Go alafiwa ga Olebile **dikgwedi di le thataro** ke ngaka Bodila (ts.31) go akarediwa mo nakong e e fa godimo e. **Kgwedi le dibeke tse pedi** pele ga dikgaisano tsa Benoni (ts. 37). **Kgwedi le beke** morago ga dikgaisano tsa ga Sehume (ts. 73) mmogo le **beke** pele ga dikgaisano tsa Tshwane (ts. 76) le tsona di sa ntse di akarediwa mo nakong e e umakilweng fa godimo. E ne e le **kgwedi** Olebile a le mo gae, **dikgwedi tse pedi** pele ga dikgaisano tsa bofelo tsa kwa Teemaneng. (ts. 98) Mapule o leka booki **dingwaga tse nne** kwa Tshwane (ts. 24). **Dibeke tse tharo**, morago ga loso lwa ga Olebile, Diale a tsamaya le Motlagole go bona babueledi ba gagwe mabapi le sekolo sa ga Olebile (ts. 119). Ka jalo, nako e e tlhagisiwang ke mokwadi ke **dingwaga di le supa, dikgwedi di le nne** mmogo le **beke e le nngwe**.

- **Nako e e akanngwang**

Ka gonne ipaakanyetso ya dikgaisano tsa Benoni e tsere ngwaga, go akanngwa gore ipaakanyetso ya dikgaisano tsa **Tshwane** le yona e tsere ngwaga le tsa Teemaneng le tsona go ka akanngwa di tsere ngwaga. Dikgwedi tse nne mmogo le beke tse di tlhagelelang mo nakong ya mokwadi go akanngwa di akareditswe mo dingwageng tse pedi tse. Ka jalo, go ka rungwa ka gore nako ya ditiragalo tsa padi e, go simolola kwa tshimologong, go fitlha kwa bofelong, e tsere **dingwaga**

di le robongwe fa go akarediwa le **dingwaga tse nne** tsa go leka booki kwa Tshwane ga Mapule.

- **Nako ya hisetori (nako ya loago)**

Tshwaelo ya ga Serudu le ba bangwe (1995 :71-73) e supa gore dikanelo tsa loago di lebagane le ditiragalo tsa bogologolo tse di neng di akaretsa setšhaba sotlhe se se rileng. Gape di tlhagisa dikgang ka botlalo malebana le tikologo e e rileng e e fetogang le mabaka. Ditiragalo tsa padi e, *Go ša baori*, di lebagane le nako ya segompiano. Go buiwa ka ga modikwadikwane, e leng, motshameko wa segompiano. Ditiro le tsona ke tsa segompiano jaaka: bongaka, booki jalo jalo. Meago le yona e supa paka ya tlhabologo, ke e mentle fa go bapisiwa le ya bogologolo, fela jalo le khumo ya ditšhelete, le dithoto tse di jaaka dijanaga, ditafole jalo jalo, tse bogologolo di neng di se teng. Khumo bogologolo e ne e le ya leruo. Ditiro tse di sa siamang tse di jaaka bonokwane le boferefere di supa gore nako ke ya segompiano ka gonne boferefere le bonokwane jwa gompiano bo farologana le jwa bogologolo ka ntlha ya tlhabologo e e gorogileng. Go ipatlela mosadi le gona go supa paka ya tlhabologo, e seng ya bogologolo e monna a neng a batlelwa mosadi le mosadi a batlelwa monna. Ka bokhutshwane go ka twe, *Go ša baori* e theilwe godimo ga nako ya segompiano ya diphetogo le ditlhabologo mo batho ba leng mo dikgaisanong.

- **Nako e e rileng**

Mojalefa (1997:26) o tlhalosa nako e e rileng ka go re: '*Ke nako ya go se be le mathomo le mafelelo. Ke nako ya go swana le bošego, mosegare, marega, selemo, bjalobjalo.*'

Phala (1999:50) ena o tlaleletsa kgopolo e ya ga Mojalefa ka go re ke nako e e akanngwang. A re mokwadi a ka e akanya, kgotsa a se e bue gotlhelele, mme mmuisi a ikakanyetsa yona fela.

Go ya go nopolwa dikao tse di mmalwa tsa mofuta o wa nako:

- Go tloga **maitsiboeng** ao Olebile a tsena sekolo kwa Gauteng fa marakanelong a mebila, gaufi le boemelo jwa mebotorokara ya Sofia (ts. 6).
- O itse gore nna le wena re ka sesa **bosigo**, fa e le rona fela. (ts. 16).
- Ke amogetse taletso ya gago ka boitumelo jo bogolo, mme ka ipela segolose-tonna go utlwa ka ga dikgaisano tse o di rulaganyeditseng **isago** ka kgwedi ya Ferikgong (ts. 20).
- Go tloga **gompiano** ke batla gore nna le wena re itse gore re eme fa kae (ts. 22).
- Nako e ne e le **motshegare wa maitsiboa**, mo motlhong wa segotlo sa kokelo go kokometse Mmoni ka bodutu le kgakgamalo (ts. 61).

Dikao tsotlhe tsa dinako tse di builweng fa godimo, ga go itsewe gore di simolola leng le gore di felela leng ka gonne di akangwa.

Jaanong go ya go tlhalosiwa dingwe tsa dikao tse di filweng fa godimo go lemoga ka fa Monyaise a dirisang mofuta o wa nako ka teng.

Go tloga **maitsiboeng** ao Olebile a tsena sekolo kwa Gauteng fa marakanelong a mebila, gaufi le boemelo jwa mebotorokara ya Sofia (ts. 6).

Tiragalo e ya go tsena sekolo ga Olebile e diragetse maitsiboa. Ka jalo, nako e ya maitsiboa e botlhokwa ka gonne ka yona go itsewe tiragalo e e **botlhokwa**, e leng, ya go tsena sekolo ga Olebile. Tiragalo e, e tlhagelela mo torong ya ga Potso.

Ke amogetse taletso ya gago ka boitumelo jo bogolo mme ka ipela segolose-tonna go utlwa ka ga dikgaisano tse o di rulaganyeditseng **isago** ka kgwedi ya Ferikgong (ts. 20).

Nako e ya isago, e botlhokwa ka gonne ka yona go itsewe ka ga tiragalo e e botlhokwa, e leng, ya go rulaganngwa ga dikgaisano tsa modikwadikwane. Tiragalo e, le yona e tlhagelela mo torong ya ga Potso.

O itse gore nna le wena re ka sesa **bosigo**, fa e le rona fela (ts. 16).

Nako e ya bosigo, le yona e mosola thata ka gonne ka yona go itsewe tiragalo e e botlhokwa, e leng, kopo ya ga Diale e e mabapi le go boela ga Motlagole kwa sekolong sa ga Olebile. Tiragalo e, e e diragetseng bosigo, le yona e sa ntse e tlhagelela mo torong ya ga Potso.

3.1.5.2 Lefelo

Phala (1999:51) a re lefelo ke fa baanelwa ba diragatsang ditiragalo teng. Mojalefa (1997:27) o tlaleletsa kgopolo e ya ga Phala ka go re mafelo a ka aroganngwa ka mefutu e le mebedi, e leng:

- mafelo a ditiragalo
- mafelo a a rileng
- **Mafelo a ditiragalo**

Go ya ka Mojalefa (1997:27) mafelo a ditiragalo ke mafelo a tlhago a mokwadi a buang maina a ona, mo sekwalweng jaaka Tshwane, Gauteng, Mafikeng, jalo jalo.

Go ya go nopolwa mafelo a mofuta o mo pading ya ga Monyaise.

Ka ngwaga wa 1950 Olebile o simolola sekolo sa modikwadikwane mo **holong ya Mathabe**, mo motseng wa **Sofia**, dimaele di le tlhano go tloga **Gauteng** ka tsela e e lebang bophirimatsatsi (ts. 5).

A gakologelwa kgetlo lwa gagwe lwa bofelo kwa **kokelong ya Tshwane** a dira bosigo (ts. 24).

Gaufi le fa tsela ya **Lakasanta** e fapogang mo go ya **Tshwane** (ts. 82).

E rile fa di bolola, ba itelekela **Teemaneng**, thaka e tshesane (ts. 105).

Dikao di se kae tse di nopotsweng tse, ke mafelo a Monyaise a tlhalosang maina a ona, ga a fopholetse, e bile ga a a akanye.

Jaanong go ya go sekasekiwa dingwe tsa dikao tse di filweng fa godimo go lemoga ka fa Monyaise a dirisang mofuta o wa mafelo ka teng.

Ka ngwaga wa 1950 Olebile o simolola sekolo sa modikwadikwane mo **holong ya Mathabe**, mo motseng wa **Sofia**, dimaele di le tlhano go tloga **Gauteng** ka tsela e e lebang bophirimatsatsi (ts. 5).

Mafelo a : holong ya Mathabe, Sofia le Gauteng a botlhokwa ka gonne ka ona go itsewe ka ga tiragalo e e mosola, e leng, ya go simolola ga sekolo sa modikwadikwane sa ga Olebile. Tiragalo e, ke e nngwe ya ditiragalo tse di tlhagelelang mo torong ya ga Potso.

A gakologelwa kgetlo lwa gagwe lwa bofelo kwa **kokelong ya Tshwane** a dira bosigo (ts. 24).

Lefelo le : kokelong ya Tshwane le mosola ka gonne ka lona go itsewe ka ga tiragalo e e mosola, e leng, ya go tlogela molwetse yo o gobetseng ga Mapule, mme a ithobalela. Tiragalo e, le yona e tlhagelela mo torong ya ga Potso.

E rile fa di bolola, ba itelekela **Teemaneng**, thaka e tshesane (ts. 105).

Lefelo le: Teemaneng le lona le botlhokwa ka gonne ka lona go itsewe ka ga tiragalo e e botlhokwa, e leng, ya go goroga ga bana ba ga Olebile.

- **Mafelo a a rileng**

Mojalefa (1997:27) o tthalosa mafelo a a rileng ka go re: ‘*Ke mafelo ao mongwadi a sa a nepišego, go swana le ge a bolela ka ga lefelo le lengwe, leo a sa bolelego leina la lona.*’

A mangwe a mafelo a mofuta o mo pading ke a:

A tsena **mo tseleng** ya Tlokwe, a naya mmotorokara tsela, e kete motho a rerile kwa a yang (ts.106).

Mme gantsi **mo botshelong** go tswelala pele batho ba ba fetsang mogopolo gangwe ka ga sengwe se ba bonang se ba tshwanetse (ts.91).

Ba bo ba gatela pele, batho ba ba sa tshabeng go utlwa botlhoko **mo moweng** (ts.91).

A lemoga gore dilo di ya **kwa masweng** (ts.111).

Dikao tse di filweng tse, ke dingwe tsa mafelo a Monyaise a a akanyang fa a kwala *Go ša baori*.

Dingwe tsa dikao tse di neetsweng fa godimo di ya go tthatlhabiwa go bona tsela e Monyaise a dirisang mofuta o wa mafelo ka yona.

- A tsena **mo tseleng** ya Tlokwe, a naya mmotorokara tsela, e kete motho a rerile kwa a yang (ts.106).

Ga twe Wapeipi o ne a tsena mo tseleng, mme ga go tthalosiwe gore ke fa kae fa tseleng fa tiragalo e, e diragetseng fa teng.

- Mme gantsi **mo botshelong** go tswelala pele batho ba ba fetsang mogopolo gangwe ka ga sengwe se ba bonang se ba tshwanetse (ts.91).

Mo botshelong ke lefelo le le akanngwang, mme ga go itsewe, gore ke mo kae mo botshelong kgotsa mo lefatsheng mo tiragalo e ya go tswelera pele ga batho e diragalang teng.

- Ba bo ba gatela pele, batho ba ba sa tshabeng go utlwa botlhoko **mo moweng** (ts.91).

Mo moweng ke mo pelong kgotsa mo monaganong, ka jalo, ke lefelo le le akanngwang.

Tiragalo e e diragetseng mo tseleng, mo botshelong mmogo le mo moweng, di botlhokwa ka gonne di golagane le thitokgang ya *Go ša baori*, e leng, kgotlhang.

Tikologo e tlhalositswe fa e arogantswe ka dikarolo di le pedi, e leng nako le lefelo. Fa go buiwa ka nako, go lemogilwe gore go na le mefuta e le meraro, e leng, nako e e akanngwang, nako ya hisetori le nako e e rileng. Lefelo lona le tlhalositswe fa le na le mefuta e le mebedi, e leng, lefelo la ditiragalo le lefelo le le rileng. Go builwe gore mafelo a ditiragalo ke mafelo a tlhago a mokwadi a buang ka ga ona. Ka fa ntlheng e nngwe, mafelo a a rileng ke a mokwadi a sa tlhagiseng sentle go tshwana le fa a bua ka lefelo le lengwe, mme a sa bue leina la lona.

3.1.6 Kakaretso

Mo kgaolong e, go sekasekilwe tiriso ya dielemente tsa diteng tsa *Go ša baori*, e leng, baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo. Malebana le baanelwa go tlhokometswe baanelwabagolo, e leng, Olebile le Wapeipi. Go dirisitswe lenaneo le le latelang la kamano: tebaganyo, bokgontshi, bothusi, boganetsi le bothusegi. Tshosobanyo e e malebana le mongangisiwa le mongangisi le yone e tlhalositswe. Tiriso ya kamano ya baanelwa ba, e ne ya lebelelwa. Diakangwa, batho gammogo le dilo le tsone di sekasekilwe.

Mo go ditiragalo go bontshitswe pharologano magareng ga ditiragalotshwanelo le ditiragalo ka botsona. Phetogo ya baanelwa, ya nako le ya lefelo le tsona di lekotswe. Ka ga nako go kailwe go na le nako ya ditiragalo, ya loago le e e rileng. Gape mefuta e mebedi ya mafelo e supilwe, e leng, mafelo a ditiragalo le mafelo a a rileng.

KGAOLO YA BONE

4.1 TIRISO YA DIKGATO TSA THULAGANYO LE SEMELO SA MOANELWA

4.1.1 Matseno

Go ya go tlhokomelwa tiriso ya dikgato tse nne tsa thulaganyo, e leng:

- tshenolo,
- phuthologo,
- setlhoa
- tharabologo
- semelo sa moanelwa
- tshosobanyo.

4.1.2 Tlhaloso ya tshenolo ya *Go ša baori*

Go tlhalositswe gore tshenolo ke matseno a dikgang tsele tsa diteng tse di rulagantsweng ke mokwadi mo tshimologong ya sekwalwa. Fa go felelang tshenolo teng, ke mo go leng kgotlhang ya ntlha e e lebaganeng le thitokgang ya sekwalwa. Fa go lebelelwa tlhaloso ya tshenolo ya *Go ša baori* , go ya go dirisiwa lenaneo le le latelang:

- tshosobanyo ya diteng tsa *Go ša baori*;
- dielemente tsa tshenolo;
- dithekeniki tsa tshenolo.

4.1.3 Tshosobanyo ya ditiragalo tsa tshenolo ya *Go ša baori*

Ditiragalo di simolola mo modikwadikwaneng. Potso o ikutlwa a batla go robala, mme o kopa Kerotse gore ba tsamaye, fela Kerotse o ganana le kgang e. Fa

jaanong a kgotsofetse, o raya Potso gore ba tsamaye. Potso ka a tenegile, o tabogisa sejanaga ka lobelo lo lo feteletseng. Se, se tshosa Kerotse. Potso o batla go thula batho. O emisa sejanaga, mme batho ba ba a mo teketa e bile o isiwa kokelong.

4.1.4 Dielemente tsa tshenolo

Tshenolo e bopilwe ka dielemente tse nne, e leng:

- baanelwa
- ditiragalo
- nako
- lefelo

Jaanong go ya go tlhalosiwa dielemente tse tsa tshenolo.

4.1.4.1 Baanelwa ba poloto

Phala (1999:69) a re go na le pharologano magareng ga baanelwa ba diteng le ba thulaganyo ka gone ba thulaganyo bona ba fiwa ditiro tsa (a) boganediwa, (b) boganetsi, (c) botlhotlheletsi le (d) bothusi. Baanelwa ba ba thulaganyo ba arogantswe ka dikarolo di le pedi, e leng:

- baanelwabagolo
- baanelwabathusi

□ Baanelwabagolo ba poloto

Mojafela (1996:14) a re baanelwabagolo ba thulaganyo ke (i) molwantshiwa, (ii) molwantshi le (iii) motlhotlheletsi.

- **Molwantshiwa**

Prince (1987:78) o tthalosa molwantshiwa ka gore ke: *'The main character, the character constituting the chief focus of interest.'* Prince o gatelela gore molwantshiwa ke moanelwamogolo yo bontsi jwa sebaka ditiragalo di dikologang mo go ena. Puo ya ga Prince e gatelelwa ke Shole (1988:22) fa a re molwantshiwa ke: 'Moanelwamogolo yo morero le kgotlhang di thaegileng mo maikaelelong le maiphetho a gagwe'.

Shole a re sekwalwa se se atlegileng se tshwanetse go nna le kgotlhang e e thaegileng godimo ga molwantshiwa. Mojalefa (1995:14) o tlaleletsa ka gore molwantshiwa ke moanelwamogolo yo o ka lwantshetswang go siama kgotsa go se siame ke moanelwa kgotsa baanelwa ba bangwe.

- **Molwantshi**

Go ya ka ga Lebaka (1999:84) molwantshi ke moanelwamogolo yo o ganetsang molwantshiwa. Kgang e, e emiwa nokeng ke Lazarus le Smith (1983:17) fa ba re: *'Antagonist, the chief negative character in a plot, the one who opposes the protagonist.'*

Se basekaseki ba se gatelelang ke gore ke moanelwa yo o sa siamang. Puo ya bona e tlaleletswa ke Baldick (1990:10-11) fa a re ke molotsana (villain) yo o thulanang le mogale (hero) mo kanelong. Ga se gore ka nako tsotlhe molwantshi ke moanelwa yo o sa siamang, go laolwa ke gore maemo a ga molwantshiwa ke a a ntseng jang, fa molwantshiwa a sa siama, molwantshi o thulana le dilo tse di sa siamang tse. Fa, molwantshi o tla bo a emela dilo tse di siameng. Ke ka ntlha e Peck le Coyle (1984:79) ba rumang ka go re: *'Often opposing the hero is the villain or antagonist, although sometimes ... the hero himself can be a villain.'*

- **Motlhotlheletsi**

Pretorius le Swart (1982:24) ba tthalosa kgopolo e, motlhotlheletsi ka go re: *'He / she acts as a kind of catalyst between the positive and the negative poles.'*

Pretorius le Swart ba re motlhotlheletsi ke moanelwamogolo yo o dirang tiro ya botlhotlheletsi go tlotlheletsa ntwaga magareng ga molwantshiwa le molwantshi. Ke ka ntlha e Phala (1999:72) a reng ke moanelwamogolo yo o tlotlhetsang pitsa ya kgotlhang magareng ga molwantshiwa le molwantshi gore ba se ke ba utlwana. Go ka sosobanngwa ka gore molwantshiwa, molwantshi mmogo le motlhotlheletsi ba a amana ka gonne ke baanelwabagolo ba thulaganyo ya sekwalwa. Bona ba lemogiwa ka ntlha ya gore ba fiwa ditiro tse di farologaneng, e leng: (a) bolwantshiwa, (b) bolwantshi le (c) botlhotlheletsi.

- **Baanelwabathusi**

Lebaka (1999:87) fa a nopola Serudu (1989:33) o tthalosa kgopolo e, moanelwamothusi ka go re ke moanelwa yo o nang le tiro e nnye mo bukeng. O thusa go bontsha ditiro tsa mogale. A ka tlhagelela fale le fale kgotsa a tlogelwa pele kgang e fitlha bokhutlong.

Go ya ka Mojalefa (1994:10) ke baanelwa ba ba nang le tebaganyo ya baanelwabagolo. Ke gore ba thusa go tthalosa le go godisa semelo sa moanelwamogolo. Ke bona ba ba tlaleletsang kgolo le ditiro tsa moanelwamogolo. Mojalefa (1996:15) o tswelala pele ka gore fa mokwadi a rata go godisa kgogedi o tla dirisa baanelwabathusi, le fa e le gore ga se bona fela ka gore le ditiragalo le tsona di na le mosola o mogolo. Kwa ntle le baanelwabathusi, ditiragalo di ka thusa go tlotlheletsa mmuisi gore a itemogele kgogedi e gape a tswelale pele ka go buisa ka gonne a batla go itse maikaelelo a mokwadi. Kgang e, e emiwa nokeng ke Groenewald (1991:31) ka go re: *'Bangwadi ba bangwe ba šomiša baanegwathuši go tiiša/gapeletša ('motivate') tharollo ya bothata.'*

Ka tsela e, go ka rungwa ka gore baanelwabathusi ke baanelwa ba bannye ba ba thusang go tswelletsa ditiro tsa moanelwamogolo.

Baanelwabathusi fela jaaka baanelwabagolo le bona ba fiwa ditiro tsa go farologana.

Groenewald (1993:19-20) o tswelela pele go tlhalosa ditiro tse tsa bona ka go re:

- go tlhalosa semelo sa moanelwamogolo;
- go tiisetsa tharabologo;
- go nyalanya mmuisi le moanelwamogolo (molwantshiwa);
- go godisa kgogedi; le
- go tlhalosa tharabologo.

4.1.4.2 Ditiragalo tsa poloto

Mojalefa (1995:21) a re ditiragalo tsa diteng di farologana le tsa thulaganyo ka gonne tsa thulaganyo di dirisiwa jaaka ditshwantsho tse di tshwantshang botshelo ka botlalo. Fa a netefatsa kgang e, Yelland le ba bangwe (1950:137) a re: *'every incident that goes into it is supposed to contribute in some way to its progress and there is therefore no place for the loose irrelevancies of real life.'*

BoYelland ba gatelela gore ditiragalo ke ditshwantsho mo botshelong ka gonne di tshwantsha se se diragalang mo botshelong. Groenewald (1993:19-20) o tswelela pele ka gore ditiragalo tse di tshwantsha matlhakore a le mabedi a botshelo, e leng:

- letlhakore le le siameng
- letlhakore le le sa siamang

Fa, go lemogiwa gore ditiragalo tse tsa thulaganyo di dira tiro ya go thulanya molwantshiwa le molwantshi, ka gonne magareng ga bona go na le yo o dirang

ditiro tse di ntle le yo o dirang ditiro tse di bosula. Mokwadi o kwala ka tsela e, nepo e le go tswelatsa thitokgang pele. Ka jalo, go ka twe kgotlhang e dira gore tebaganyo ya mokwadi e tlhagisiwe.

4.1.4.3 Tikologo ya poloto

Go ya ka Lebaka (1999:123) tikologo e na le dikarolo di le pedi, e leng, nako le lefelo.

- **Nako**

Phala (1999:74) a re nako fa e lebagane le thulaganyo e fiwa tiro. Ka go rialo, nako ya thulaganyo e farologana le ya diteng ka gonne nako ya thulaganyo e fiwa tiro fa nako ya diteng yona e sa fiwe tiro. Nako e bua lebaka le ditiragalo di diragalang ka lona. Go ya ka Maila (1997:102), nako e ya thulaganyo, e arolwa ka dikarolo di le tharo, e leng:

- nako ya tshwanelo
- nako ya atemosefere
- nako ya sekai/setshwantsho

Jaanong go ya go tlhokomelwa karolo ya bobedi ya tikologo, e leng, lefelo.

- **Lefelo**

Phala (1999:51) a re lefelo ke fa baanelwa ba diragatsang ditiragalo teng. Go ya ka ga Magapa (1997:86) lefelo le lona le arogantswe ka dikarolo di le tharo, e leng:

- lefelo la tshwanelo
- lefelo la atemosefere
- lefelo la sekai/setshwantsho

4.1.5 Semelo sa baanelwa

Fa go tthalosiwa semelo sa molwantshiwa le molwantshi, go ya go latelwa dikgato tsa moakanyetso tse di lebaganeng le mongwe le mongwe wa baanelwabagolo ba. Semelo se, se ya go lekolwa go ya ka dipharologantsho tse di latelang:

- dipharologantshotshwanelo
- dipharologantshotlaleletso

4.1.5.1 Dipharologantshotshwanelo

Go ya ka Mojalefa (1995:12) dipharologantshotshwanelo di tthalosa semelo sa moanelwa ka bolelejana kwa ntle le go okaoka ka gonne di tsepamisa dikgato tse pedi tsa ntlha tsa moakanyetso, tse di tthalosang gore molwantshiwa/molwantshi ke motho:

- yo o nang le maemo/yo o tlhokang maemo;
- yo o nang le makoa/yo o tlhokang makoa.

Dikgato tse, di botlhokwa ka gonne di tsepamisa dikgato tse pedi tsa ntlha tsa thulaganyo, e leng, tshenolo le phuthologo. Dikgato tse pedi tsa bofelo tsa moakanyetso, tsona di lebagane le setlhoa le tharabologo, mme ga di tsepamisi dipharologantshotshwanelo.

4.1.5.2 Dipharologantshotlaleletso

Go ya ka Lekganyane (1997:64) dipharologantshotlaleletso ke tse di tthalosang ka go okaoka ka gonne ga di tsepamisi dikgato tse di rileng tsa moakanyetso wa sekwalwa sentle. Ke dipharologantsho tse di lebaganeng le go inyalanya kgotsa go se inyalanye ga mmuisi le molwantshiwa kgotsa molwantshi.

Go ya go simololwa pele ka dipharologantshotshwanelo tsa molwantshiwa.

4.1.6 Molwantshiwa: Olebile

Tlhaloso ya semelo sa ga molwantshiwa e ya go lekolwa go lebeletswe (a) tlhaloso ya ga mokwadi, (b) puo ya moanelwa mmogo le (c) tse baanelwa ba bangwe ba di buang ka ena. Gape go ya go tlhokomelwa le dithekeniki tse mokwadi a di dirisang fa a tlhalosa semelo se.

4.1.6.1 Tlhaloso ya mokwadi

Go ya go tlhalosiwa ka fa mokwadi a tlhagisang maemo a ga Olebile ka teng.

□ **Olebile: ke motho yo o nang le maemo a a kwa godimo.**

Fa go ya go sekasekiwa maemo a ga Olebile a a kwa godimo go ya go tlhokomelwa dipharologantsho tse :

- bohumi
- bokgoni (thuto)

- **Dithekeniki tsa poloto**

Kerkhoff (1962:16) o tlhalosa kakanyo e thekeniki ka go re ke se se boniwang, se se tla dirisiwang go tswaledisa se go buiwang ka ga sona. Phala (1999:77) a re ka go dirisa thekeniki, mokwadi o kgona go tlhagisa tebaganyo ya gagwe sentle. Mojalefa (1997:17) fa a tlaleletsa se se buiwang ke Kerkhoff a re: *‘Ke seo mongwadi a se bolelago ka go ngwala, le ka wona mokgwa woo a se boletšego ka gona ka go se ngwala.’*

Mojalefa o gatelela ntlha ya go re thekeniki ke se mokwadi a se buang fa a kwala sekwalwa.

Ka fa letlhakoreng le lengwe, Mark Schorer (Lazarus le Smith (1983:288) o tthalosa kakanyo e go tswela pele ka go re: *'It may well become the discipline that leads writers to discover what they have to say.'*

Mark Schorer ena a re thekeniki e ka nna tsela e e ka dirang gore bakwadi ba lemoge se ba tshwanetseng go se bua.

Go ruma tthaloso ya kakanyo e, Groenewald (1993:17) o bua gore thekeniki ke mokgwa o mokwadi a tlhagisang thitokgang ka ona. E na le ditiro di le pedi, e leng:

- go gatelela, go godisa, go tiisa kakanyo e e rileng
- go lebaganya kakanyo e le moko wa dikgang.

Go tswela pele go ka twe, dithekeniki ke mokgwa o o akaretsang wa go kwala sekwalwa. Ke mokgwa o o amanyang pharologantsho ya puo le setaele le tse dingwe go tswela pele thitokgang.

- **Bohumi**

Bohumi jwa ga Olebile bo ya go tthalosiwa go lebeletse dithekeniki tse di latelang:

- Tsepamiso
- Leele
- Sekai
- Pheteletso
- Poeletso

- **Tsepamiso**

Fa Groenewald (1991:16) a tthalosa kakanyo e, tsepamiso, a re ke fa mokwadi a lebaganya moanelwa kgotsa selo go tthalosa moanelwa kgotsa selo se. Fa a tsweledisa pele se se tthalositsweng ke Groenewald, Prince (1987:32) a re: *‘The voice and point of view governing the situations and events presented.’*

Prince o golaganya tsepamiso le lentswe ka go re ke fa dikgang di tthalosiwa ke motho yo o di buang, e ka nna mokwadi, moanelwa kgotsa moaneledi. Groenewald (1991:61) le Prince (1987:32) ba re fa dikgang di tlhagelela ka mongwe wa batho ba, ke tsepamiso. Fa di buiwa ke mongwe wa ba bararo ba, mokwadi o pateletsa mmuisi gore a di amogele e le nnete ka gonne ena motho yo, o di itse go gaisa ba bangwe.

Boratorii ba, ba bua ka go akaretsa. Tshekatsheko e ya go tsepamisa dikgang fa di tlhagelela ka tebelelo ya mokwadi ka gonne dikgang tse, tse di tthalosang maemo a ga Olebile a a kwa godimo, di tthalosiwa ke mokwadi ka boena. Ke ka ntlha e go tweng, ke tsepamiso.

Mokwadi o tthagisa Olebile e le motho yo o nang le sa gagwe yo o itsholetseng. Fa a tiisa kgang e, Monyaise a re: ‘Tsatsi le a tsamaileng ka lona Olebile a fitlha kwa gae a tlhontse. Mmoni a itse gore mokgwa o gona. Moeka a latlhela baki mo setulong , a gosomana fa fatshe’ (ts.6).

Fa, mokwadi o gapeletsa mmuisi go amogela nnete mabapi le bohumi jwa ga Olebile ka go dirisa setulo. Fa mmuisi a ka buisa ka kelotlhoko, o tla lemoga gore ga se setulo sengwe le sengwe ka gonne ga twe Olebile o ne a gosomana mo go sona. Go raya gore setulo se, e ne e le sa manobonobo. Ka jalo, Monyaise fa a bua ka ga setulo, ga a bue ka ga setulo se se tlwaelegileng, o bua ka sofa. Sofa e, ke yona e bontshang maemo a a kwa godimo a ga Olebile gonne e lebagane le maemo a bohumi. Ka go rialo, go ka twe, Olebile ke mohumi ka gonne o na le

disofa. Thekeniki e, e botlhokwa ka e tlhagisa maemo a a riling, e leng a a kwa godimo a ga Olebile. Se se tlotlheletsa letlhoo la ga Wapeipi mo go Olebile.

Monyaise o tswelela pele ka go dirisa thekeniki ya tsepamiso go tlhagisa maemo a a kwa godimo a ga Olebile ka tsela e: 'Ka ngwaga wa 1950 Olebile a simolola sekolo sa modikwadikwane mo holong ya Mathabe, mo motseng wa Sofia, dimaele di le tlhano go tloga mo Gauteng ka tsela e e lebang bophirimatsatsi' (ts.5).

Mokwadi fa, o dirisa sekolo go pateletsa mmuisi go amogela boammaaruri ka ga bohumi jwa ga Olebile. Ke go re, Olebile o na le sekolo. Ga se sekolo sengwe le sengwe, e bile gape ga se sekolo sa puso, ke sekolo se se kgethegileng sa poraefete. Go re a kgone go nna le sekolo sa mofuta o, o gapeletsega go dirisa madi a mantsi a go reka ditlamelo kgotsa di dirisiwa tse di kgethegileng. Se, se bontsha gore Olebile o ne a na le madi a mantsi mo e bileng a kgonne go nna le sekolo sa mofuta o. Ka go rulaganya dikgang ka tsela e, Monyaise o dirisa thekeniki ya tsepamiso ka gonne dikgang tse di botlhokwa tse, tse di lebaganeng le maemo a a kwa godimo a ga Olebile, di tlhalosiwa ke ena ka boena, ka maikaelelo a go gapeletsa mmuisi go di amogela e le dikgang tse di nang le nnete ka gonne a di itse go gaisa moanelwa, baanelwa kgotsa moanedi.

Nopolo e e latelang le yona e tlhagisa bohumi jwa ga Olebile jo bo lebaganeng le maemo a gagwe a a kwa godimo.

Mmoni o ne a sa atise go ya toropong, bontsi bo sa mo itse, kwa ntle ga ba Sofia. Fa a tsene, ura morago ga ba sena go simolola jaaka a ne a dumalane le mogatse, bangwe ba gadima gangwe fela. Ka go bona mosadi yo mmele wa gagwe o neng o supa a tshwanetse a **bo a ja nku meno, go phatsima namane e tona ya palamonwana ya gauta mo monwaneng,** ba kgaogana nae (ts.10).

Maemo a, a tlhagisiwa ke dithekeniki tse di latelang: tsepamiso, leele, sekai mmogo le pheteletso.

- **Leele**

Baldick (1990:106), o tlhalosa leele jaana: *‘A phrase or grammatical construction that cannot be translated literally into another language because its meaning is not equivalent to that of its component words.’*

Baldick o gatelela gore leele ke puo e e bofitlha e bile e tlhola kgogedi.

Go ja nku meno (ts.10).

Go tla lemogiwa go re leele le “go ja nku meno”, ke puo e e bofitlha ka e sa tlwaelega e bile e sa tlhamalala. Fa mokwadi a dirisa maele ka tsela ya mofuta o, o leka go ngoka mmuisi gore a nne le phisego ya go buisetsa kwa pele ka gonne gantsi puo e e bofitlha e na le kgogedi ka e tlhola gore mmuisi a tlhokomele se e se buang. Gantsi fa motho a sa huma, ga a tlhagisi boena, fela fa a ka huma, o simolola go tlhagisa go re ke motho yo o ntseng jang. Go ne go ntse fela jalo ka Mmoni ka gonne bohumi jwa ga Olebile bo ne ba mo dira motho yo o bogale. Ka jalo, go ka twe leele le, le tsholetsa maemo a ga Olebile a bohumi, a a nnang mo pepeneneng go tsosa letlhoo mo bathong ba tshwana le Wapeipi.

- **Sekai/setshwantsho**

Abrams (1985:184) le Baldick (1990:218) ba tlhalosa sekai ka go re ke kemedi ya se sengwe. Fa a tsewedisa pele kgang e, Abrams gona mo tsebeng e a re: *‘The term symbol is applied only to a word or phrase that signifies an object or event which in turn signifies or has a range of reference beyond itself.’*

Abrams o gatelela go re sekai se na le tlhaloso go gaisa ka fa selo se tlhalosiwang ka teng. Ka go rialo, tlhaloso ya sona e na le bokao jo bo tseneletseng.

Go tswa mo nopolong e e fa godimo, Monyaise o tswela pele ka go re: ‘Go phatsima palamonwana ya gauta mo monwaneng’ (ts.10).

Fa go ka buisiwa puo e ya ga Monyaise ka kelotlhoko, go tla lemogiwa gore mokwadi o tlhagisa maemo a ga Olebile a bohumi ka palamonwana ya gauta e e phatsimang. Ke go re mokwadi o dirisa setshwantsho se se tshwantshang dilo tse pedi, e leng, palamonwana ya gauta e e phatsimang le bohumi. Go raya gore bohumi le palamonwana ya gauta e e phatsimang ke selo se le sengwe. Ka go rialo, palamonwana e, ke selo se se tlhotlwagodimo ka gone e dirilwe ka gauta. Se, se kaya gore ga se motho mongwe le mongwe yo o ka kgonang go e reka, ke fela ba ba nang le sa bona ba ba ka kgonang go nna le yona. Ka ntlha ya yona Olebile o tlhagisiwa e le motho yo o nang le maemo a a kwa godimo. Ka jalo, go ka twe Olebile ke mohumi ka gone o kgonne go rekela mosadi wa gagwe palamonwana ya mofuta o. Thekeniki e, le yona e botlhokwa thata ka gone le yona e tsholetsa seriti sa ga Olebile ke ka ntlha e Wapeipi a mo lwantshang

- **Pheteletso**

Beckson le Ganz (1989:115) ba tlhalosa pheteletso ka go re ke: ‘*A figure of speech in which emphasis is achieved by deliberate exaggeration. Like many such figures, it appears in ordinary speech as well as in verse.*’

Basekaseki ba, ba kaya fa pheteletso e lebagane le go gatelela ka go godisa dilo.

Fa a tswela pele, mokwadi a re: ‘Go phatsima namane e tona ya palamonwana mo monwaneng’ (ts.10).

Fa go ka tlhokomelwa puo e ya mokwadi, go tla lemogiwa gore Monyaise o tlhagisa maemo a a kwa godimo a ga Olebile ka go feteletsa bogolo jwa palamonwana ya ga Mmoni mosadi wa gagwe. Ke gore mokwadi o dirisitse puo ya go gatelela ka go godisa dilo ka maikaelelo a go leka go supa boleng jo bo leng kwa godimo jwa palamonwana e. Go raya gore ke palamonwana e e farologaneng

le dipalamonwana tse dingwe. Ga se mongwe le mongwe yo o ka nnang le yona, ke ba ba humileng fela ba ba ka kgonang go e reka gonne e tlhotlhagodimo.

Monyaise fa a bua jaana, o leka go tlhalosetsa mmuisi gore Olebile o na le madi, o humile. Ke go re mmuisi o lemosiwa maemo a a kwa godimo a ga Olebile ka palamonwana e. Ka jalo, thekeniki e, e šakgatsa Wapeipi le go feta ka gongwe a eletsa gore palamonwana eo, e rwalwe ke mosadi wa gagwe.

Bohumi jwa ga Olebile bo sa ntse gape bo tthagisiwa ke mokwadi mo dinopolong tse di latelang ka tiriso ya thekeniki ya pheteletso.

- **Poeletso**

Mojalefa (1994:11) a re poeletso e tlhagelela fa go boelediwa tiragalo e e rileng mo mafelong a a farologaneng ka mo gare ga sekwalwa. Tiragalo e, e boelediwa ke motho a le mongwe, e ka nna mokwadi, moanelwa kgotsa moanedi. Fa, tiragalo e boelediwa ke mokwadi.

Ga go a fela ngwaga ke fa a baya Mmoni palamonwana mo mmileng wa Lerang (ts.6).

le

go phatsima namane e tona ya palamonwana ya gauta mo monwaneng (ts.10).

Fa go ka tlhokomelwa puo e e fa godimo ya ga mokwadi, go tla lemogiwa gore o dirisitse thekeniki ya poeletso ka gonne tiragalo ya go rwaala palamonwana mo monwaneng, e tlhagelela mo tsebeng ya borataro (6) le ya bolesome(10). Tiragalo e, e botlhokwa ka gonne e lebagane le maemo a a kwa godimo, e leng, a bohumi jwa ga molwantshiwa. Palamonwana e boelediwa go supa meletlo e mebedi e e dirilweng ke Olebile fa a tlhoma Mmoni letlhokwa ka palamonwana ya taemane e tona. Go bo go latela moletlo wa bobedi, e leng, wa go apesa Mmoni palamonwana ya kgolagano ya lenyalo le morago ga lona ba neng ba ya go nna

kwa ntlong ya manobonobo. Go tshwarwa ga meletlo e mebedi, le go nna kwa ntlong ya manobonobo, ke tsona di gotetsang molelo o o setseng o tuka mo pelong ya ga Wapeipe.

Go ya go lebelelwa ka fa bokgoni jwa ga Olebile jwa go rarabolola mathata a sekolo bo tthalosiwang ka teng ka thekeniki e e latelang: tshosobanyo.

- **Tshosobanyo**

Mokwadi o dirisitse dipharologantsho di le pedi, e leng, bohumi le bokgoni go tthalosa maemo a a kwa godimo a ga Olebile. Mo pharologantshong ya bohumi, go tthagisitswe dithekeniki di le tlhano, mme mo pharologantshong ya bokgoni go tthagisitswe thekeniki e le mngwe fela. Go lemosega fa dithekeniki tsa pharologantsho ya bohumi di le botlhokwa go gaisa tsa pharologantsho ya bokgoni ka gonne di lebagane le go senolela mmuisi maemo a a kwa godimo a ga molwantshiwa.

4.1.6.2 Tlhaloso ya moanelwa

Go ya go tthalosiwa ka fa Olebile a tthagisang maemo a gagwe a a kwa godimo ka teng.

Dipharologantsho tse di latelang di ya go lebelelwa mabapi le tlhaloso e ya moanelwa:

- bokgoni jwa boeteledipele
- go kgalemela diphoso

- **Bokgoni jwa boeteledipele**

Bokgoni jwa boeteledipele jwa ga Olebile bo ya go tthalosiwa go lebeletswe dithekeniki tse di latelang: puisano, kgelekiso, motifi le kgakgamalo.

- **Puisano**

Fa Cohen (1973:183) a tthalosa puisano a re: *‘Dialogue is the conversation between people in poetry, plays and stories.’*

Mosekaseki yo, a re puisano ke thekeniki e e dirisiwang ke bakwadi fa ba batla go tsepamisa se se rileng ka tsela ya go tlotla. Monyaise o dirisa Olebile fa a buisana le bana ba sekolo sa gagwe go tlhagisa thekeniki ya puisano ka tsela e:

Olebile: Bana, a re tlogeleng tseo. Thulaganyo e tlike. Jaanong lo tla nkgakolola gore go dirwa jang. Kgaisano e ka Matlhatso, maitsiboa, ka nako ya borobedi. Nna ke akanya gore re tloge phakela wa Matlhatso, e re tsatsi le tswa, re be re tsena kwa. Kgotsa lo bona jang? Mapule: Mogote wa Teemaneng! Olebile: Ke raya gona fa ke re re tloge phakela (ts.105).

Mokwadi o dirisa thekeniki ya puisano e e magareng ga Olebile le bana ba sekolo sa gagwe ka gone ditiragalo tse, tse ba buisanang ka ga tsona ke tse di diragalelang baanelwa, e seng mokwadi e bile di itsewe ke bona. Tsona ditiragalo tse, ke tse di lebaganeng le bokgoni jwa boeteledipele jwa ga Olebile.

Olebile o buisana le barutwana ba gagwe mabapi le thulaganyo ya Teemaneng. Go bontsha gore Olebile o na le bokgoni jwa go tsamaisa sekolo sa gagwe ka gone o batla gore barutwana ba gagwe le bona ba amege mo tsamaisong ya sona. Se, se bontsha gore ga a na megagaru ya go rata gore e nne ena fela yo o tshwanetseng go laola sengwe le sengwe mo sekolong. Go raya gore ke motho yo o batlang tirisano mmogo le tshwaragano mo sekolong. Ga a batle tlhakatlhakano kgotsa dintwa. O na le tshepo e e tletseng mo barutwaneng ba gagwe gore le bona ba na le mosola o o botlhokwa mo go tokafatseng sekolo sa gagwe. Ga se motho yo o nyatsang batho ba bangwe. Gape o na le tumelo ya gore, go re sekolo se atlege, go tshwanetse ga nna le batho ba ba rileng ba a tshwanetseng go kopa thuso mo go bona.

Ka jalo, go ka twe Olebile ke motho yo o nang le maemo a a kwa godimo ka gonne o na le bokgoni jwa boeteledipele. Thekeniki e, e botlhokwa ka e tlhagisa maemo a a rileng, e leng, a kwa godimo a ga Olebile. Ke gore, e tsholetsa seriti sa gagwe. E dira gore kgotlhang ya gagwe le Wapeipi e tswelile pele ka gonne Olebile a ikaeletse go tsenela dikgaisano tsa kwa Teemaneng, e leng, selo se Wapeipi a sa se rateng.

- **Kgelekiso**

Lazarus le Smith (1971:243) ba tlhalosa kgelekiso ka go re ke: *‘A device by which the audience is lured into hearing an answer that the writer or speaker is about to provide- or perhaps into providing an obvious answer for themselves. The asker of the rhetorical question does not expect an overt answer.’*

Basekaseki ba, ba tiisa gore kgelekiso ke potso e e sa batleng karabo.

Fa go ka buisiwa puo ya ga Olebile go tswa mo nopolong e e fa godimo (ts.105) ka kelotlhoko, go tla lemogiwa gore Olebile o tlhagisa maemo a gagwe a a kwa godimo a a mabapi le bokgoni jwa boeteledipele ka go dirisa potso e e sa batleng karabo e leng, **kgotsa lo bona jang?**, e karabo ya teng e leng, “ke raya gona fa ke re re tloge phakela.” Olebile o rata gore bana ba sekolo sa gagwe ba nne karolo ya sengwe le sengwe se se buiwang malebana le loeto lwa kwa Teemaneng. Ka mofoko a mangwe, o leka go ba tlhotlheletsa gore ba dumalane le ena mabapi le se a se akantseng ka ga loeto lo. Ka tsela e, o gatelela tirisano mmogo magareng ga gagwe le bana ba sekolo sa gagwe.

Olebile o batla dikgakololo tsa bona ka gonne a na le tshepo ya go re le tsona di ka mo thusa. Ga a bone go le botlhokwa go re e nne ena fela yo o rweleng maikarabelo a go tsamaisa sekolo a le esi mme go ntse go na le batho ba ba ka mo thusang. O batla le bona ba amega mo go tseyeng ditshwetso tsa tsamaiso ya sekolo.

Ka go rialo, gape go ka twe Olebile o na le maemo a a kwa godimo a bokgoni jwa boeteledipele. Botlhokwa jwa thekeniki e, ke go godisa maemo a gagwe a bokgoni jo bo lebaganeng le boeteledipele e bile e gotetsa kgotlhang magareng ga gagwe le Wapeipi ka a batla dikeletso mo baneng ba gagwe gore a tle a fenyee kgaisano.

Motifi

Go setswe go tlhalositswe fa motifi e le lefoko le le boelediwang mo sekwalweng.

Gona mo nopolong e e fa godimo (ts.105), moanelwa e leng Olebile, o sa ntse a bontsha maemo a a kwa godimo a gagwe a go kgona go etelela sekolo sa gagwe kwa pele ka go boeletsa lefoko le **phakela** gabedi. Ka go boeletsa lefoko le gabedi, Olebile o leka go tlhagisa kakanyo ya gagwe mo pepeneng gore barutwana ba sekolo sa gagwe ba tle ba e bone, ba tle ba kgone go ntsha dikakanyo tsa bona ka ga loeto lwa Teemaneng. Ke go re, o batla go bona le bona ba amega mo tsamaisong ya sekolo sa gagwe ka go ba ngoka go re ba bue sengwe ka ga thulaganyo ya loeto le ba tshwanetseng go le tsaya. Ka mafoko a mangwe, Olebile o rata go utlwa gore bana ba sekolo sa gagwe ba akanyang jang mabapi le sekolo sa gagwe.

Gape ka go boeletsa **phakela**, o leka go gatelela botlhokwa jwa go tloga go sa ntse go le mo mesong letsatsi le ise le fise. O a itse gore fa ba ka tloga letsatsi le fisa, ba tla goroga ba lapile mo mebeleng le mo ditlhaloganyong, gape ba ka tla ba fisiwa ke letsatsi la kwa Teemaneng. Go fisa go, go ka tla ga dira gore ba latlhegelwe kgotsa ba fenngwe mo kgaisanong. O batla le bona ba tlhagisa bokgoni jwa bona mabapi le boeteledipele. Fa, le gona go ka twe Olebile o na le bokgoni ka ga boeteledipele mo sekolong, e bile gape o na le maemo a a kwa godimo. Thekeniki e, le yona e botlhokwa ka gonne e oketsa seriti sa gagwe, le go galefisa Wapeipi ka a sa batle go bona Olebile a atlega.

- **Kgakgamalo**

Fa e le kgakgamalo yona Baldick (1990:15) ena a re ke:

A rhetorical figure in which the speaker addresses a dead or absent person, or an abstraction, or inanimate object. In classical rhetoric, the term could also denote a speaker's turning to address a particular member or section of the audience.

Baldick o kaya fa kgakgamalo e le thulaganyo ya puo mo mmui a buang le motho e kete motho yo o teng, mme gona a se teng.

Gape mo nopolong e e fa godimo (ts.105), maemo a ga Olebile a a kwa godimo a a mabapi le bokgoni jwa gagwe jwa boeteledipele a tlhagisiwa ka thulaganyo ya puo mo mmui a buang le motho e kete motho yo o teng mme gona a se teng. Olebile o tlhagisa kakanyo ya gagwe ka ga loeto lwa Teemaneng mo pontsheng gore bana ba sekolo sa gagwe ba tle ba tshwaele gore bona ba e tlhaloganya jang. Se, se supa bokgoni jwa gagwe jwa go etelela sekolo kwa pele ka gonne mongwe wa bana ba sekolo sa gagwe, e leng, Mapule o iphitlhela a ngokegile e bile tshwaelo ya gagwe e bontsha a dumalana le kakanyo ya ga Olebile ya gore ba tloge go sa ntse go le phakela go leba Teemaneng.

Ka go tsenya bana ba sekolo sa gagwe mo thulaganyong e, Olebile o leka go ba tlhotlheletsa gore ba ntshe bokgoni jwa bona mabapi le tsela e sekolo se tshwanetseng go tsamaisiwa ka yona. O ikaelela go tokafatsa ditlhaloganyo tsa bona gore ba tle ba tsewelele go rata motshameko wa modikwadikwane, e bile ba o kgatlhegele. O dumela gore fa ba ka dira jalo, sekolo sa gagwe se tla tsewelela go gola le go tlotliwa, ka jalo seriti sa gagwe le sona se tla tsholetsega. Botlhokwa jwa thekeniki e gape, ke go godisa maemo a ga Olebile a bokgoni jo bo lebaganeng le boeteledipele.

- **Go kgalemela diphoso**

Go kgalemela diphoso ga Olebile go ya go tlhalosiwa ka dithekeniki di le tharo, e leng: ‘Tsepamiso, motifi mmogo le kgelekiso.’

Tsepamiso

Go setswe go tlhalositswe gore tsepamiso ke fa dikgang di tlhagelela ka ga mokwadi, moanelwa kgotsa moanedi. Fa, go tla lemogiwa gore Monyaise ena o dirisitse tsepamiso ya moanelwa fa a re:

Olebile : Basetsana, ntlha nna lo sa nthaya lwa re ga re sa simolola ka nako ya gale? Mapule ke bua le wena. Ka re ke eng o sa nthaya wa re ga re sa tsena ka nako ya rona ya gale (ts.22).

Dikgang tsa go kgalemela diphoso ga Olebile di thagisiwa ke molwantshiwa ka boena ka tsela ya go di tlhalosa ka tsepamiso. Go tla lemogiwa gore di a tsepamisiwa ka gonne ke tse di itseweng ke molwantshiwa. Ka jalo di na le nnete ka gonne di diragalela ena.

Ka go rulaganya dikgang ka tsela e, mokwadi o senola semelo sa nnete sa ga Olebile. Ke go re Olebile ke motho yo o sa utlwaneng le diphoso. Ke ka ntlha e mokwadi a mo dirisang go kgalemela bosula. Ka jalo, ka thekeniki e, go lemogiwa maemo a a kwa godimo a ga Olebile jaaka moeteledipele yo o siameng le go oketsa kgotlhang ka Olebile a batla gore Motlagole a tswelele go nna leloko la sekolo. Ka go tswelala go nna leloko la sekolo, sekolo sa gagwe se tla go kgona go atlega, mme maano a ga Wapeipi a tla retela.

- **Motifi**

Motifi o tthalositswe ka go re ke lefoko le le boelediwang mo sekwalweng. Mokwadi o dirisitse thekeniki ya motifi ka tsela e: ‘ntlha nna lo **sa nthaya** lwa re ga re sa simolola. Ka re ke eng o **sa nthaya** wa re ga re sa tsena’ (ts.22).

Lefoko le “nthaya”, le boelediwa ka thulaganyo ya thekeniki ya motifi. **Nthaya**, e gatelela boitsholo. Go kgalemela diphoso go lemosa semelo sa motho yo. Ka go rialo, go ka twe Olebile ke motho yo o siameng. Motifi o, o tiisa kgotlhang ka gonne Wapeipi o tla tswelala pele go tlhoa Olebile.

- **Kgelekiso**

Kgelekiso e tthalositswe fa e le potso e e sa batleng karabo. Kgelekiso ke e e a latela: ‘ntlha nna lo sa nthaya lwa re ga re sa simolola ka nako ya gale?’ Karabo ya yona ke: ‘Motlagole o a dula ka gonne o tshwanetse go thusa go tlhabolola sekolo.’

Mokwadi o dirisa potso e, e e sa batleng karabo ka gonne e le botlhokwa ka gonne e tlhagisa maitsholo a a siameng a ga molwantshiwa le go re molwantshiwa ke motho yo o nang le maemo a a kwa godimo. Ka thuso ya Motlagole Olebile o tla kgona go fenyfa Wapeipi a tla mo ila le go feta.

Tshosobanyo

Fa go tthalosiwa maemo a a kwa godimo a ga moganediwa go ya ka tthaloso ya ga moanelwa ka boena, go dirisitswe dipharologantsho di le pedi e leng, bokgoni jwa boeteledipele le go kgalemela diphoso. Mo pharologantshong ya bokgoni jwa boeteledipele, go tlhagisitswe dithekeniki di le nne, mme mo go ya go kgalemela diphoso, go tlhagelela di le tharo. Go tla lemogiwa go re dithekeniki tsa pharologantsho ya bokgoni jwa boeteledipele di botlhokwa go gaisa tsa

pharologantsho ya go kgalemela diphoso gonne di lebagane le go senolela mmuisi maemo a a kwa godimo a ga Olebile.

4.1.6.3 Puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe

Go ya go lebelelwa ka mokgwa o puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe di supang fa Olebile e le motho yo o nang le maemo a a kwa godimo ka teng go ya ka dipharologantsho tse di latelang :

- lorato
- tshiamo.

▪ Lorato

Lorato lwa ga Olebile lo ya go sekasekiwa go lebeletswe dithekeniki tse di latelang: tebelelo le motifi.

• Tebelelo

Fa Beckson le Granz (1961:171) ba tthalosa tebelelo ba re ke: *'The point from which a story is seen or told.'*

Basekaseki ba, ba re tebelelo ke fa dikgang di tlhagelela ka mokwadi, moanelwa kgotsa moanedi. Fa, go tla tlhokomelwa gore mokwadi o dirisitse tebelelo ya moanelwa yo mongwe fa a re: 'Mmoni: Ee, ngwana, ke a mo rata. Ke mo rata thata. Fa sengwe kgotsa mongwe a ka leka go tsena fa gare ga Olebile wa me le nna, nka mmolaya ka mabogo' (ts.11).

Dikgang tse, tse di ka ga lorato lwa ga Olebile, di tlhagelela ka moanelwa yo mongwe, e leng, Mmoni ka tiriso ya thekeniki ya tebelelo ka gonne a di itse go gaisa ba bangwe.

Mokwadi o dirile gore dikgang tse, di tlhagelele ka pono kgotsa ka leitlho la gagwe gonne di diragalela ena. Go raya gore di na le boammaaruri ka gonne o di itse go gaisa le mokwadi ka boena. Ka jalo, mmuisi o tshwanetse go di amogela jaaka e le nnete. Lorato lwa Mmoni mo go Olebile le gotetsa kgotlhang ka a rotloetsa Olebile go tlhabolola sekolo e leng, selo se Wapeipi a sa se rateng.

- **Motifi**

Motifi o setse o tlhalositswe gore ke lefoko le le boelediwang mo sekwalweng. Mokwadi o dirisitse thekeniki e ya motifi jaana: ‘... **ke a mo rata. Ke mo rata thata**’ (ts.11).

Lefoko le **mo rata**, le boeleditswe gabedi. “**Mo rata**” e gatelela lorato. Se, se kaya fa Olebile e le motho yo o tlotlegang e bile gape a ratega. Ka go rialo, go ka twe molwantshiwa ke motho yo o nang le maemo a a kwa godimo. Motifi o, o dira gore Olebile a tie moko le go feta, ka jalo se se dira gore Wapeipi a akanye ka maano a mangwe a go mo kgoreletsa..

- **Tlogelo ya dikgala**

Horby (1963:280) o tlhalosa tlogelo ya dikgala ka go re ke: ‘*The leaving out of words, ideas or syllables in Pronunciation instances.*’

Horby a re tlogelo ya dikgala ke fa mokwadi a tshela mafoko a mangwe ka maikaelelo a go re mmuisi a tle a ikakanyetse. Monyaise o dirisitse thekeniki ya tlogelo ya dikgala fa a re: ‘gore Mawelana a kgone go nka mokgele wa kgaisano, a tshwanetse go ya Teemangeng e seng fela, e le bafelegetsi’ (ts.75)

Mokwadi o dirisitse thekeniki e, go tthagisa bokgoni jwa ga Olebile mo pepeneneng. Se, se naya mmuisi tšhono ya go ikakanyetsa mabapi le gore molwantshiwa ke motho yo o nang le maemo a a ntseng jang. Go raya gore Olebile e ne e le motho yo o neng a na le maemo a a kwa godimo ka gonne o ne a

fenya kwa dikgaisanong. Ke ka ntlha e a neng a tlotlega ka teng. Thekeniki e, e dira gore a tswelwe pele go kgaratlhela sekolo sa gagwe gore Wapeipi a tle a retelelwe ke go mo koafatsa.

- **Motifi**

Mo tshekatshekong e e fetileng, go builwe fa motifi e le lefoko le le boelediwanng mo sekwalweng. Monyaise o tlagisa thekeniki ya motifi jaana: ‘e seng fela, e le bafelegetsi ba mmampodi wa tikologo ya Tshwane le Gauteng. Tota mmampodi wa Teransefala. Ke teng fa bothata bo tsenang teng, ka ntlha ya setlhophha sa ga Olebile, ka ntlha ya mosetsana wa ga Olebile’ (ts.75).

Fa, go boeleditswe mafoko a a latelang: **mmampodi**, ka ntlha ya ga Olebile. Mafoko a, otlhe, a senola bokgoni jwa ga Olebile. Ka jalo, molwantshiwa o tsewa a na le maemo a a kwa godimo ka gonne a atlega mo dikgaisanong tsa modikwadikwane. Thekeniki e le yona e totobatsa kgotlhang e e teng magareng ga molwantshi le molwantshiwa.

- **Leele**

Leele le tlhalositswe ka go re ke puo e e bofitlha e bile e tlhola kgogedi. Monyaise o bontsha thekeniki e ya leele ka tsela e e latelang: ‘**Gore Mawelana a kgone go nkgga mokgele wa kgaisano**, a tshwanetse go ya Teemaneng’ (ts.75).

Leele le **go nkgga mokgele**, le gatelela bokgoni. Go raya go re Olebile o na le bokgoni e bile gape ke motho yo o nang le maemo a a kwa godimo ka sekolo sa gagwe se fenywa mo dikgaisanong tsa modikwadikwane. Leele le, le šakgatsa kgotlhang ka gonne Olebile o tla lwa gore Mawelana a ga Wapeipi a se ke a mo thibela go fenywa.

- **Tshiamo**

Go siama ga molwantshiwa e leng, Olebile, go ya go lekolwa go ikaegilwe ka mefuta e e latelang ya dithekeniki: tsepamiso le motifi.

- **Tsepamiso**

Mo tshkatshekong e e fetileng, go ne ga buiwa fa tsepamiso e le fa dikgang di tlhagelela ka ga mokwadi, moanelwa kgotsa moanedi. Fa, go tla lemogiwa gore mokwadi o dirisitse tsepamiso ya moanelwa yo mongwe fa a re:

Motlagole : Mma, intshwarele. Ga ke itse gore ke tsenwe ke eng. Ke a bona ke ka ntlha ya gore Olebile a le molemo jaana, ke tshwanetse ka bo ke ntse ke ipotsa ka ga mogatse ke sa lemoge. Ke sona se ke paogileng jaana. Fa Olebile a ne a ka bona mosimane, le fa a le esi, yo o kitso kgolwane go na le ba, re ka dika re lekeletse mokgele wa Aferika- borwa. Bothata jwa rona ke gore ga re na basimane. Ga ke itse gore Diale o ne a tsamaelang (ts.11).

Dikgang tse di ka ga go siama ga Olebile di tlhagisiwa ke moanelwa yo mongwe, e leng, Motlagole ka tsela ya go di tlhalosa ka tsepamiso. Go tla lemogiwa gore di a tsepamisiwa ka gonne ke tse di itseweng ke ena. Thulaganyo ya mofuta o ya mokwadi, e senola semelo sa molwantshiwa. Ke go re Olebile ke motho yo o siameng yo o sa batleng tlhakatlhakano le dilo tse di bosula mo sekolong sa gagwe. Ka go rialo, go ka twe o na le maemo a a kwa godimo. Thekeniki e le yona e godisa kgotlhang ka gonne Motlagole a rata fa sekolo sa ga Olebile se ka fenywa.

- **Motifi**

Fa motifi o ne o tlhalosiwa, go ne ga twe ke fa lefoko le boelediwa mo sekwalweng. Mokwadi o supa thekeniki ya motifi jaana: '**ga ke itse** gore ke tsenwe ke eng...**ga ke itse** gore Diale o ne a tsamaelang' (ts.11).

Mo nopolong e e fa godimo, go boeleditswe “ga ke itse gore” gabedi. Lefoko le, le gatelela go siama ga Olebile. Gona go siama go, ke gona go mmayang mo maamong a a kwa godimo. Ka jalo, thekeniki e, e botlhokwa gone e tsholetsa seriti sa gagwe. Motifi o le ona o dira gore kgotlhang e golele kwa godimo ka Motlagole a batla gore Diale a boele mo sekolong sa ga Olebile, e leng, selo se Wapeipi a sa se rateng ka gone a batla go phutlhamisa sekolo sa ga Olebile.

- **Tshosobanyo**

Fa baanelwa ba bangwe ba tthalosa maemo a a kwa godimo a ga Olebile, go dirisitswe dipharologantsho tse di latelang: lorato, bokgoni mmogo le tshiamo. Mo pharologantshong ya lorato le ya tshiamo, go tlhagelela dithekeniki di le pedi, mo go nngwe le nngwe, fa mo go ya, bokgoni, go tlhagelela dithekeniki di le tharo. Ka jalo, go lemosega fa dithekeniki tsa pharologantsho ya bokgoni, di le botlhokwa go gaisa tsa dipharologantsho tse dingwe ka gone, le tsona di senolela mmuisi maemo a a kwa godimo a molwantshiwa.

4.1.6.4 Tlhaloso ya mokwadi

Go ya go tlhokomelwa mokgwa o mokwadi a thagisang go tlhoka makoa ga Olebile ka teng.

- **Olebile : motho yo o tlhokang makoa.**

Fa go ya go sekasekiwa go tlhoka makoa ga Olebile, go ya go tlhokomelwa dipharologantsho tse: (a) thuto le (b) kutlwelobotlhoko.

- **Thuto**

Thuto ya ga Olebile e ya go tthalosiwa go lebeleletse dithekeniki tse di latelang: leele, motifi le nyenyefatso.

- **Leele**

Go setswe go tlhalositswe go re leele ke puo e e bofitlha e bile e tlhola kgogedi. Mokwadi o supa thekeniki e, jaana:

Jaanong a **tlhwaya tsebe** go utlwa kwa dikgaisano tsa modikwadikwane di tshwarwang gona (ts.5).

le

Ka nako nngwe, a na a tsaya ba le babedi kgotsa ba le bararo go ya **go tsaya malebela** (ts.5).

Go tla lemogiwa gore maele a, “go tlhwaya tsebe le go tsaya malebela”, ke puo e e seng ya metlheng. Ka puo ya metlheng, mo go “go tlhwaya tsebe”, mokwadi a ka bo fela a rile go reetsa, fa mo go, go tsaya malebela gona go ka bo go tilwe go ya go lebelelwa gore go diriwa jang mo modikwadikwaneng. Ka thulaganyo ya puo ya leele, Monyaise o leka go tlhola kgatlhego mo mmuising gore a tsewelele pele ka go buisa sekwalwa ka gonne go le gantsi puo ya mofuta o, e na le kgogedi e e gapeletsang mmuisi go re a ele tlhoko bokao jwa yona. Maele a, a dira gore Wapeipi a tenege, ka jalo a batle tsela nngwe ya go emisa sekolo sa ga Olebile. Selo se, se oketsa kgotlhang.

- **Mofiti**

Mokwadi o bontsha thekeniki e ya motifi ka tsela e e latelang:

Jaanong a tlhwaya tsebe go utlwa kwa **dikgaisano** tsa **modikwadikwane** di tshwarwang gona .a ba a itsege mo barulaganying ba **dikgaisano** tsa **modikwadikwane** (ts.5).

Mafoko a a thaletsweng ka fa godimo, a rulagantswe ka tsela ya motifi ka gonne mokwadi o boeeditse dikgaisano le modikwadikwane. Mafoko a, a gatelela botlhokwa jwa thuto. Thekeniki e le yona e gakatsa kgotlhang.

- **Nyenyefatso**

Snyman (1990:9) le Cole (1992:105) ba tlhalosa go re nyenyefatso e bopilwe ka ditlhongwa – ana le – nyana mme ditlhongwa tse, di kaya bonnye, tlontlololo, lorato le bana. Fa, go ya go lebelelwa ka mokgwa o nyenyefatso e dirisitsweng ka teng, go ya ka matlhakore a mane a. Mokwadi o supa thekeniki ya nyenyefatso ka tsela e: ‘A simolola go romela ditlhopha ka **bontsinyana** ba a itsege mo barulaganying ba dikgaisano tsa modikwadikwane’ (ts.5).

Go tswa mo matlhakoreng a mane a, nyenyefatso e, e dirisitswe go kaya bonnye. Se, se raya gore Olebile o kgona go ruta bana ba sekolo sa gagwe modikwadikwane mo e bileng a setse a na le ditlhopha tse a di romelang kwa dikgaisanong. Ka jalo, go ka twe molwantshiwa o rutegile. Thekeniki e, e botlhokwa ka gonne e godisa maemo a ga Olebile jaaka e le motho yo o tlhokang makoa le go godisa kgotlhang.

- **Kutlwelobotlhoko**

Go ya go lebelelwa kutlwelobotlhoko ya ga Olebile ka tiriso ya thekeniki e: motifi.

- **Motifi**

Monyaise o tlhagisa thekeniki ya motifi jaana:

Tsatsi le o neng a **ikaeletse** go fitlha a ba romela gae, a gorogela gongwe le mosetsana mongwe. A se ka a ba romela gae jaaka a **ikaeletse**.

le

... a gorogela gongwe le mosetsana **mongwe** a sa tlhole a ikutlwa go tsaya **mongwe** yo moša.

le

Tsatsi le o neng a ikaeletse go fitlha **a ba romela gae**,
a gorogela gongwe le mosetsana mongwe. A se ka **a ba romela gae** ...

Mafoko a a thaletsweng ka fa godimo, a rulagantswe ka tsela ya motifi ka gonne mokwadi o boeeditse **ikaeletse, mongwe le a ba romela gae**. Mofoko a, a gatelela botlhokwa jwa kutlwelobotlhoko. Motifi o le ona o tiisa kgotlhang magareng ga molwantshi le molwantshiwa.

□ **Tshosobanyo**

Fa mokwadi a tlhalosa go tlhoka makoa ga Olebile, o dirisitse dipharologantsho tse di latelang: thuto le kutlwelobotlhoko. Mo pharologantsong ya thuto go tlhagisitswe dithekeniki di le tharo, mme mo go ya kutlwelobotlhoko, go tlhagisitswe thekeniki e le nngwe fela. Fa, le gona go tla lemogiwa gore dithekeniki tsa pharologantsho ya thuto di botlhokwa go gaisa tsa pharologantsho ya kutlwelobotlhoko ka gonne le tsona di lebagane le go senolela mmuisi go tlhoka makoa ga Olebile.

4.1.6.5 Tlhaloso ya moanelwa

Go ya go lebelelwa tsela e Olebile a supang go tlhoka makoa ga gagwe ka yona.

Tshekatsheko e ya tlhaloso ya ga moanelwa, e ya go tlhokomela dipharologantsho di le pedi, e leng:

- Botlhale

- go rata tolamo

- **Botlhale**

Mefuta e e latelang ya dithekeniki e ya go lekolwa mabapi le botlhale jwa ga molwantshiwa: puisano, kgelekiso, motifi mmogo le kgakgamalo.

- **Puisano**

Go tthagisa mofuta o wa thekeniki, mokwadi a re:

Olebile: Bana, a re tlogeleng tse. Thulaganyo e tlile. Jaanong lo tla nkgakolola gore go dirwa jang. Kgaisano e ka Matlhatso, maitisiboa, ka nako ya borobedi. Nna ke akanya gore re tloge phakela wa Matlhatso, e re tsatsi le tswa, re be re tsena kwa. Kgotsa lo bona jang ?

Mapule: Mogote wa Teemaneng!

Olebile: Ke raya gona fa ke re re tloge phakela (ts.105).

Monyaise o dirisa thekeniki ya puisano e e magareng ga molwantshiwa le bana ba gagwe ka gonne ditiragalo tse ba buisanang ka ga tsona ke tse di diragalelang baanelwa, e seng ena e bile gape di itsewe ke bona. Ditiragalo tse, di lebagane le botlhale jwa molwantshiwa. Se, se supa go re molwantshiwa ga a na makoa. Thekeniki e, e godisa kgotlhang.

- **Kgelekiso**

Fa mmuisi a ka buisa puo ya ga molwantshiwa e leng Olebile, gona go tswa mo nopolong e e fa godimo ka kelotlhoko, o tla lemoga gore Olebile o dirisa potso e e sa batleng karabo, e leng, **kgotsa lo bona jang?**, e karabo ya yona, e leng, “ke

raya gona fa ke re re tloge phakela”, go supa go tlhoka makoa ga gagwe. Ka go rialo, go ka twe o botlhale. Thekeniki le yona e baya kgotlhang mo pepeneneng.

- **Motifi**

Mabapi le motifi, Monyaise o bontsha jaana: ‘Nna ke akanya gore re tloge **phakela** wa Matlhatso. Ke raya gona fa ke re re tloge **phakela**’ (ts.105).

Thulaganyo ya mafoko a a thaletsweng ka fa godimo, ke ya mokgwa wa motifi ka Monyaise a boeeditse “phakela” gabedi. Go boeletsa “phakela” gabedi, go tiisa ntlha ya go re botlhale bo botlhokwa. Motifi o, le ona o gakatsa kgotlhang.

- **Kgakgamalo**

Gape mo nopolong e e fa godimo, go tlhoka makoa ga Olebile go tthagisiwa ka thulaganyo ya puo mo mmui a buang le motho e kete motho yo o teng, mme gona a se teng. Olebile o tthagisa kakanyo ya gagwe ka ga loeto lwa Teemaneng mo pepeneneng gore bana ba gagwe ba tle ba tshwaele. Ntlha e, e supa go re ke motho yo o botlhale ka gonne ga a rate go tsaya tshwetso a le esi. E, le yona e senola kgolo ya kgotlhang.

- **Go rata tolamo**

Dithekeniki tse di latelang di ya go lekolwa mabapi le go rata tolamo ga Olebile: tsepamiso, motifi le kgelekiso.

Tsepamiso

Mokwadi o bontsha tsepamiso ka go re: ‘Olebile: Basetsana, ntlha nna lo sa nthaya lwa re ga re sa simolola ka nako ya gale? Mapule ke bua lewena. Ka re ke eng o sa nthaya wa re ga re sa tsena ka nako ya rona ya gale’ (ts.22).

Dikgang tse di ka ga go rata tolamo ga Olebile, di tlhagisiwa ke molwantshiwa ka boena ka tsela ya go di tlhalosa ka tsepamiso ka gonne a di itse go gaisa baanelwa ba bangwe. Se, se supa gore Olebile o tlhoka makoa ka a rata go bona go rena tolamo mo sekolong sa gagwe. Ka yona, kgotlhang e tlhagelela sentle.

- **Motifi**

Mokwadi o dirisitse thekeniki ya motifi jaana: ‘ntlha nna lo sa **nthaya** lwa re ga re sa simolola . Ka re ke eng o sa **nthaya** wa re ga re sa tsena ...’ (ts.22).

Lefoko le **nthaya**, le boeleditswe ka mokgwa wa motifi. **Nthaya** e tiisa botlhokwa jwa go rata tolamo ga Olebile. Ke go re Olebile ke motho yo o siameng. Thekeniki e le yona e bonagatsa kgotlhang magareng ga baanelwabagolo ba.

- **Kgelekiso**

Ka ga kgelekiso mokwadi a re: ‘ntlha nna lo sa nthaya lwa re ga re sa simolola ka nako ya gale?’ (ts.22).

Karabo ya yona ke: ‘Motlagole o a dula ka gonne o tshwanetse go thusa go tlhabolola sekolo.’

Monyaise o dirisa potso e, e e tlhokang karabo ka gonne e le botlhokwa e bile e tlhagisa maitsholo a a siameng a ga molwantshiwa go supa gore molwantshiwa ke motho yo o tlhokang makoa. Kgelekiso le yona e gakatsa kgotlhang.

- **Tshosobanyo**

Fa go sekasekiwa go tlhoka makoa ga molwantshiwa go ya ka tlhaloso ya ga moanelwa ka boena, go dirisitswe dipharologantshe di le pedi, e leng, botlhale le go rata tolamo. Mo pharologantshe go botlhale, go tlhagisitswe dithekeniki di le nne, mme mo go ya go rata tolamo go tlhagelela di le tharo fela. Go tla lemogiwa

gore dithekeniki tsa pharologantsho ya botlhale di botlhokwa go gaisa tsa pharologantsho ya go rata tolamo ka gonne di lebagane le go senolela mmuisi go tlhoka makoa ga Olebile.

4.1.6.6 Puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe

Tshekatsheko e, e ya go lekola tsela e puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe di supang fa Olebile e le motho yo o tlhokang makoa ka teng go ya ka dipharologantsho tse tharo, e leng:

- go ratega
- kitso ya tsamaiso mmogo le
- botho

▪ Go ratega

Fa go sekasekiwa go ratega ga molwantshiwa go ya go ikaegiwa ka dithekeniki di le pedi, e leng: tebelelo le motifi.

• Tebelelo

Fa, go tla lemogiwa go re mokwadi o dirisitse tebelelo ya moanelwa yo mongwe ka tsela e e latelang: ‘Mmoni: Ee, mgwana, ke a mo rata. Ke a mo rata. Fa sengwe kgotsa mongwe a ka leka go tsena fa gare ga Olebile wa me le nna, nka mmolaya ka mabogo’ (ts.11).

Dikgang tse, tse di ka ga go ratega ga molwantshiwa, di tlhagisiwa ke moanelwa yo mongwe, e leng, Mmoni ka tiriso ya thekeniki ya tebelelo ka gonne a di itse go gaisa baanelwa ba bangwe. Monyaise o rulagantse gore dikgang tse, di tlhagelele ka leitlho la moanelwa yo ka gonne di diragalela ena moanelwa yo, e bile ke tse di nang le nnete. Go raya gore mmuisi o gapeletsega go di amogela. Lorato lo lwa

Mmoni mo go Olebile le dira gore Wapeipi a tenege, mme a tswelele pele ka go kgaratlhela go lwantsha Olebile.

- **Motifi**

Motifi o, mokwadi o o tlhagisa ka mokgwa o: '**ke a mo rata. Ke mo rata thata**'(ts.11).

Mo, go boeleditswe lefoko **mo rata** gabedi go supa gore go ratega ga Olebile go botlhokwa. Ntlha e, e kaya fa Olebile a sena makoa ka gonne a dira ditiro tse di siameng, mme a tlhoile tse di bosula. Motifi o le ona o godisa kgotlhang.

- **Kitso ya tsamaiso**

Kitso ya tsamaiso le yona e ya go seksekiwa go ikaegilwe ka dithekeniki tse: tlogelo ya dikgala, ga mmogo le leele.

- **Tlogelo ya dikgala**

Tlogelo ya dikgala yona Monyaise o e bontsha jaana: 'Gore Mawelana a kgone go nka mokgele wa kgaisano, a tshwanetse go ya Teemaneng-e seng fela e le bafelegetsi' (ts.75).

Ka go dirisa mofuta o wa thekeniki, Monyaise o leka go bontsha kitso e e lolameng ya go tsamaisa sekolo e Olebile a nang le yona. Ntlha e, le yona e sa ntse e supa fa Olebile e le motho yo o tlhokang makoa. Thekeniki e, le yona e tlhagisa kgotlhang mo pepeneneng.

- **Motifi**

Monyaise o supa thekeniki e ya motifi ka go re: 'e seng fela e le bafelegetsi ba **mmampodi** wa tikologo ya Tshwane le Gauteng. Tota **mmampodi** wa

Teransefala. Ke teng fa bothata bo tsenang teng, ka ntlha ya setlhopha sa ga **Olebile**, ka ntlha_ya mosetsana wa ga **Olebile'** (ts.75).

Mafoko a a thaletsweng ka fa godimo, a rulagantswe ka tsela ya motifi ka gonne mokwadi o boeeditse **mmampodi**, ka ntlha ya mmogo le **Olebile**. Ona a senola fa moganediwa a na le kitso e ntle ya go tsamaisa sekolo sa gagwe, e bile a sa ntse gape a gatelela go tlhoka makoa ga gagwe. Thekeniki e, e dira gore Wapeipi a galefe, ka jalo, kgotlhang e tswelala pele.

- **Leele**

Fa mokwadi a supa thekeniki ya leele, a re: 'Gore Mawelana a kgone **go nkgamokgele wa kgaisano**, a tshwanetse go ya Teemaneng' (ts.75).

Leele le **go nkgamokgele**, ke puo e e seng ya metlheng. Ka puo ya metlheng mokwadi, a ka bo a rile go bona mokgele. Ka go rulaganya maele ka mokgwa o, mokwadi o leka go ngoka kgatlhego ya mmuisi gore a tswelale ka go buisa sekwalwa. Ka leele le, kgotlhang e kgona go bonagala sentle.

- **Botho**

Go ya go sekasekiwa tsela e molwantshiwa a nang le botho ka teng ka tiriso ya mefuta e mebedi ya dithekeniki, e leng: tsepamiso le motifi.

- **Tsepamiso**

Monyaise o bontsha tsepamiso ya moanelwa yo mongwe ka go re:

Motlagole: Mma, intshwarele. Ga ke itse gore ke tsenwe ke eng. Ke a bona ke ka ntlha ya gore Olebile a le molemo jaana, ke tshwanetse ka bo ke ntse ke ipotsa ka ga mogatse ke sa lemoge. Ke sona se ke paogileng jaana. Fa Olebile a ne a ka bona moisimane, le fa a le esi, yo o kitso

kgolwane go na le ba, re ka dika re lekeletse mokgele wa Aferika-borwa. Bothata jwa rona mo ke gore ga re na basimane. Ga ke itse gore Diale o ne a tsamaelang (ts.11).

Fa mmuisi a ka buisa nopolo e e fa godimo ka kelotlhoko, o tla lemoga gore dikgang tse di lebaganeng le go nna le botho ga Olebile, di tlhagisiwa ke moanelwa yo mongwe, e leng, Motlagole ka mokgwa wa go di tlhalosa ka tsepamiso ka e le tse di itseweng ke ena. Ka jalo, di na le nnete ka gonne di diragelela ena fela. Thulaganyo ya mofuta o ya ga Monyaise, e senola gore molwantshiwa ke motho yo o nang le botho. Ka jalo, go ka twe ga a na makoa. Mosola wa thekeniki e ke go godisa kgotlhang.

- **Motifi**

Mabapi le motifi Monyaise o bontsha ka tsela e e latelang:

...Ga ke itse gore ke tsenwe ke eng... **Ga ke itse gore** Diale o ne a tsamaelang (ts.11).

Mo nopolong e e fa godimo, go boeleditswe mafoko a a latelang: **ga ke itse gore**, Mafoko a, a tiisa ntlha ya go re Olebile o na le botho e bile gape ga a na makoa. Mosola wa thekeniki e , ke go dira gore kgotlhang e gotele.

- **Tshosobanyo**

Fa baanelwa ba bangwe ba tlhalosa ka ga go tlhoka makoa ga molwantshiwa, go dirisitswe dipharologantsho tse di latelang : go ratega, kitso ya tsamaiso mmogo le botho. Mo pharologantshong ya go ratega le ya botho, go tlhagelela dithekeniki di le pedi mo go nngwe le nngwe, fa mo go ya kitso ya tsamaiso go tlhagelela dithekeniki di le tharo. Ka jalo, go lemosega fa dithekeniki tsa pharologantsho ya kitso ya tsamaiso di le botlhokwa go gaisa tsa dipharologantsho tse dingwe ka gonne le tsona di senolela mmuisi go tlhoka makoa ga Olebile.

4.1.7 Molwantshi : Wapeipi

Tlhaloso ya semelo sa molwantshi e ya go lekolwa go lebeletswe (a) tlhaloso ya mokwadi, (b) tlhaloso ya moanelwa le (c) tse baanelwa ba bangwe ba di buang ka ga gagwe. Gape go ya go tlhokomelwa le dithekeniki tse mokwadi a di dirisitseng fa a thalosa semelo se.

4.1.7.1 Tlhaloso ya mokwadi

Go ya go tlhalosiwa tsela e mokwadi a tlhagisang maemo a ga Wapeipi ka teng.

- **Wapeipi: ke motho yo o nang le maemo a a kwa godimo.**

Fa go ya go sekasekiwa maemo a ga Wapeipi a a kwa godimo, go ya go tlhokomelwa pharologantsho e e latelang:

- **Bohumi**

Bohumi jwa ga Wapeipi bo ya go tlhalosiwa go lebeletswe dithekeniki tse di latelang: tsepamiso mmogo le leele.

Tsepamiso

Mokwadi o dirisitse tsepamiso jaana: ‘A o goga o mofatshwa, a o latlhela mo tseleng ya Gauteng, a sa itse kwa a yang, a sena leano lepe mo go ena. Fa a fitlha fa Lakasanta a akanya go fapoga a bona ntsalae...’ (ts.106).

Fa mmuisi a ka buisa nopollo e ka kelotlhoko, o tla lemoga gore Wapeipi ke mohumi ka gonne o na le sejanaga. Dikgang tse di ka ga bohumi jwa molwantshi, di tlhagisiwa ke mokwadi ka boena ka gonne a di itse go gaisa baanelwa ba bangwe. Ka go rulaganya dikgang ka tsela e, Monyaise o senola semelo sa nnete

sa ga molwantshi. Ke go re ke motho yo o nang le maemo a a kwa godimo. Botlhokwa jwa thekeniki e ke go oketsa kgotlhang.

Nopolo e e latelang le yona e tlhagisa tsepamiso e nngwe gape mabapi le bohumi jwa ga Wapeipi: ‘Ka mampaapodi ka tsatsi la Matlhatso, kgwedi le beke morago ga kgaisano ya ga Sehume, mo motseng wa Phelandaba, Tshwane, mo tlung ya botlhano go tloga fa marakanelong a ditsela, mo phaposeng ya maitiso, go dutse banna ba bane’ (ts.73).

Mokwadi o tsepamisa dikgang tse di ka ga bohumi jwa ga Wapeipi ka boena ka go dirisa ntlo ya gagwe ka gonne a di itse go gaisa ba bangwe. Fa mmuisi a ka buisa ka kelotlhoko, o tla lemoga gore ga se ntlo e nngwe le e nngwe ka gonne ga twe e ne e na le phapose ya maitiso. Se, se kaya gore Wapeipi o ne a na le madi a go ka aga ntlo ya mofuta o. Ka go rulaganya dikgang ka mokgwa o, mokwadi o senola semelo sa boammaaruri sa ga molwantshi. Ke go re Wapeipi ke mohumi. Ka go rialo, go ka twe o na le maemo a a kwa godimo. Thekeniki e le yona e gakatsa kgotlhang ka gonne Wapeipi o tswelala pele go lwantsha Olebile.

- **Leele**

Ka thekeniki e, Monyaise a re: ‘Ka **mampaapodi** ka tsatsi la Matlhatso, kgwedi le beke morago ga kgaisano ya ga Sehume’ (ts.73).

Go tla lemogiwa gore leele le **mampaapodi**, ke puo e e seng ya metlheng. Ka puo ya metlheng, mokwadi a ka bo a rile ka ura ya botlhano maitsiboa. Fa mokwadi a rulaganya maele ka mokgwa o, o leka go ngoka mmuisi gore a nne le phisego ya go buisetsa sekwalwa kwa pele ka gonne go le gantsi puo ya mofuta o, e na le kgogedi e e pateletsang mmuisi gore a ele tlhoko bokao jwa yona. Kgotlhang fa, e sa ntse e golela pele ka tiriso ya thekeniki e.

▪ Tshosobanyo

Mokwadi o dirisitse pharologantsho e le nngwe fela, e leng, bohumi go tlhalosa maemo a a kwa godimo a ga Wapeipi. Mo pharologantshong e ya bohumi, go tlhagisitswe dithekeniki di le pedi. Go lemosoga fa dithekeniki tsa pharologantsho e, di le botlhokwa ka gonne di lebagane le go senolela mmuisi maemo a a kwa godimo a molwantshi. Maemo a, ke ona a mo dirang gore a lwe le Olebile ka a bona a sa mo gaise ka sepe.

4.1.7.2 Tlhaloso ya moanelwa

Mo sekwalweng se sa *Go ša baori*, ga go na fa mokwadi a tlhagisang moanelwa ka boena a tlhalosa ka ga maemo a gagwe a a kwa godimo. Ka jalo mo tshekatshekong e, maemo a a kwa godimo a ga molwantshi ka boena a ka se ke a tlhagisiwa.

4.1.7.3 Puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe

Mo go *Go ša baori*, baanelwa ba bangwe le bona ga ba bue sepe ka ga maemo a a kwa godimo a ga molwantshi, e leng, Wapeipi. Ka jalo, maemo a le ona a ka se ke a tlhagelela mo tshekatshekong.

4.1.7.4 Tlhaloso ya mokwadi

Go ya go lebelelwa mokgwa o mokwadi a tlhagisang makoa a molwantshi ka teng.

▪ Wapeipi : motho yo o nang le makoa

Fa go ya go sekasekiwa makoa a ga Wapeipi go ya go tlhokomelwa dipharologantsho tse di latelang:

- thumulano

- go tshosa
- lefufa

□ **Thumulano**

Go rumulana ga Wapeipi go ya go lekolwa ka dithekeniki tse: leele le tsepamiso.

- **Leele**

Thekeniki e ya leele Monyaise o e tthagisa ka mokgwa o: ‘Fa a bula mojako a rakana le Mawelana, kwa ntle ga puo Wapeipi a mo **nkgisa letswele. A leka go wa ka mangole.** Ga se ka ga thusa sepe’ (ts.92).

Go tla lemogiwa gore maele a **go nkgisa letswele le go wa ka mangole**, ke puo e e seng ya metlheng. Ka puo ya metlheng, mo go “go nkgisa letswele” mokwadi a ka bo a rile go betsa, mme ka “go wa ka mangole”, mokwadi a ka bo fela a rile go kopa tshwarelo.

Ka thulaganyo ya puo ya leele, Monyaise o leka go tlhola kgatlhego mo mmuising gore a tswelele ka go buisa sekwalwa ka gonne go le gantsi puo ya mofuta o, e na le kgogedi e e gapeletsang mmuisi gore a ele tlhoko bokao jwa yona. Maele a ka bobedi, a gatelela ntlha ya gore Wapeipi ke motho yo o rumulang ba bangwe. Ka jalo, semelo sa gagwe se ka tlhalosiwa e le sa motho yo o nang le makoa ka gonne o rata dintwa. Mo a fitlhelwang teng, bojang ga bo mele. Mosola wa thekeniki e, ke go gakatsa kgotlhang ka gonne Wapeipi o batla gore bathusi ba gagwe ba dire tiro ya go koafatsa sekolo sa ga Olebile.

- **Tsepamiso**

Mokwadi o tthagisa tsepamiso ya dikgang tsa ga Wapeipi ka go re: ‘Fa a bula mojako a rakana le Mawelana, kwa ntle ga puo Wapeipi a mo nkgisa letswele. A leka go wa ka mangole. Ga se ka ga thusa sepe’ (ts.92).

Dikgang tse di ka ga go rumulana ga molwantshi, di tlhagisiwa ke mokwadi ka tsela ya go di tlhalosa ka tsepamiso ka gone a re Wapeipi o ne a nkgisa Matlole letswele. Tsona dikgang tse, Monyaise o di itse go gaisa baanelwa ba bangwe. Ka go rialo, mmuisi o lemoga semelo sa molwantshi go re ke motho yo o nang le makoa. Mosola wa thekeniki e ke go šakgatsa kgotlhang fa gare ga Wapeipi le Olebile.

□ **Go tshosa**

Dithekeniki tse di latelang e leng motifi le leele di ya go lebeletwa mabapi le go tshosa ga molwantshi.

- **Motifi**

Monyaise o bontsha motifi ka go re: ‘A itse gore **fa mosimane wa peipi**_a bua a digile makgwafo jaana go maswe... **Mosimane wa peipi** a dira modumo o ba ba mo itseng sentle ba neng ba senka setlhare sa mmitlwa fa ba o utlwa’ (ts.73).

Mofoko a a thaletsweng ka fa godimo e bile gape a boeleditswe, a rulagantswe ka tsela ya motifi. Le ona a tiisa ntlha ya go re molwantshi ke motho yo o nang le makoa. O tshosa batho ka ditsela tse di farologaneng-ka medumo e a e dirang, fa e leng gore motho o ne a tshwanetse go mmala ka ditshisinyego tsa gagwe tsa mmele go tila kgotlhang le ena. Motifi o le ona o galefisa ntwaga magareng ga molwantshi le molwantshiwa.

- **Leele**

Fa mokwadi a supa thekeniki ya leele a re: ‘Mosimane wa peipi a dira modumo o ba ba mo itseng sentle ba neng ba **senka setlhare sa mmitlwa** fa ba o utlwa’ (ts.73).

Fa mmuisi a ka buisa nopolo e e fa godimo ka kelotlhoko, o tla lemoga gore leele le **go senka setlhare sa mmitlwa**, ke puo e e seng ya metlheng. Ka puo ya metlheng mokwadi a ka bo fela a rile go tshoga.

Ka go rulaganya leele ka mokgwa o, Mokwadi o leka go ngoka kgatlhego ya ga mmuisi gore a tswelele ka go buisetsa sekwalwa kwa pele ka gonne gantsi puo ya leele e na le kgogedi e e gapeletsang mmuisi gore a ele tlhoko bokao jwa yona. Ka jalo, semelo sa Wapeipi se ka thalosiwa e le sa motho yo o nang makoa ka gonne o rata dintwa. Fa le gona kgotlhang e a godisiwa.

□ **Lefufa**

Ka ga lefufa le le lebaganeng le molwantshi, go ya go lebelelwa mefuta e e latelang ya dithekeniki, e leng: nyenyefatso le tsepamiso.

Nyenyefatso

Mokwadi o bontsha thekeniki e ya nyenyefatso jaana: 'E ne e le **malobanyana** jaana fa morwae a tswa modikwadikwaneng a fitlha a mo raya a re o utlwa e kete Mawelana a ikaeletse go thibela setlhopha sa ga Olebile' (ts.73).

Nyenyefatso e, e dirisitswe go kaya bonnye. Yona e gatelela maikaelelo a a nang le lefufa a ga Wapeipi a go leka go thibela setlhopha sa ga Olebile gore se se ke sa fenyana mo dikgaisanong. Ka go rialo, go ka twe thekeniki e, e botlhokwa ka gonne e senola makoa a ga Wapeipi. Fa le gona kgotlhang e sa ntse e tiisiwa.

• **Tsepamiso**

Monyaise o bontsha tsepamiso ya dikgang tsa ga Wapeipi ka go re: E ne e le malobanyana jaana fa morwae a tswa modikwadikwaneng a fitlha a mo raya a re o utlwa e kete Mawelana a ikaeletse go thibela setlhopha sa ga Olebile' (ts.73).

Dikgang tse di ka ga lefufa la ga molwantshi, di tlhagisiwa ke mokwadi ka tsela ya go di tlhalosa ka tsepamiso ka gonne a re Wapeipi o ikaelela go thibela setlhopha sa ga Olebile. Dikgang tse, mokwadi o di itse go gaisa baanelwa ba bangwe. Ka jalo, mmuisi o kgona go lemoga semelo sa nnete sa molwantshi gore ke motho yo o nang le makoa. Thekeniki e, e gotetsa molelo wa kgotlhang.

□ **Tshosobanyo**

Mokwadi o dirisitse dipharologantsho di le tharo, e leng, thumulano, go tshosa mmogo le lefufa go tlhalosa makoa a ga Wapeipi. Mo pharologantshong ya thumulano le ya go tshosa, go dirisitswe dithekeniki di le pedi fela go nngwe le nngwe, mme mo go ya lefufa go tlhagelela dithekeniki di le tharo. Go lemosega fa dithekeniki tsa pharologantsho ya lefufa di le botlhokwa go gaisa tsa pharologantsho ya thumulano le ya go tshosa ka gonne di lebagane le go senolela mmuisi makoa a molwantshi.

4.1.7.5 Tlhaloso ya moanelwa

Go ya go tlhokomelwa mokgwa o Wapeipi a tlhagisang makoa a gagwe ka teng. Dipharologantsho tse di latelang di ya go lekolwa mabapi le tlhaloso e ya moanelwa:

- bopelotshetlha
- lefufa
- go tshosa

▪ **Bopelotshetlha**

Bopelotshetlha jwa ga Wapeipi bo ya go tlhalosiwa ka dithekeniki tse: kgelekiso, mmogo le tsepamiso.

- **Kgelekiso**

Go ya go lebelwa tsela e Monyaise a tlhagisang potso e e sa batleng karabo ka teng go tswa mo nopolong e e latelang: ‘Wapeipi: O batla go dumela o bone? Ke utlwa ba go bolela, monnamogolo ke wena, mme o tsile sentle’ (ts.92).

Fa go ka buisiwa nopolong e e fa godimo ka tlhokomelo, go tla lemogiwa gore Wapeipi o botsa Matlole potso e e sa batleng karabo e leng, “ o batla go dumela o bone” ka gonne karabo ya yona o a e itse. Ke se a se dirang e leng, go betsa Matlole ka matswele. Mokwadi o gatelela botlhokwa jwa potso e e sa batleng karabo ka gonne e godisa kgotlhang e e leng fa gare ga Wapeipi le Matlole. Ka thekeniki e, Monyaise o leka go senolela mmuisi semelo sa molwantshi gore ke motho yo o nang le makoa. Kgelekiso le yona e maatlafatsa kgotlhang.

- **Tsepamiso**

Monyaise o dirisitse tsepamiso ya moanelwa jaana: ‘Wapeipi: O batla go dumela o bone?.Ke utlwa ba go bolela, monnamogolo ke wena, mme o tsile sentle’ (ts.92).

Dikgang tse di mabapi le bopelotshetlha jwa ga Wapeipi di tlhagisiwa ke molwantshi ka boena ka mokgwa wa go di tlhalosa ka tsepamiso. Go tla lemogiwa gore di a tsepamisiwa ka gonne ke tse di itsiweng ke molwantshi. Ka jalo, di na le nnete ka gonne di a mo diragelela. Ka go rulaganya dikgang ka mokgwa o, mokwadi o leka go senolela mmuisi semelo sa nnete sa ga Wapeipi gore ke motho yo o nang le makoa. Tsepamiso e, le yona e supa bogale jwa kgotlhang.

Lefufa

Mo tshekatshekong e, go ya go sekasekiwa lefufa la ga Wapeipi go ya ka thekeniki e e latelang e leng: tsepamiso.

- **Tsepamiso**

Mokwadi o dirisitse tsepamiso ya moanelwa fa a re: ‘Wapeipi: Ke utlwa ba re Olebile o tla a ipaakantse, mme ke itse gore o ngwana wa mosimane. Ga o kitla o nta sera se tsena mo gae o le teng’ (ts.74).

Dikgang tse di mabapi le lefufa la ga Wapeipi di thagisiwa ke molwantshi ka boena ka tsela ya go di tlhalosa ka tsepamiso. Go tla lemogiwa gore di a tsepamisiwa gonne ke tse di itisiweng ke molwantshi. Ka jalo, di na le nnete ka gonne di diragalela ena.

Ka go rulaganya dikgang ka tsela e, Monyaise o senola semelo sa nnete sa ga Wapeipi ke go re ke motho yo o nang le makoa. Fa, le gona kgotlhang e a gakatswa.

- **Go tshosa**

Fa go sekasekiwa go tshosa ga Wapeipi, go ya go ikaegiwa ka mofuta o o latelang wa thekeniki: kgakgamalo.

- **Kgakgamalo**

Go tswa mo nopolong e e fa godimo, go tshosa go ga Wapeipi go tlhagisiwa ka thulaganyo ya puo mo mmui a buang le motho e kete motho yo o teng, mme gona a se teng. Thekeniki e, e senolela mmuisi makoa a a tlhagelelang mo go molwantshi. Mosola wa yona ke go galefisa kgotlhang.

- **Tshosobanyo**

Fa go tlhalosiwa makoa a ga molwantshi go ya ka tlhaloso ya ga moanelwa ka boena, go dirisitswe dipharologantsho di le tharo, e leng, bopelotshetlha, lefufa mmogo le go tshosa. Mo pharologantshong ya lefufa le ya go tshosa go dirisitswe

thekeniki e le nngwe fela go nngwe le nngwe, mme mo go ya bopelotshetlha go tlhagelela dithekeniki di le pedi. Ka jalo, go lemosega fa dithekeniki tsa pharologantsho ya bopelotshetlha di le botlhokwa go gaisa tsa pharologantsho ya lefufa le ya go tshosa ka gonne di lebagane le go senolela mmuisi makoa a molwantshi.

4.1.8 Tshosobanyo ya go akaretsa

Kgaolo e yona e lebeletse tiriso ya dikgato tsa thulaganyo le semelo sa moanelwa. Dikgato tsa thulaganyo tse di neng tsa tlhokomelwa ke tse di latelang: tshenolo, phuthologo, setlhoa le tharabologo. Dielemente tse di latelang tsa tshenolo le tsona di ne tsa sekasekiwa: baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo. Mefuta e e latelang ya baanelwa e tlhalositswe: molwantshiwa, molwantshi le motlhotlheletsi.

Go kailwe fa ditiragalo di tshwantsha matlhakore a a latelang a mabedi, e leng, letlhakore le le siameng le letlhakore le le sa siamang. Malebana le nako go tilwe e arogantswe ka dikarolo di le tharo, e leng: nako ya tshwanelo, nako ya atemosefere le nako ya sekai kgotsa ya setshwantsho. Lefelo le lona le tlhagisitswe le na le dikarolo di le tharo, e leng: lefelo la tshwanelo, lefelo la atemosefere le lefelo la sekai kgotsa la setshwantsho.

Ka ga semelo sa moanelwa go neilwe pharologano magareng ga dipharologantshotshwanelo le dipharologantshotlaleletso. Mo kgaolong e, go tlhalositswe fa dipharologantshotshwanelo di tlhalosa semelo sa moanelwa ka boleelejana kwa ntle le go okaoka ka gonne di tsepamisa dikgato tse pedi tsa ntlha tsa moakanyetso, e leng, molwantshiwa kgotsa molwantshi ke motho yo o nang le maemo kgotsa yo o tlhokang maemo, yo o nang le makoa kgotsa yo o tlhokang makoa. Go ne ga gatelelwa fa dipharologantshotlaleletso di tlhalosa ka go okaoka ka gonne ga di tsepamise dikgato tse di rileng tsa moakanyetso wa sekwalwa sentle.

Gape go lebeletswe tlhaloso ya mokwadi, dithekeniki tsa thulaganyo, tlhaloso ya moanelwa mmogo le puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe. Thekeniki yone e ne ya tlhalosiwa e le se se bonwang, se se yang go dirisiwa go tsweledisa se se buiwang. Tsotlhe tse, di lebeletswe ka botlalo, le gore di amana jang le kgotlhang e e leng magareng ga molwantshi le molwantshiwa.

KGAOLO YA BOTLHANO

5.1 DITIRISO YA DITIRAGALO TSA *GO ŠA BAORI*

5.1.1 Matseno

Mo kgaolong e, go ya go tlhokomelwa lenaneo le le latelang, fa go tlhalosiwa tiriso ya ditiragalo tsa *Go ša Baori*:

- tshenolo
- nako
- lefelo
- phuthologo
- setlhoa
- tharabologo

5.1.2 Ditiragalo tsa tshenolo ya *Go ša baori*

Fa go sekasekiwa ditiragalo tsa tshenolo ya *Go ša baori*, go ya go tlhalosiwa lereo le ditiragalo pele, go be go latela ditiragalo tsa tshenolo ya *Go ša baori* ka botlalo mmogo le dithekeniki tse di anngwang.

5.1.3 Ditiragalo

Mojalefa (1995:21) a re ditiragalo tsa diteng di farologana le tsa thulaganyo ka gonne tsa thulaganyo di dirisiwa jaaka ditshwantsho tse di tshwantshang botshelo ka botlalo. Fa a netefatsa kgang e, Yelland le ba bangwe (1950:137) ba re: ‘*every incident that goes into it is supposed to contribute in some way to its progress and there is therefore no place for the loose irrelevancies of real life.*’

BoYelland ba gatelela gore ditiragalo ke ditshwantsho mo botshelong ka gonne di tshwantsha se se diragalang le botshelo. Groenewald (1993:19-20) o tswelela pele ka gore ditiragalo tse, di tshwantsha matlhakore a le mabedi a botshelo e leng:

- letlhakore le le siameng
- letlhakore le le sa siamang.

Fa, go lemogiwa gore ditiragalo tse tsa thulaganyo, di dira tiro ya go thulanya molwantshiwa le molwantshi, ka gonne magareng ga bona go na le yo o dirang ditiro tse di molemo le yo o dirang ditiro tse di bosula. Mokwadi o kwala ka tsela e, maikaelelo e le go tshagisa thitokgang. Ka jalo, go ka twe kgotlhang e dira gore tebaganyo ga mokwadi e tshagisiwe.

5.1.3.1 Ditiragalo tsa tshenolo ya *Go ša baori*

Ditiragalo tsa tshenolo di simolola mo tsebeng ya ntlha go fitlha mo tsebeng ya bobedi. Gona fa, ke mo mmuisi a simololang go buisa ka ga kgotlhang ya ntlha e e lebaganeng le thitokgang ya sekwalwa se. Kgotlhang e, ke yona e go ka tweng ke molelwane wa tshenolo. Go raya gore ke mo ditiragalo tsa tshenolo di felelang teng e bile ke mo phuthologo e simololang teng.

Kgotlhang e e leng molelwane wa tshenolo ke go thulana magareng ga Potso le Kerotse malebana le go boela gae. Kgotlhang e ya ntlha, ga e na maatla a magolo gonne e le magareng ga baanelwapotlana kgotsa batlaleletsi. Mabapi le kgotlhang e, mokwadi a re:

Koko ya bobedi e ne e lela fa ke raya Kerotse ke re bo sele, re tsamaye. Fa ke rialo mosimane wa matlhogole a ntsha pina e o neng a e rata bobo, ka itse gore ke maaka a leleme, ke itapisa fela. Ka dula. A dikologa le lekolwane le o neng a ikaeletse go tsenela dikgaisano tsa modikwadikwane wa bommampodi jwa Aferika-borwa nalo. Ga ke itse gore go fetile nako e

le kana kang ba ntse ba dikologa, ka ke tshogile a setse a eme fa pele ga me a re: Jaanong re ka tsamaya (ts.1).

Mo kgotlhannyeng e, mokwadi o dirisitse dithekeniki di le nne e leng: moanedi, poeletso, motifi gammogo le tlogelo.

- **Moanedi**

Fa Holman (1936:336) a tlhalosa kakanyo e ya moanedi a re ke: *'anyone who recounts a NARRATIVE, either in writing or orally.'*

Fa, go buiwa gore go ka twe ke mokwadi kgotsa moanedi yo mongwe wa dikgang e seng mokwadi yo o kwalang kgotsa yo o anelang dikgang.

Kgang e, e bua gore, gantsi fa go buisiwa sekwalwa go tshwanetse go tlhokomelwa gore go na le batho ba babedi ba ba anelang kgotsa ba ba kwalang sekwalwa, Fa Baldick (1990:146) a netefatsa kakanyo e, a re moanedi ke: *'the imagined 'voice' transmitting the story.'*

Ratori yo, o bona moanedi jaaka lentswe le go sa itsiweng gore le tlhaga kae. Ke gore ke mokwadi/moanedi yo o tlhokang leina fela a anela dikgang. Baldick (1990:146) o ruma ka go re:

Narrators vary according to their degree of participation in the story: in first-person narratives they are involved either as witnesses or as participants in the events of the story, whereas in third-person narratives they stand outside those events, an omniscient narrator stands outside the events but has special privileges such as access to characters's unspoken thoughts, and knowledge of events happening simultaneously in different places.

Mosekaseki yo, o gatelela gore go na le mefuta e le mebedi ya baanedi e leng, (a) moanedi wa ntlha le (b) moanedi wa boraro.

Fa go ka lebelelwa nopollo e e fetileng ka kelotlhoko, go tla lemogiwa gore dikgang tse di buiwa ke moanedi e seng mokwadi ka gonne Monyaise o dirisitse thekeniki ya moaneledi go anela dikgang tse. Ka tiriso ya go anela ya kopula ke, go lemogiwa gore ga se mokwadi ke motho yo mongwe, e leng, moanedi. Fa Louwrens (1991:64) a tlhalosa kopula a re: *'The copula is that element which links the subject with the complement in a copulative word group.'*

Louwrens a re kopula e botlhokwa ka gonne e dira gore polelwana e nne le bokao ka gonne e golaganya sediri le lefoko le le tlaletsang. Ka jalo, moanedi yo o anelang dikgang tse ke wa ntlha, e seng wa boraro.

Nopollo e, e lebagane le ditiragalo tse di lebaganeng le kgotlhang e e magareng ga Potso le Kerotse.

Mosola wa thekeniki e, ke go lemosa mmuisi mathata a Potso a lebaganeng le ona.

- **Poeletso**

Thekeniki e ya poeletso, e setse e tlhalositswe mo tshekatshekong e e fetileng. Yona e supa fa tiragalo ya go lela ga koko e boeleditswe. Se, se raya gore pele go ka lela koko ya bobedi, go totobetse gore ya ntlha e setse e ledile. Botlhokwa jwa thekeniki e, ke go lemosa mmuisi botlhokwa jwa koko mo ditiragalong mmogo le go mo senolela bothata jo Potso a leng mo go jona.

- **Motifi**

Motifi le ona o setse o sekasekilwe. Fa, go boeleditswe tiragalo ya go dikologa gabedi. Ka thekeniki e, mmuisi o kgona go lemoga matshwenyego a Potso a leng mo go ona.

- **Tlogelo**

Tlogelo le yona e ne ya tlhalosiwa. Yona e supa fa go na le ditiragalo tse di tlogetsweng. Ka thekeniki e, mmuisi o kaelwa gore Potso o ne a sa itumela mo moweng.

- **Tshosobanyo**

Ditiragalo di simolola kwa modikwadikwaneng. Potso o ikutlwa a batla go robala, mme o kopa Kerotse gore ba tsamaye, fela Kerotse o ganana le kgang e. Fa jaanong a kgotsofetse, o raya Potso gore ba tsamaye. Potso ka a tenegile, o tabogisa sejanaga ka lobelo lo lo feteletseng. Se, se tshosa Kerotse. Potso o batla go thula batho. O emisa sejanaga, mme batho ba a mo teketa e bile o isiwa kokelong.

5.1.4 Nako

Phala (1999:74) a re nako fa e lebagane le thulaganyo e fiwa tiro. Ka jalo, nako ya thulaganyo e farologana le ya diteng ka gonne ya thulaganyo e fiwa tiro fa ya diteng yona e sa fiwe tiro. Go ya ka Maila (1997:102) nako e ya thulaganyo, e arolwa ka dikarolo di le tharo, e leng:

- nako ya tshwanelo
- nako ya atmosfere
- nako ya sekai/setshwantsho

Mefuta e ya nako, e tla sekasekiwa fa e lebagantswe le *Go ša baori*

5.1.4.1 Nako ya tshwanelo

Nako ya tshwanelo ke nako e e leng ya tlhago, mme e tshwanetse go nna teng mo sekwalweng ka gonne e kaela baanelwa le ditiro tsa bona. Mabapi le nako e,

Monyaise a re: ‘Go tlogo **maitsiboeng** ao Olebile a tsena sekolo kwa Gauteng fa marakanelong mebotorokara ya Sofia’ (ts.6).

Fa go sekasekiwa nopollo e e fa godimo, go lemogiwa gore nako ya maitsiboa e botlhokwa ka gonne ke yona e e dirileng gore Olebile a bone go tshwanetse go tsena sekolo go oketsa kitso ya gagwe ya modikwadikwane.

Monyaise o dirisitse thekeniki ya tsepamiso go gatelela botlhokwa jwa nako e gore go tle go lemogiwe fa e le e ditiragalo tse di tshwanetseng go diragadiwa ka yona, ka go rialo thitokgang e tsweledisiwa pele.

5.1.4.2 Nako ya atemosefere

Mojafela (1997:16) a re ke nako e e tlhagisang khuduego kgotsa maikutlo mo moweng wa ga mmuisi. O tswelela pele go tlhalosa gore nako e, ke e e tshosang, nako ya poifo le letshogo. Go supa mofuta o wa nako mokwadi a re: ‘A utlwa ba ngonangonetsa mo **lefitshwaneng**, a itse gore ba ipaakanyetsa go tlola, go sa nneng jalo, ba roma mongwe go mo gwetlha ka go ikopisa mokgwaro’ (ts.51).

Fa go ka tlhokomelwa nopollo e e fa godimo ka kelotlhoko, go tla lemogiwa gore nako e ya lefitshwana, ke e e tshosang mo mmuising. Mmuisi o simolola go utlwela Diale botlhoko ka gonne a tsamaya gaufi le dinokwane tse di ngonangonetsang mo lefitshwaneng. Gape mmuisi o boifa gore ditsotsi tse, di tla feleletsa di bolaile Diale.

Fa, le gona mokwadi o sa ntse a dirisitse thekeniki ya tsepamiso go gatelela botlhokwa jwa nako e gore go tle go lemogiwe fa e le e ditiragalo di diragadiwang ka yona.

5.1.4.3 Nako ya sekai/setshwantsho

Mojalefa (1997:16) a re nako e ke ya go tshwantsha matlhakore a le mabedi, e leng, letlhakore le le emetseng tshiamo mmogo le letlhakore le le emetseng bosula. Fa a tswelala pele a re gantsi bosigo bo emela bosula, fa motshegare o emela tshiamo. Mabapi le nako e, Monyaise o tlhalosa jaana: ‘Motlagole, o ka se tlogele Diale a tsamaya go le **bosigo** jaana. O tla feta kae mo Magapeleng? Diale ngwanaka, le fa gongwe wena o sa boife, nna ke a tshaba’ (ts.17).

Nopolo e, e supa fa bosigo bo emela bosula ka gonne ditiragalo tse di maswe gantsi di diragala go le bosigo.

Fa Monyaise o dirisitse thekeniki ya kgelekiso go totobatsa botlhokwa jwa nako e.

5.1.5 Lefelo

Phala (1999:51) a re lefelo ke mo baanelwa ba diragatsang ditiragalo teng. Go ya ka Magapa (1997:86) lefelo le lona le arogantswe ka dikarolo di le tharo, e leng:

- lefelo la tshwanelo
- lefelo la atmosfere
- lefelo la sekai/setshwantsho

5.1.5.1 Lefelo la tshwanelo

Yelland le ba bangwe (1983:14) ba tlhalosa lefelo la tshwanelo ka go re ke lefelo la nnete le ditiragalo tsa kanelo di diragalang kwa go lona. Lekganyane (1997:85) o ba tlatsa ka go bua gore lefelo le lebagane le tiragalo e e tlhalosiwang. Go naya sekao, fa go buiwa ka ga go gama, motho o simolola go akanya ka ga lefelo le go gamelwang kwa go lona jaaka lesaka. Go totobatsa ntlha e, mokwadi o tlhalosa ka tsela e e latelang: ‘Ka ngwaga wa 1950 Olebile a simolola sekolo sa

modikwadikwane mo holong ya Mathabe **mo motseng wa Sofia**, dimaele di le tlhano go tloga mo Gauteng ka tsela e e lebang bophirimatsatsi' (ts.5).

Nopolo e e fa godimo e supa fa lefelo le Sofia, le le botlhokwa ka gonne ke kwa Olebile a simolotseng sekolo sa gagwe sa modikwadikwane kwa teng.

Monyaise o dirisitse thekeniki ya tsepamiso go gatelela botlhokwa jwa lefelo le, gore go tle go lemogiwe fa e le le ditiragalo di tshwanetseng go diragadiwa kwa go lone. Gape ke lona le le tlholang kgotlhang magareng ga Olebile le Wapeipi ka ntlha ya sekolo sa ga Olebile.

5.1.5.2 Lefelo la atemosefere

Fowler (1973:14) o tlhalosa lefelo la atemosefere ka go re: *'it is often created by the viewing of ordinary events from an usual angle, giving them air of mystery.'*

Gona fa, Mojalefa (1997:17) o ruma ka go re lefelo la atemosefere ke le le tlholang gore go nne le maikutlo, ke gore ke mafelo a a ka nnang a go tshosa, a boitumelo, a kutlobotlhoko jalo jalo.

Mo go *Go ša baori*, mafelo a mofuta o, ga a tlhagelele ka jalo a ka se ke a sekasekiwa.

5.1.5.3 Lefelo la sekai/setshwantsho

Maila (1997:105) a re mafelo a ditshwantsho ke a a tshwantshang ditiragalo tse di diragalang kwa go ona. E ka nna ditiro tse di bosula kgotsa tse di siameng tse di diriwang ke baanelwa. Ka jalo, mafelo a emela ditiragalo tse di rileng fa a tlhagelela mo sekwalweng. Monyaise o netefatsa se ka gore:

Gaufi le Matlosane ga tlhaga mmotorokara mongwe kwa pele o bonesitse ka dipone tse di bogale. Monnamogolo o rile ka re o lemosa

mokgoetsi wa ona gore o a mo fatlha, wa nna wa tla fela. Fa e kete ba tla fapagana pitse ya rotoga fa pele ga bona, mme ka lobelo lo ba neng ba tsamaya ka lona ba sitwa ke go tshwara mmotorokara. Go fapoga pitse ba tswa mo tseleng, nteko ba ya losong lwa bona Ena o tswa go thanya kwa kokelong ya Matlosane (ts.121).

Nopolo e, e supa fa lefelo le **Matlosane** le emela bosula ka gonne ke kwa tiragalo e e maswe, e leng, ya kotsi ya sejanaga e diragaletseng kwa go lona. Mokwadi o dirisitse thekeniki ya tsepamiso go totobatsa botlhokwa jwa lefelo le.

5.1.5.4 Tshosobanyo

Tikologo e arogantswe ka dikarolo di le pedi, e leng, nako le lefelo tse le tsona di kgaogantsweng ka dikarolwana. Nako e na le dikarolwana di le tharo, e leng, nako ya tshwanelo, nako ya atemosefere le nako ya sekai/setshwantsho. Nako ya tshwanelo ke e e leng ya tlhago mme e tshwanetse go nna teng mo sekwalweng. Fa e le nako ya atemosefere yona ga twe, ke nako e e tlhagisang khuduego kgotsa maikutlo mo moweng wa mmuisi. Ka fa letlhakoreng le lengwe, nako ya sekai/setshwantsho ke e e tshwantshang matlhakore a le mabedi, e leng letlhakore le le emetseng bosula le letlhakore le le emetseng tshiamo. Lefelo le lona le tlhalositswe fa le na le dikarolo di le tharo, e leng, lefelo la tshwanelo, lefelo la atemosefere le lefelo la sekai/setshwantsho. Ka jalo, nako le lefelo, ka bobedi ga tsona di bopa tikologo ya sekwalwa.

5.1.6 Phuthologo

Fa Serudu (1989:52) a tlhalosa kgopolo e a re ke go phuthologo ga ditiragalo mo kanelong. Mojalefa (1995:17) o tiisa kgang e ka go re e bua ka ga go diragala le go raraana ga dikgang. Puo ya ga Mojalefa e tlaleletswa ke Lazarus le ba bangwe (1983:71) ka go re: *'In any rising action, the tension in a scene arises from the conflict or prospective conflict between a character and various obstacles.'*

Go raraana mo ga dikgang boLazarus ba re ke kgotlhang e e leng magareng ga baanelwa. Yelland le ba bangwe (1983:137) ba oketsa ka go re: ‘*Development is the Ravelling/complication the interest is quickend and suspense is created by the introduction of difficulties which seem to stand in the way of a satisfactory conclusion.*’

BoYelland ba gatelela tharaano ya ditiragalo le go gola ga kgogedi, tse di tlholwang ke mathata a a tshwanetseng go rarabololwa. Groenewald (1993:21) o ruma ka go re phuthologo e na le tiro e e botlhokwa ya go godisa kgogedi gore thitokgang e tsweletswe sentle. Fa a akaretsa dikgopolo tsa boratori ba, Mojalefa (1995:17) a re phuthologo e simolola mo tshenolo e feletseng teng, mme e felela ka kgotlhang ya bofelo. Go tloga fa ga go ne go nna le kgotlhang e nngwe gape.

Fa go sekasekiwa phuthologo ya *Go ša baori* go ya go latelwa lenaneo le.

Dikgotlhang tsa phuthologo gammogo le dithekeniki tsa yona.

5.1.6.1 Dikgotlhang tsa phuthologo

Phuthologo ya padi e, e theilwe godimo ga dikgotlhang di le lesomepedi. Kgotlhang ya ntlha e tlhagisitswe mo tshenolong.

- **Kgotlhang ya bobedi**

Kgotlhang ya bobedi e fa gare ga Potso le maikutlo a gagwe. Potso o kwa kokelong, mme o lora a utlwa lentswe le mmita. O leka go akanya gore a ke la ga Kerotse kgotsa Kedibone, mme ga a kgone go tsaya tshwetso. Kgotlhang e, le yona ga e na maatla a magolo ka gonne e fa gare ga motlaleletsi le maikutlo a gagwe. Go ka twe ke kgotlhang ya ka fa gare. Mabapi le kgotlhang e Monyaise a re: ‘Potso... ka mo sala morago ka maitlhommo. Kerotse!...La gagwe le na le kodu ya sesimane, le mororo ke sa dumele a ka dira matsapa a go mpona mo kokelong ...Nnyaa, e seng Kerotse. Kedibone ? Ke ena o neng a ka tla kokelong’ (ts.2).

Mo kgotlhannyeng e, mokwadi o dirisitse dithekeniki di le nne, e leng: kelelo ya thathamologelo, tlogelo, kgakgamalo mmogo le kgelekiso go godisa kgotlhang e. Dithekeniki tse di ka se tlhalosiwe ka gonne tlhaloso ya tsona e tshwana le e e setseng e dirilwe pele.

- **Kgotlhang ya boraro**

Kgotlhang ya boraro e lebagane le Olebile le bana ba gagwe mabapi le Motlagole.

Bana ba ga Olebile ba ngongorega ka gore goreng Olebile ena a bina le Motlagole lobaka lo lo leele mme fa a bina le bona ga a tseye lobaka lo lo leele. Kgotlhang e, ga e na maatla a magolo ka gonne e fa gare ga moganediwa le baanelwa ba batlaleletsi. Mabapi le kgotlhang e, mokwadi a re: 'Ba mo ja nko e sa butswa. Ke mang yo... ke eng ena o tsaya tsatsi lotlhe nae mme rona o aga o re omosa fela, kgotsa o duela go re feta' (ts.8)

Mo kgotlhannyeng e, mokwadi o dirisitse dithekeniki di le pedi fela, e leng: leele le tlogelo tse le tsona di ka se tlhalosiweng fano ka botlalo.

- **Leele**

Leele le setse le sekasekilwe. Leele le **go ja nko e sa butswa**, ke puo e e seng ya metlheng. Ka puo ya metlheng mokwadi a ka bo a rile go seba. Ka go rulaganya maele ka tsela e, mokwadi o leka go ngoka kgatlhego ya mmuisi gore a tswelele ka go buisa sekwalwa.

- **Tlogelo**

Tlogelo le yona e ne ya tlhalosiwa. Yona e supa fa go na le ditragalo tse di tlogetsweng. Thekeniki e, e botlhokwa gonne e supetsa mmuisi mathata a a leng teng magareng ga Olebile le bana ba gagwe.

- **Kgotlhang ya bone**

Kgotlhang ya bone e lebagane le Mmoni le Motlagole mabapi le lorato lwa ga Mmoni le Olebile. Mmoni o etetse kwa sekolong sa ga Olebile, mme o na le Motlagole. O belaela fa Motlagole a ratana le monna wa gagwe, e leng Olebile. Kgotlhang e, ga e na maatla ka e le fa gare ga baanelwa ba bathusi ba ba thusang Olebile. Ka ga kgotlhang e yona Monyaise o bua jaana:

Mmoni: Ke eng o sa mmolelela ? (ts.11).

Motlagole: Ga ke a bona go tlhokega Hee, a jaana ga o gopole ke tsile ditlholo, ke tsile go thuba sekolo sa ga Olebile ? (ts.11).

Mmoni: Gongwe o ka mpolelela gore fa o sa tla ka seo, ke eng o mo iphitlhetse (ts.11).

Mo kgotlhannyeng e, Monyaise o dirisitse dithekeniki di le pedi, e leng: kgelekiso le motifi ka gonne thekeniki ya motifi e tlhalositswe thata fa go ya go tlhalosiwa kgelekiso ka bokhutshwane.

- **Kgelekiso**

Kakanyo e kgelekiso, e setse e sekasekilwe mo tshakatshekong e e fetileng. Fa Mmoni a re: “Ke eng o sa mmolelela ?”, o botsa potso e a itseng karabo ya yona ka gonne o a itse gore Olebile o itse fa Motlagole a rometswe ke Diale mo sekolong. Gape fa Motlagole a re: “Hee, a jaana ga o gopole ke tsile ditlholo, ke tsile go thuba sekolo sa ga Olebile ?”, o botsa potso e a itseng karabo ya yona ka a itse fa a sa tla ditlholo e bile gape a sa tla go thuba sekolo sa ga Olebile. Ka jalo ka thekeniki e, mmuisi o kgona go lemoga bothata jo bo leng teng magareng ga Mmoni le Motlagole. Kgelekiso e le yona e baya kgotlhang mo pepeneneng.

- **Kgotlhang ya botlhano**

Kgotlhang ya botlhano e fa gare ga Olebile le Mapule mabapi le Motlagole. Olebile o setse a lemogile fa Mapule a sa rate Motlagole ka gonne a mo gaisa ka modikwadikwane. Kgotlhang e, ga e na maatla ka e le fa gare ga molwantshiwa le moanelwa wa mothusi. Ka ga e, mokwadi o tlhalosa ka tsela e e latelang:

Olebile: Mapule, ke bua le wena. Ka re ke eng o sa nthaya wa re ga re sa tsena ka nako ya rona ya gale ?... (ts.22)

Mapule: Fa o bua le nna go siame, mme ruri ga ke bone go thokafala go go tlhalosetsa gore ke eng re sa tla ka nako ya gale. Ke ithaya ke re lebaka le mo pontsheng. (ts.22)

Olebile: Mapule, fa o sa tlhole o natefelwa mo sekolong sa me, kgoro e butswa... Mo sekolong se, Motlagole o a dula... (ts.22)

Mo kgotlhannyeng e, Monyaise o dirisitse bogolo thekeniki ya kgelekiso go gaisa tse dingwe.

- **Kgelekiso**

Fa Olebile a re: “Ka re ke eng o sa nthaya wa re ga re sa tsena ka nako ya rona ya gale?” o botsa potso e a itseng karabo ya yona. Ka gonne o a itse gore ke ka ntlha ya ga Motlagole. Mosola wa thekeniki e, ke go senolela mmuisi mathata a a leng teng mo sekolong sa ga Olebile. Thekeniki e le yona e godisa kgotlhang.

- **Kgotlhang ya borataro**

Kgotlhang ya borataro e fa gare ga Motlagole le setlhodi mabapi le dikgaisano tsa Benoni. Setlhodi se romilwe ke Wapeipi go tla go reka sekolo sa ga Olebile ka madi gore se se ke sa tsenela dikgaisano tsa Benoni, mme Motlagole o

kgatlhanong le se. Kgotlhang e, le yona ga e na maatla a magolo ka gonne e magareng ga baanelwabathusi. Mokwadi o totobatsa kgotlhang e ka go re:

Motlagole: “Ka re wa reng?” (ts.39).

Setlhodi: “Ke buile. Lo ganne go tlogela ka molemo. Go siame, lo tla tswa ka dikeledi” (ts.40).

Motlagole: “Tsa rona di kgadile” (ts.40).

Setlhodi: “Ke a bona ga lo itse batho. Go siame. Tlang Benoni” (ts.40).

Mo kgotlhannyeng e, mokwadi o dirisitse thekeniki ya motifi go gaisa tse dingwe.

- **Motifi**

Go boelediwa ga lefoko le **go siame** gabedi, go botlhokwa ka gonne ka lona mmuisi o kgona go lemoga bobaba jo bo leng teng magareng ga bana ba ga Olebile le setlhodi se se le kang go ba reka ka madi gore ba se ke ba tsenela dikgaisano tsa Benoni.

- **Kgotlhang ya bosupa**

Kgotlhang ya bosupa e lebagane le Olebile le bana ba gagwe mabapi le tshwetso e ba e tsereng kgatlhanong le setlhodi: e leng, ya go gana fa setlhodi se leka go ba reka ka madi. Kgotlhang e, ga e na maatla ka e le magareng ga molwantshiwa le baanelwabathusi. Ka ga kgotlhang e, Monyaise o netefatsa jaana: ‘Olebile: Nna ga ke motho, go buiwa fela, go fediswa ke le gona. Motlagole a le wena o ntlhobogile go le kalo?’ (ts.45).

Mo kgotlhannyeng e, mokwadi o dirisitse dithekeniki di le pedi, e leng: tsepamiso le kgelekiso tse di tla tlhalosiwang ka bokhutshwane.

- **Tsepamiso**

Dikgang tse di fa godimo di tsepamisiwa ke moanelwa, e leng, Olebile. Botlhokwa jwa thekeniki e, ke go kaela mmuisi gore go na le kgotlhang fa gare ga Olebile le bana ba gagwe.

- **Kgelekiso**

Fa Olebile a re: “Motlagole, a le wena o ntlhobogile go le kalo?”, o botsa potso e a itseng karabo ya yona ka a itse fa Motlagole a sa mo tlhoboga. Thekeniki e, e na le mosola o o leng botlhokwa ka gonne ka yona mmuisi o kgona go senolelwa pharologano e e tlhagelelang magareng ga Olebile le bana ba gagwe.

- **Kgotlhang ya borobedi**

Kgotlhang ya borobedi e lebagane le Wapeipi le Matlole ka ga go dirisiwa ga morwa wa ga Matlole e leng Matong.

Kgotlhang e, ga e na maatla a magolo ka e le magareng ga moganetsi le moanelwa wa motlaleletsi. E, le yona mokwadi o e tlhalosa ka mokgwa o o latelang: ‘Matlole: Banna, ga ke itse gore morwaake o rileng fa lo tla lo mo setse morago jaana. Mme ntlo e, ke ya me ... Ke a gana, banna ‘ (ts.74).

Mo kgotlhannyeng e, mokwadi o dirisitse dithekeniki di le pedi, fela e leng: tsepamiso le motifi tse le tsona di tlang go tlhalosiwa ka bokhutshwane.

- **Tsepamiso**

Dikgang tse di fa godimo di tsepamisiwa ke moanelwa, e leng, Matlole. Ka thekeniki e, mmuisi o kgona go lemoga bobaba jo bo leng teng magareng ga Matlole le Wapeipi.

- **Motifi**

Go boelediwa ga lefoko le **banna** gabedi, go netefatsa fa thekeniki e, e le botlhokwa ka gonne ka yona mmuisi o kgona go ultwisisa kilano e e magareng ga Matlole le Wapeipi.

- **Kgotlhang ya borobongwe**

Kgotlhang ya borobongwe e fa gare ga Morapedi le Sello mabapi le go siamisiwa ga sejanaga sa bona se se senyegileng. Morapedi le Sello ba ngangisana ka gore ke mang yo o tshwanetseng go siamisa sejanaga. Kgotlhang e, le yona ga e na maatla ka gonne e magareng ga baanelwabathusi. Go netefatsa se, Monyaise a re:

Morapedi: Ga o bolo go itira botoka. Jaanong dira re bone kitso ya gago e e kanakana ! (ts.89).

Sello: Nna ga ke ba o ba tshosang. Nna ke Sello. O se tle ka makgakga a gago mo go nna (ts.89).

Mo kgotlhannyeng e, Monyaise o dirisitse thekeniki ya kgakgamalo go gaisa tse dingwe. Thekeniki e, e tla tlhalosiwa ka bokhutshwane.

- **Kgakgamalo**

Tiriso ya thekeniki e ya kgakgamalo e kaela mmuisi fa dilo di sa tsamaye ka thelelo magareng ga Morapedi le Sello.

- **Kgotlhang ya bolesome**

Kgotlhang ya bolesome e fa gare ga Matong le Wapeipi mabapi le madi a ga rraagwe Matong. Kgotlhang e, ga e na maatla a magolo ka e le magareng ga

molwantshi le moanelwa wa motlaleletsi. Mabapi le kgotlhang e, mokwadi o bua jaana:

Matong: Ke batla madi a ga rre. (ts.95)

Wapeipi: Madi, mosimane, o tla a bona kwa ditshweneng (ts.95).

Mo kgotlhannyeng e, mokwadi o dirisitse dithekeniki di le pedi fela, e leng: tsepamiso le motifi tse di tla tlhalosiwang ka bokhutshwane.

- **Tsepamiso**

Dikgang tse di tlhagelelang fa godimo, di tlhagisiwa ke baanelwa. Mosola wa thekeniki e, ke go senolela mmuisi go se utlwaneng go go renang magareng ga Matong le Wapeipi.

- **Motifi**

Lefoko le **madi**, le boeleditswe gabedi go supetsa mmuisi fa Matong le Wapeipi ba ilana.

- **Kgotlhang ya bolesomennngwe**

Kgotlhang ya bolesomennngwe e lebagane le Olebile le bana ba gagwe mabapi le dikgaisano tsa Teemaneng. Olebile o ngangisana le bana ba gagwe gore ke ena yo o tshwanetseng go dira dithulaganyo tsotlhe tsa dikgaisano tsa Teemaneng mme bana ba gagwe ba kgatlhanong le se. Kgotlhang e, ga e na maatla ka gonne e fa gare ga molwantshiwa le baanelwa ba bathusi. Kgotlhang e, yona e tlhagisiwa ke Monyaise ka mokgwa o o latelang:

Motlagole: Diale, Olebile, o batla go itse gore wa re eng ka ga kgaisano ya Teemaneng. A a tswelele, kgotsa a go emele (ts.100).

Olebile: A nkemele. E seng jalo, nka senya (ts.100).

Mo kgotlhannyeng e, Monyaise o dirisitse dithekeniki di le pedi e leng: tsepamiso le motifi.

- **Tsepamiso**

Dikgang tse di fa godimo, le tsona di tlhagisiwa ke baanelwa ka tsela ya go di tsepamisa. Ka yona tsepamiso e, mmuisi o senolelwa kgotlhang e e runtseng magareng ga Olebile mmogo le barutwana ba gagwe.

- **Motifi**

Go boelediwa ga tiragalo ya go emela go botlhokwa thata ka gonne mmuisi o kgona go lemoga fa dilo di sa tsamaye sentle magareng ga Olebile le barutwana ba gagwe.

- **Kgotlhang ya bolesomepedi**

Kgotlhang ya bolesomepedi e ka ga Olebile le Wapeipi mabapi le go tsietsa ga Wapeipi. Wapeipi o tsieditse sekolo sa ga Olebile fa ba ne ba le kwa dikgaisanong tsa Teemaneng mme fa Olebile a mo lemosa ka ga tsietso e, o ganana le se. Kgotlhang e, e na le maatla a magolo go gaisa dikgotlhang tse di fa godimo ka gonne e magareng ga molwantshiwa le molwantshi. Mokwadi o netefatsa kgotlhang e ka go re:

Wapeipi a di latola gore ena ga a itse sepe ka ga mafoko a a buiwang ke mosetsana, e bile ga a itse fa mosetsana yo o letseng a gaisana le ba bangwe e se wa Teemaneng. A ema ka setlhare ga ba ga batla go tshwanela gore mosetsana o a ka (ts.115-116).

Olebile: Fa go ntse jalo, ke tla ikuela mo molaong (ts.116).

Mo kgotlhannyeng e, mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo gape e leng: tsepamiso, motifi mmogo le leele.

- **Tsepamiso**

Fa go ka buisiwa nopollo e e fa godimo ka kelotlhoko, go lemogiwa gore dikgang tse di fa godimo di tlhagisiwa ka mokgwa wa tsepamiso. Ka thekeniki e ya tsepamiso mmuisi o kgona go lemoga bobaba jo bo leng teng magareng ga Olebile le Wapeipi.

- **Motifi**

Go boelediwa ga tiragalo ya go se itse go na le mosola o mogolo thata ka gonne mmuisi o kgona go lemoga fa Wapeipi le Olebile e le baba ba bagolo.

- **Leele**

Leele le **go ema ka setlhare**, ke puo e e sa tlwaelegang e bile gape e se ya metlheng. Ka puo ya metlheng Monyaise a ka bo a rile go gana. Ka go rulaganya maele ka tsela e, Monyaise o leka go ngoka kgatlhego ya mmuisi gore a tle a bone kgotlhang e e leng magareng ga Olebile le Wapeipi sentle.

Tshosobanyo

Phuthologo e tlhalositswe fa e le phuthologa ga ditiragalo mo kanelong. Fa e sekasekiwa, go lemogilwe gore e na le dikgotlhang di le somepedi. Mo phuthologong e ya ditiragalo, go senotswe dithekeniki tse di farologaneng tse di dirisitsweng ke mokwadi. Dithekeniki tseo ke tlogelo, kgakgamalo, kgelekiso, leele, motifi le tsepamiso go tlhagisa dikgotlhang tseo tse.

5.1.7 Setlhoa

Lawson (1965:269) fa a nopola Barret o tthalosa setlhoa jaana: *'The climax is that point in a play at which the action reaches its culmination, most critical stage in its development after which the tension is relaxed or unraveled.'*

O tiisa gore setlhoa se lebagane le bokhutlo jwa phisego. Ke ka ntlha e Serudu le ba bangwe (1985:118) ba reng fa e le mogala go ka twe o ngangegile ka tsela e e leng gore o ka kgaoga ka nako e nngwe le e nngwe. Ke bokhutlo jwa ngangego, ke kgato ya go tsaya tshwetso. MacDonell le ba bangwe (1979:548) ba ruma ka go re: *'The climax takes place where the reader experiences the greatest emotional response to a character's problem. When the situation is such that the conflict must be resolved one way or another.'*

Se, se kaya gore setlhoa ke bofelo jwa kgotlhang, ke gore fa go felelang mathata teng, ga go sa tlhole go tla nna le kgogedi e nngwe gape. Fa go sekasekiwa setlhoa sa *Go ša baori* go ya go latelwa lenaneo le le latelang:

- ditiragalo tsa setlhoa sa *Go ša baori*
- dithekeniki tsa setlhoa

5.1.7.1 Ditiragalo tsa setlhoa sa *Go ša baori*

Setlhoa sa padi e, se lebagane le loso lwa ga Olebile. Loso lo lwa gagwe, lo tlhotswe ke go ngangisana ga gagwe le Wapeipi kwa dikgaisanong tsa makgaolakgang tsa Teemaneng. Morago ga dikgaisano tse, Olebile le bana ba gagwe ba ne ba boela gae. Fa ba le mo tseleng ya go boela gae, Olebile o ne a simolola go opiwa ke tlhogo, mme e ne ya re fa ba goroga a bo a tlhokafala. Ditiragalo tsa setlhoa se, gape di senola kgotlhang e e fa gare ga Olebile le Wapeipi le kgotlhang e e fa gare ga botshelo le loso.

5.1.7.2 Dithekeniki tsa setlhoa

Monyaise o dirisitse dithekeniki di le tharo, go rulaganya dikgang tsa setlhoa. Tsona ke tsepamiso, leele le motifi.

- **Tsepamiso**

Ka go setse go builwe ka ga tsepamiso mo semelong sa baanelwa, jaanong go ya go lebelelwa dintlha tse di botlhokwa tsa yona, e leng, ditiragalo tse di tthagisiwang ke mokwadi, moanelwa kgotso moanedi.

Mabapi le thekeniki e, mokwadi a re: ‘Mmê mmaagwe Diale a mo leba gangwe fela, a bo a setse a lemogile gore pitsa e budule, mme go tiisa bana moko jaaka motho yo mogolo a dumela gore ngaka Bodila a bidiwe’ (ts.117).

Ditiragalo tse di fa godimo tse di lebaganeng le loso lwa ga Olebile, di tsepamisiwa ke mokwadi ka gone ke tse di itseweng ke ena fela. Ka jalo, di na le boammaaruri. Ka thekeniki e, mokwadi o lemosa mmuisi tiragalo ya go kgotlelela ga Olebile go tloga kwa tshimologong ya sekolo sa gagwe, a rakana le mathata go fitlha a bo a tlhokafala morago ga go fenyga ga sekolo sa gagwe.

- **Motifi**

Motifi le ona o setse o sekasekilwe fela go tllilwe go lebelelwa dintlha tse di botlhokwa tsa ona, e leng : go boelediwa ga ditiragalo le botlhokwa jwa tsona. Monyaise o bontsha thekeniki e ya motifi ka mokgwa o: ‘a mo leba gangwe fela, a bo a setse a lemogile gore pitsa e budule, ... a dumela gore ngaka Bodila a bidiwe’ (ts.117).

Nopolo e e fa godimo e supa fa mokwadi a boeleditse tiragalo ya loso lwa ga Olebile. Se, se raya gore botshelo jwa moganediwa bo tllile kwa bokhutlong. Mosola wa thekeniki e, ke go lemosa mmuisi ka ga loso lwa ga Olebile.

- **Leele**

Go tswa mo nopolong e e fa godimo mokwadi o dirisitse leele le “go butswa ga pitsa” go tswelletsa loso lwa ga Olebile. Ka puo e e tlwaelegileng mokwadi, a ka bo a rile go tlhokafala. Ka jalo, o tlotla Olebile ka gonne ga a re o sule, mme o itlhophela go dirisa leele. Se, se bontsha gore o boifa loso mmogo le go le tshaba. Go raya gore loso lo kotsi ke ka ntlha e mokwadi a le mothofatsang. Ka go rialo mokwadi o tswelletsa tlotlo ka go dirisa thekeniki e.

Mokwadi gape ka yona thekeniki e, o tswelletsa kgotlhang ya bofelo e e magareng ga Wapeipi le Olebile mabapi le go tsietsa ga Wapeipi kwa dikgaisanong tsa Teemaneng. Kgotlhang e, e na le maatla a magolo ka gonne e magareng ga molwantshiwa le molwantshi.

Fa go ne sekasekiwa setlhoa sa *Go ša baori*, go ne ga tlhalosiwa fa se le ka ga loso lwa ga Olebile. Gape go ne ga lemogiwa fa Monyaise a dirisitse dithekeniki tse di latelang go rulaganya setlhoa se, e leng, tsepamiso, motifi le leele. Dithekeniki tse, di rulagantswe ka tsela ya go tlhagisa molaetsa wa padi e, ka maikaelelo a go ngoka mmuisi go tswelela pele go buisa sekwalwa go fitlha kwa bokhutlong.

5.1.8 Tharabologo

Mojafela (1995:25), Altenbernd le Lewis (1966:24) le Baldick (1990:55) ba tlhalosa tharabologo gore ke mo dikgang di felelang teng. Fowler (1991:58) o tswelletsa pele se se buiwang ke boratori ba ka go re: *‘Denouement denotes the neat end of a plot, the final resolution of all conflicts in a play, the tying up of loose ends, usually in the last act or even scene.’*

Le fa ratori yo a lebaganya tharabologo le terama, le mo dikwalweng tse dingwe tsa go tshwana le padi, tharabologo e ka tlhalosiwa ka yona tsela e. Se, go ya ka Prince (1987:18) se raya gore tharabologo ke bofelo jwa mathata. Se, se kaya

gore go tloga fa ga go tllile go nna le bothata jo bongwe gape. Holman (1936:150-51) o tlaleletsa ka gore ke go senoga ga diphiri tsotlhe tse di neng di iphitlhile.

Cuddon (1977:18) o ruma kgopolo e ka go re: *'It may be the event or events following the major climax of a plot or the unravelling of a plot's complications at the end of a story or play.'*

Ena o bua gore ke fa mathata otlhe a a farologaneng a rungwang teng. Fa go sekasekiwa tharabologo ya *Go ša baori* go ya go latelwa lenaneo le.

- ditiragalo tsa tharabologo ya *Go ša baori*
- dithekeniki tsa tharabologo

5.1.8.1 Ditiragalo tsa tharabologo ya *Go ša baori*

Morago ga loso lwa ga Olebile, Diale o ne a bona go tshwanela go ka tswelletsa pele sekolo sa ga Olebile. O ne a dira se ka go ikopanya le babueledi ba gagwe gore thulaganyo ya taolo ya sekolo e tle e rulaganngwe semolao. Batsietsi ba ga Olebile ba ne ba amega mo kotsing ya tsela. Wapeipi o ne a tlhokafala fa Legae ena a ne a robega, mme a fetoga segole. Toro ya go amega ga Potso mo kotsing ya sejanaga e ne ya boa gape.

5.1.8.2 Dithekeniki tsa tharabologo

Mokwadi o dirisitse dithekeniki tse di latelang go rulaganya ditiragalo tsa tharabologo: motifi, tlogelo ya dikgala le moriti.

- **Motifi**

Ka gonne motifi o setse o tlhalositswe mo tshekatshekong ya semelo sa baanelwa, fa go ya go gatelelwa fela dintlha tse di botlhokwa tsa motifi, e leng: go boelediwa ga ditiragalo le botlhokwa jwa tsona.

Monyaise o tswelletsa thekeniki e ya motifi ka tsela e e latelang: ‘Kgantele Motlagole a utlwa botlhoko jo bo mo pelong bo boa ka morago. A lemoga gore fa a tila Sello o tilela mo diatleng tsa mosimane wa Olanti.’

Se se teng ke gore a itlhophele fa a tlhopha Sello a itse gore o tlhopha matsapa le matshwenyego, o tlhopha go ngamoga tlhogo, o tlhopha go kokomala a le esi ka dipaka tse dintsi. Ga ke batle monna yo o senang bokoa bope. Wa me, monna, o tshwanetse go nna le bokoa (ts.119).

Fa go ka tlhokomelwa puo e e fa godimo go tla lemogiwa gore mokwadi o boeleditse ditiragalo tsa (a) go tlhopha le tsa (b) bokoa. Mofuta o wa go boelediwa ga ditiragalo tse go ya ka mokgwa o Monyaise a di rulagantseng ka teng mo nopolong di ka tlhalosiwa go nna motifi, e seng poeletso ya ditiragalo ka gonne poeletso e e jaana e bidiwa motifi. Ka mokgwa o Monyaise a dirisitseng thekeniki e ka teng e kete o tlhalosa botlhokwa jwa ditiragalo tse pedi tse ka go di bapisa.

Monyaise o tlhola kgogedi ka go thulana matlhakore a mabedi e leng: makoa a mosimane wa Olanti (mothusi) le makoa a Sello (mothusi yo mongwe). Ke gore o mo kgakanegong ya go tlhaola makoa a a leng botoka magareng ga baanelwa ba babedi ba. Kgogedi e tlholwa ke gore go na le makoa a a leng botoka, makoa ke makoa go felela fa. Ka jalo, mokwadi o dirisa thekeniki e, go godisa phisegelo ya mmuisi gore le fa a itse fa dikgang jaanong di fela, a rate go di buisa go fitlha kwa bokhutlong.

- **Tlogelo ya dikgala**

Ka tlogelo go gateletswe gore ditiragalo dingwe di a tlogelwa ka di tsewa di senya nako fela botlhokwa jwa tsona bo lebagane le kgogedi. Ke gore ditiragalo tse di bonagalang e kete ga di botlhokwa ka go anelwa, di a tlogelwa gore mmuisi a fetse sekwalwa se ka nako.

Mokwadi o e tlhagisa jaana: ‘Ke rata sefatlhogo sa gagwe, mosadimogolo a bua a ikemisa ka Diale, le fa ke sa itse gore ke Morwa mang. Diale a rakanya matlho le Motlagole’ (ts.120).

Tiragalo e e tlogetsweng gore sekwalwa se tswelelepele ke tiragalo ya boitumelo jwa ga Diale. Se, se raya gore kwa bokhutlong lenyalo la ga Motlagole le Sello le tla atlega jaaka la ga Olebile le atlegile.

- **Moriti**

Fa a tlhalosa thekeniki ya moriti, Lekganyane (1997:83) a re ke fa moanelwa a emela yo mongwe ka ditiro tse di tshwanang. Ka jalo, go ka twe mokwadi o oketsa tiragalo ka go tsenya baanelwa ba bangwe ba ba dirang tiro ya go tshwana le ya moanelwa yo o tsepamisiwang. Groenewald (1993:22) ena o tlatsa kgang e ka gore mokwadi o e dirisa jaaka thekeniki ya ponelopele, ke gore o dirisa moriti go gatelela se se tlileng go diragala.

Monyaise o supa thekeniki e ka go re:

Gaufi le Matlosane ga tlhaga mmotorokara mongwe kwa pele o bonesitse ka dipone tse di bogale. Monnamogolo o rile ka re o lemosa mokgoetsi wa ona gore o a mo fatlha, wa nna wa tla fela. Fa e kete ba tla fapagana pitse ya rotoga fa pele ga bona, mme ka lobelo lo ba neng ba tsamaya ka lona ba sitwa ke go tshwara mmotorokara. Go fapoga pitse ba tswa mo tseleng, nteko ba ya losong lwa bona (ts.121).

Mokgoetsi wa mmotorokara le Wapeipi ba a tshwana ka gone ba dira ditiro tse di tshwanang. Mokgoetsi o fatlha Wapeipi ka mabone a mmotorokara wa gagwe fa Wapeipi ena a lwa ntwana e kgolo ya go kgoreletsa Olebile gore a se ke a fenyana mo dikgaisanong tsa modikwadikwane. Ka jalo, go ka twe, mokgoetsi yo ke moriti wa Wapeipi ka gone o dira ditiro tse di tshwanang le tsa gagwe, e leng, tse di sa siamang.

Thekeniki e, e gatelela loso lwa ga Wapeipi. Ke gore ke bokhutlo jwa ditiragalo tsa Wapeipi. Bokhutlo jwa ditiragalo tsa Wapeipi bo nyalane le bokhutlo jwa padi e ka gonne ditiragalo tse mokwadi o di tlhagisa mo pading e.

Tharabologo e tlhalositswe fa e le bokhutlo jwa dikgang tsa sekwalwa. Go lemogilwe gore mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo go rulaganya ditiragalo tsa tharabologo ya padi e.

Mo tharabologong mmuisi ga a letela kgotlhang ka gonne dikgotlhang di fedile, fela Monyaise o rulaganya ditiragalo tsa tharabologo ka go di thulanya go bopa kgogedi. Ke gore kgotlhang e e dirisiwang fa, ga e a lebagana le setlhoa, fela e lebagane le tharabologo.

5.1.9 Kakaretso

Kgaolo e, e tlhalositse fa ditiragalo tsa diteng di farologana le tsa thulaganyo ka gonne tsa thulaganyo di dirisiwa jaaka ditshwantsho tse di tshwantshang botshelo ka botlalo. Ditiragalo tsa tshenolo ya *Go ša baori* di ne tsa sekasekiwa ka botlalo mmogo le dithekeniki tsa yona. Go totobaditswe fa nako ya thulaganyo e newa tiro. E ne ya kaiwa e na le dikarolo di le tharo e leng (a) nako ya tshwanelo, (b) nako ya atemosefere le (c) nako ya sekai kgotsa ya setshwantsho.

Go ne ga gatelelwa fa nako ya tshwanelo e le nako ya tlhago, fa nako ya atemosefere yona e le nako e e tlhagisang khuduego kgotsa maikutlo mo moweng wa mmuisi. Nako ya sekai kgotsa ya setshwantsho e kailwe e le nako ya go tshwantsha matlhakore a mabedi, e leng, letlhakore le le emetseng tshiamo mmogo le letlhakore le le emetseng bosula.

Lefelo le lona le ne la tlhalosiwa le na le dikarolo di le tharo e leng (a) lefelo la tshwanelo, (b) lefelo la atemosefere le (c) lefelo la sekai kgotsa la setshwantsho. Malebana le lefelo la tshwanelo go builwe gore ke lefelo la nnete le ditiragalo tsa kanelo di diragalang kwa go lona. Lefelo la atmosfere lona le kailwe e le lefelo le

le tlohang gore go nne le maikutlo, ke gore ke mafelo a a ka nnang a go tshosa, a boitumelo, a kutlobotlhoko jalo jalo.

Mabapi le mafelo a sekai kgotsa a setshwantsho go builwe e le a a tshwantshang ditiragalo tse di diragalang kwa go ona. E ka nna ditiro tse di bosula kgotsa tse di siameng tse di diriwang ke baanelwa. Phuthologo, setlhoa le tharabologo le tsona di sekasekiwa ka botlalo mmogo le dithekeniki tsa tsona.

KGAOLO YA BORATARO

6.1 BOKHUTLO

6.1.1 Matseno

Mo kgaolong e, ya borataro go akareditswe dikgaolo tsotlhe tse tlhano tsa patlisiso e. Maikaelelo a kgaolo e, ke go tlhokomela dintlha tse di botlhokwa tsa kgaolo nngwe le nngwe ka bokhutshwane.

6.1.2 Kgaolo ya ntlha

Mo kgaolong e, go builwe ka dipadi tse di kwadilweng ke Monyaise, e leng, *Omphile Umphi Modise*, (1960), *Marara* (1960), *Ngaka Mosadi Mooka* (1965), *Bogosi Kupe* (1967) le *Go ša baori* (1970). Go tlhagisitswe le go sekaseka bangwe ba basekaseki ba ba sekasekileng buka e, *Go ša baori*. Ditshekatsheko tsa bona di lebeletswe ka botlalo. Mo mokgweng wa patlisiso, go tlhokometswe mekgwa e le mebedi, e leng, mekgwa wa go tlhalosa le wa go ranola. Go kailwe fa go tlhalosa e le go bontsha dipharologantsho tsa selo se se tlhalosiwang. Gape ga twe maikaelelo a go tlhalosa ke fa mongwe a rata go supa gore o dira eng kgotsa o rata go tlhagisa eng. Go ranola gone go tlhalositswe gore ke go gatelela mosola kgotsa ditiro tsa dipharologantsho tsa selo se se tlhalosiwang. Go na fa kgaolong e, go builwe ka maikaelelo a patlisiso, e leng, go sekaseka sebopego sa padi ya *Go sa baori*.

6.1.3 Kgaolo ya bobedi

Mo kgaolong e, go tlhalositswe dikgopolo tse di latelang: kgotlhang, diteng, thulaganyo, mokwalelo, tshenolo, phuthologo, setlhoa le tharabologo. Go kailwe fa kgotlhang e le go sa utlwaneng go go tlhagelelang magareng ga baanelwa. Go builwe gore kgotlhang e botlhokwa thata ka gone e tlhagisa thitokgang, e leng, molaetsa wa mokwadi. Diteng di kailwe e le letlalo la ntlha la sekwalwa. Gape go

builwe fa diteng e le sekwalwa. Go tthalositswe gape le setlhogo gore ke kgang e e buiwang mo sekwalweng, ke go re ke tshosobanyo ya diteng. Sona setlhogo se, ga twe ke sona se se logaganyang dielemente tsa diteng go nna ngatana e le nngwe. Dielemente tseo tsa diteng ke baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo. Botlhokwa jwa setlhogo go kailwe gore ke go laola ditiragalo, tikologo, fa dikgang di simololang le fa di felelang teng le go lemosa mmuisi ditiragalokgolo le baanelwabagolo. Go tthalositswe dielemente

Malebana le thulaganyo go tthalositswe gore ke tlhagiso ya ditiragalo. Gona fa thulaganyong go na le thitokgang e e tthalosiwang gore ke kgankgolo e e toutiwang mo sekwalweng. Ga twe mosola wa yona ke go laola le go rulaganya dikgang gore e nne sekwalwa le go tshwaraganya dithekeniki tsa thulaganyo gore di lebane. Fa go sekasekiwa moakanyetso, go tilwe ke motheo kgotsa foreime e go ka tweng kanelo e theilwe mo go yona. Ke go re ke lenaneo la paterone ya motheo wa kanelo. Sengwe gape se se umakilweng mo kgaolong e ke thaetlele. Fa e tthalosiwa go builwe go twe ke leina le le fiwang buka gore e itsege ka lona. Leina leo la buka e ka nna lefoko, sekapolelo kgotsa polelo. Mosola wa thaetlele ke go tthaola sekwalwa fa gare ga dikwalwa tse dingwe. Mkwalelo le ona o tthalositswe gore ke puo e mokwadi a e dirisang go tlhagisa molaetsa wa gagwe. Go tilwe tshenolo ke matseno a dikgang tse mokwadi a yang go di anela mmuisi Mo tshenolong, go builwe gape le ka kgotlhang le kgogedi. Phuthologo yona e tlhagelela fa baanelwa ba ba leng mo dingangisanong ba se na maikaelelo a a ka lebisang kwa tharabololong ya bothata. Tharabologo e supilwe gore ke mo dikgang di felelang teng.

6.1.4 Kgaolo ya boraro

Mo kgaolong e, go sekasekilwe tiriso ya dielemente tsa diteng tsa *Go ša baori*, e leng, baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo. Malebana le baanelwa go tlhokometswe baanelwabagolo, e leng, mongangisiwa le mongangisi. Mo pading ya *Go ša baori*, mongangisiwa ke Olebile fa mongangisi e le Wapeipi. Baanelwabagolo ba, ba na le kamano e e rileng. Kamano eo, e laola ke lenaneo le: tebaganyo, bokgontshi,

bothusi, boganetsi le bothusegi. Tshosobanyo e e malebana le mongangisiwa le mongangisi le yona e neilwe. Tiriso ya kamano ya baanelwa ba e lebeletswe. Dilo tse di thusang le tse di kgoreletsang baanelwabagolo ba go tswelala kgotsa go palelwa ke go atlega mo maikaelelong a bona le tsona di bontshitswe.

Tikologo e tlathlobilwe mme go bonagetse fa e arogantswe ka dikarolo di le pedi, e leng, nako le lefelo. Nako e le yona e na le dikarolo di le tharo, e leng, nako ya ditiragalo, nako, nako ya hisetori le nako e e rileng. Nako ya ditiragalo e tlhalositswe gore ke nako e e sa akanngweng gonne ke nako e mokwadi a buang ka yona ka tlhamalalo mo sekwalweng. Fa e le nako ya hisetori, yona go tilwe e supa dikanelo tsa loago tse di lebagang le ditiragalo tsa bogologolo tse di neng di akaretsa setšhaba se se rileng. Ka fa letlhakoreng le lengwe, go builwe ga twe nako e e rileng ke e se nang tshimologo le bofelo. Lefelo le lona le tlhalositswe fa le na le dikarolo di le pedi, e leng mafelo a ditiragalo le mafelo a a rileng. Fa go buiwa ka mafelo a ditiragalo, go tilwe ke mafelo a tlhago a mokwadi a buang maina a ona mo sekwalweng. Fa e le mafelo a a rileng, ona go tlhalositswe gore ke mafelo a mokwadi a sa bitseng maina a ona.

Mo go ditiragalo go bontshitswe pharologano magareng ga ditiragalotshwanelo le ditiragalo ka botsona. Phetogo ya baanelwa, ya nako le ya lefelo le tsona di lekotswe. Ka ga nako go tilwe go na le nako ya ditiragalo, ya loago le e e rileng. Gape mefuta e mebedi ya mafelo e supilwe e le mafelo a ditiragalo le mafelo a a rileng.

6.1.5 Kgaolo ya bone

Kgaolo e yona e lebeletse tiriso ya dikgato tsa thulaganyo le semelo sa moanelwa. Dikgato tsa thulaganyo tse di tlhokometsweng ke tse di latelang: tshenolo, phuthologo, setlhoa le tharabologo. Dielemente tse di latelang tsa tshenolo le tsona sekasekilwe: baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo. Mefuta e e latelang ya baanelwa e tlhalositswe: molwantshiwa, molwantshi le motlhotlheltsi.

Go kailwe fa ditiragalo di tshwantsha matlhakore a a latelang a mabedi, e leng, letlhakore le le siameng le letlhakore le le sa siamang. Malebana le nako go tilwe e arogantswe ka dikarolo di le tharo, e leng: nako ya tshwanelo, nako ya atemosefere le nako ya sekai kgotsa ya setshwantsho. Lefelo le lona le tlhagisitswe le na le dikarolo di le tharo, e leng: lefelo la tshwanelo, lefelo la atemosefere le lefelo la sekai kgotsa la setshwantsho. Ka ga semelo sa moanelwa go neetswe pharologano magareng ga dipharologantshotshwanelo le dipharologantshotlaleletso. Mo kgaolong e, go tlhalositswe fa dipharologantshotshwanelo di tlhalosa semelo sa moanelwa ka boleelejana kwa ntle le go okaoka ka gonne di tsepamisa dikgato tse pedi tsa ntlha tsa moakanyetso, e leng, molwantshiwa kgotsa molwantshi ke motho yo o nang le maemo kgotsa yo o tlhokang maemo, yo o nang le bokoa kgotsa yo o tlhokang bokoa. Go gateletswe fa dipharologantshotlaleletso di tlhalosa ka go okaoka ka gonne ga di tsepamise dikgato tse di rileng tsa moakanyetso wa sekwalwa sentle.

Gape go lebeleletse tlhaloso ya mokwadi, dithekeniki tsa thulaganyo, tlhaloso ya moanelwa mmogo le puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe. Thekeniki yone e tlhalositswe e le se se bonwang, se se yang go kgona go dirisiwa go tsewedisa se se buiwang. Tsotlhe tse di ne tsa lebelelwa ka botlalo.

6.1.6 Kgaolo ya botlhano

Mo kgaolong e, go tlhalosa fa ditiragalo tsa diteng di farologana le tsa thulaganyo ka gonne tsa thulaganyo di dirisiwa jaaka ditshwantsho tse di tshwantshang botshelo ka botlalo. Ditiragalo tsa tshenolo ya *Go ša baori* di ne tsa sekasekiwa ka botlalo mmogo le dithekeniki tsa yona. Go ne ga totobadiwa fa nako ya thulaganyo e newa tiro. E kailwe e na le dikarolo di le tharo, e leng, (a) nako ya tshwanelo, (b) nako ya atemosefere le (c) nako ya sekai kgotsa ya setshwantsho.

Go ne ga gatelelwa fa nako ya tshwanelo e le nako ya tlhago, fa nako ya atemosefere yona e le nako e e tlhagisang khuduego kgotsa maikutlo mo moweng wa mmuisi. Nako ya sekai kgotsa ya setshwantsho e ne ya kaiwa e le nako ya go

tshwantsha matlhakore a mabedi, e leng, letlhakore le le emetseng tshiamo gammogo le letlhakore le le emetseng bosula. Mofuta o wa nako o senola kgotlhang e e leng magareng ga moganediwa le moganetsi sentle.

Lefelo le lona le ne la tlhalosiwa le na le dikarolo di le tharo, e leng, (a) lefelo la tshwanelo, (b) lefelo la atemosefere le (c) lefelo la sekai kgotsa la setshwantsho. Malebana le lefelo la tshwanelo go builwe fa e le lefelo la nnete le ditiragalo tse tsa kgotlhang di diragalang kwa go lona. Lefelo la atemosefere lona le kailwe e le lefelo le le tlholang gore go nne le maikutlo, ke gore ke mafelo a ka nnang a go tshosa, a boitumelo, a kutlobotlhoko jalo jalo.

Mabapi le mafelo a sekai kgotsa a setshwantsho go builwe e le a a tshwantshang ditiragalo tse di diragalang kwa go ona. E ka nna ditiro tse di bosula kgotsa tse di siameng tse di diriwang ke baanelwa. Phuthologo, setlhoa le tharabologo le tsona di sekasekilwe ka botlalo mmogo le dithekeniki tsa tsona.

METSWEDI

7.1 SEKWALWA SE SE SEKASEKILWENG

1. Monyaise, D.P.S 1970. *Go ša baori*.

7.2 METSWEDI YA TSHEKATSHEKO

1. Abrams, M.H. 1981. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Rinehart and Winston.
2. Abrams, M.H. 1985. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Rinehart and Winston.
3. Altenbernd, L.le Lewis, L.L. 1966. *A Handbook for the study of Drama*. New York: Macmillan Publishing.
4. Bal, M. 1980. *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto. Press.
5. Baldick, C. 1990. *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. New York: Oxford University Press.
6. Barret, H.C.(in Lawson, J.H). 1965. *Theory and Technique of playwriting*. New York: Hill And Wang.
6. Beckson, K le Ganz, A .1989. *A Reader's Guide to Literary terms*. New York: The Noonday Press.
7. Brooks, C. & Warren, R.P. 1975. *An Approach to Literature* Englewood Cliffs: Prentice Hall Inc.
8. Cassidy, J.J. 1980. *The Teaching of Plot in a Novel*: Great Britain: Andre Deuthch Press.
9. Cicero, M. T. 1804. *Speeches*. London: B.G. Teubneri.
10. Cohen, B.B 1973. *Writing about literature*. Glenview Illinois: Scott Foresman.
11. Cole, D.T. 1975. *An introduction to Tswana grammar* .South Africa: Longman Penguin.
12. Conradie, P.J. 1974. *Hoe om 'n drama te ontleed*. Kaapstad: Academica Blokboeke.
13. Cuddon, J.A. 1991. *A Dictionary of Literary Terms and literary Theory*. Brazil: Blackwell Publishers.
14. Cuddon, J.A. 1998. *A Dictionary of Literary Terms and literary Theory*. Oxford: Blackwell Publishers.
16. Culler, J. 1972. *Structuralist Poetics*. Ithaca, New York: Cornell University Press
17. David, H. M. 2000. *Pego ya patlisiso ya leboko la tautona ngaka Quett Masire*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
18. Forster, E.M. 1927. *Aspects of the Novel*. London: Edward Arnold.
19. Fowler, A. 1982. *Kinds of Literature*. Oxford: Clarendon Press.
20. Fowler, R. 1991. *A Dictionary of Modern Critical Terms*. London and New York : Routledge and Kegan Paul.
19. Genette, G. 1980. *Narrative Discourse*. Oxforsd: Basil Blackwell.
20. Groenewald, P.S. 1976. *Studies in Bantoetale*. Jaargang.
21. Groenewald, P.S. 1991. *Sesotho sa Leboa B.A (Honase)* Dingwalo.Pretoria: Yunibetsithi Ya Pretoria
22. Groenewald, P.S. 1992. *Sesotho sa Leboa B.A (Honase)* Dingwalo.Pretoria: Yunibetsithi ya Pretoria.
23. Groenewald, P.S. 1993 *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 1*. Pretoria: Via Afrika.
24. Groenewald, P.S. 1993 *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 2*. Pretoria: Via Afrika.

25. Harris, W.V. 1992. *Dictionary of Concepts in Literary Criticism and Theory*. Westport: Greenwood Press.
26. Hawthorn, J. 1992. *A Glossary of Contemporary Literary Theory*. London: Edward Arnold.
27. Holman, C.H. 1972. *A Handbook of Literature*. United States of America: Bobbs-Merill.
28. Hornby, A.S. 1995 *Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English*. Oxford: Oxford. University Press.
29. Kerkhoff, E.L. 1962. *Kleine seutsche Stilistik*. Bern, Munchen: Franckè Verlag.
30. Kellogg, R. le Scholes, R. 1966. *The Nature of Narrative*. Oxford :University Press.
31. Kerouac, J (in Groenewald, P.S). 1993. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 2*. Pretoria: Via Afrika.
32. Kgatla, P.M. 2000. *Kgolo, Tšwelopele le Katlego ya Kanegelokopana ya Sepedi: (1951-1999)*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
33. Komati, P.R. 2000. *Manyobonyobo: Padi ya boitsholo*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
34. Kriesteva, J. 1980. *Desire in language. A semiotic, Approach to Literature and Art*. Oxford: Basil Blackwell.
35. Lawson, J.H. 1965 *Theory and Technique of Playwriting*. New York: Holt, Rinehart and Winston. New York: Holt, Rinehart and Winston.
36. Lazarus, A. le Smith, H.W. 1971. *A Glossary of Literature and Composition*. Illinois: Urbana University Press.
37. Lazarus, A. le Smith, H.W. 1983. *A Glossary of Literature and Composition*. Illinois: Urbana University Press.
38. Lebaka, K.J. 1999. *Megoko ya Lethabo: Kanegelorato ya Sepedi*. MA Sepedi. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
39. Lekganyane, E.M. 1997. *Noto ya Masogana: Padi ya Boitshwaro*. Thesese Ya M.A Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
40. Lentricchia, F. le Mclouglin, T. 1990 *Critical terms for Literary study*. Chicago : University of Chicago.
41. Lesele, F.M. 1989. *Tsaya o ithute*. Johannesburg. Educum Publishers.
42. Longmans, K.M. 1968. *English Larousse*. London: Longmans, Green and Co Ltd.
43. Louwrens, L.J. 1991. *Aspects of Northern Sotho Grammar*. Pretoria: Via Afrika
44. MacDonell, H.C., Flanagan, F.K. le Kiernan, R.F. 1979. *Literature and Life*. Illinois: Scott Foreman.
45. Madden, D. 1980. *A Premier of the Novet: For readers and writers*. New Jersey and London: The Scarecrow Press.
46. Magapa, N.I. 1997. P.M Lebopa. *Papetšo ya dikaneglotseka tša Lebopa*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibetsithi ya Pretoria
47. Maibelo, J.R., Nkomo, P.S., Lentsoane, H.L.M. le Mojalefa, M.J. 1994. *Direti tše nne*. Randburg: Vivlia Publishers.
48. Maila, R.A. 1997. *Tshekatsheko ya a mo swina Ngwanana' thakana!* Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
49. Marggraff, M.M. 1994. *The moral Story in Zulu (1930-1955)*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

50. Marggraff, M.M. 1996. *A study of style of DBZ Ntuli's Ucingo*. Thesese ya Bongaka, Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
51. Maxwell-Mahon, W.D. 1979. *Content and Style: A prose reader*. Johannesburg : McGraw-Hill.
52. Malope, R.M. 1977. *Tshekatsheko-tsenelelo ya dipadi tsa ntlha tse tlhano tsa ga DPS Monyaise*. Thesese ya M.A. Pietersburg: Yunibesithi ya Leboa.
53. Mogapi, K. 1982. *Tshekashoko ya dikwalo padi*. Geborone : Longman
54. Mohlala, M.J. 1994. *Tshekatsheko ya Di sa re šaletše monaganong*. Thesese ya M.A. Pretoria Yunibesithi ya Pretoria.
55. Mojalefa, M.J. 1994. *Tshekatsheko ya Hlwayang Tsebe*. Thesese ya M.A.Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
56. Mojalefa, M.J. 1993. *Tshekatsheko ya Sebilwane bjalo ka thetokanegelo*. Thesese ya M.A.Pretoria:Yunibesithi ya Pretoria
57. Mojalefa, M.J. 1995. *Ntlhahle ya Pele (B.A) Sepedi 102* Pretoria:Yunibesithi ya Pretoria.
58. Mojalefa, M.J. 1995. *Ntlhahle ya Bobedi (B.A) Sepedi 202*. 53.Mojalefa, M.J. 1996. *Ntlhahle ya Boraro (B.A) Sepedi 303*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
59. Mojalefa, M.J. 1997. *Ntlhahle 3 (B.A) Sepedi 302* Pretoria:Yunibesithi ya Pretoria.
60. Mönning, H.O. 1967. *The Pedi*. Pretoria:J.L van Schaik Limited
61. Mosehla, M.M. 2000. *Bogosi Kupe: Padi ya Ditshiamelo tsa Basadi*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
62. Mosidi, M.H. 1994. *Khuetšo ya OK Matsepe Go Bangwadi Ba Sesotho sa Leboa*. Thesese ya M.A.Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
63. Mothoagae, M.K. le Sebate, D.M. 1991. *Tswana study Guide.TWN303- B retoria: University of South Africa*
64. Motuku, H.Z. (in Groenewald P.S) 1993. *Thutadingwalo Seesotho sa Leboa 2*. Pretoria: Via Afrika.
65. Murry, F.M. 1996. *The Problem of style*. London :Oxford University Press.
66. Nash,T. (in Holman.C.H.) 1960. *A Handbook to Literature* New York: Odyssey Press.
67. Peck, J. le Coyle, M. 1984. *How to study Literature*. London : MacMillan Education.
68. Peck, J. le Coyle, M. 1986. *Literary Terms and Criticism*. London: McMillan Education.
69. Pfister, M. 1988. *The Theory and Analysis of Drama*. Cambridge: Combridge University Press.
70. Phala, R.S. 1999. *Thellenyane Batlabolela: Tiragatso ya Boitshwaro*. Thesese ya M.A. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.
71. Plato (X895 DE). *Plato*. Berlin: Reimers Printers.
72. Polhemus, R.M. 1990. *Erotic Faith*. Chicago:University of Chicago Press.
73. Potter, J.L 1967. *Elements of Literature*. New York: The Odyssey Press.
74. Preminger, A. le Brogan, T.V.F. 1967 *Elements of Literature*. New York: Princeton University Press.
75. Pretorius, W.J le Swart, J.H.A 1982. *Teaching African Literature: A theoretical and methodological Introduction*. Pretoria:University of South Africa
76. Prince, G. 1987. *A Dictionary of Narratology*. Lincoln and London: University Of Nebraska Press.
77. Robinson, R. H. 1972. *General linguistics: An introduction survey*. London:Longman.
78. Ronen, R. 1994. *Possible Words in Literary Theory*.Combridge University Press.

79. Rimmon-Kenan, S. 1983. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*: London and New York: Methuen.
80. Rudolph, J. 1954. *Literary Terms*. New York: Oxford University Press.
81. Scholes, R. J. 1985. *Acoustic cues for constituent structure: A series of experiments on the nature of spoken sentence structures*. London: The Hague.
82. Serudu, S. M. 1987. *The Novels of O. K Matsepe: A Literary Study*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: University of South Africa.
83. Serudu, S.M. Boshago, P.L., Grobler, G.M.M. le Bopaper, M.L. 1980. *Northern Sotho I Guide 3* Pretoria: University of South Africa
84. Serudu, S.M. 1989. *Kakaretšatsebo*. Pretoria : De Jager Haum.
85. Serudu, S.M. 1989. *Šaka la Pelo Ga le Tlale*. Pretoria: Palm.
86. Serudu, S.M., Boshego, P.L., Mampuru, D.M. le Bopape, M.L. 1990. *Northern Sotho Only Study Guide For NSE203-Y*. Pretoria: University of South Africa
87. Serudu, S.M., Grobler, G.M.M., Botha D.J.R. le Schoeman, R. 1995. *Northern Sotho Only Study Guide For NSE203-Y* Pretoria: University of South Africa
88. Shipley, J.T. 1979. *Dictionary of World Literary Terms* Boston: The Writer.
89. Shole, S.J. 1988. *Mefama ya diterama tsa Setswana*. Pretoria: J L Van Schaik.
90. Shole, S.J. 1997. *Time relations in selected novels of Monyaise, Mmileng and Marope: A Structuralist Analysis*. Thesese ya Bongaka Pretoria: University of South Africa
91. Simpson, J.A.. 1989. *The Oxford English Dictionary* Vol.XVIII. Oxford: Clarendon Press.
92. Snyman, J.W le Sebate, P.M. 1990. *Segarona sa borutabana* Johannesburg: Kagiso.
93. Stracham, A. 1988. “*Uthingo Lwenkasazana*” van DBZ Ntuli; ‘n Narratologiese Ondersoek. Thesese ya Bongaka. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.
94. Thobakgale, R.M 1996. *Tshekatsheko ya Dikanegelokopana ka S.N Nkadimeng*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
95. Thurley, G. 1983. *Counter Modernism in Current Critical Theory*. London: The MacMillan Press.
96. Van Luxemburg, J. (in Strachan, A.) 1988. “*Uthingo Lwenkosazana*” van DBZ Ntuli: ‘n Narratologiese ondersoek. Thesese ya Bongaka. Pretoria : Yunibesithi ya Pretoria.
97. Wales, K. 1989. *A Dictionary of Stylistics*: England: Longman.
98. Wellek, R. le Warren, A. 1963. *Theory of Literature*. London: Penguin.
99. Wilsmore, S.R.1987. *The role of Titles in Identifying Literay Works*. Journal of Aesthetics and Art Criticism, Vol 45.
100. Winks, R. 1980. *Detective Fiction. (A collection of critical Essays.)* New Jersey: Prentice Hall.
101. Yelland, H.L., Jones, S.S. le Easton, K.S.W. 1950. *A Handbook of Literary Terms*. London : Angus and Robertson Publishers.